

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

**Odras života hraběnky Marie Sidonie Chotkové a dění v jejím okolí
v osobních denících**

Bc. Hana Mixánková

Diplomová práce

2011

**University of Pardubice
Faculty of Arts and Philosophy**

**Reflection of life of countess Maria Sidonia Chotek and events in her
surroundings in the personal diaries**

Bc. Hana Mixánková

Thesis

2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Hana MIXÁNKOVÁ**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Odraz života hraběnky Marie Sidonie Chotkové a dění
v jejím okolí v osobních denících**
Zadávající katedra: **Katedra historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod 1.1. Popis užitých metod badatelské činnosti, literatura 1.2. Přehled literatury vztahující se ke zkoumanému tématu 1.3. Prameny, jejich uložení a dostupnost 2. Krátké seznámení s předky Marie Sidonie Chotkové a jejího muže hraběte Chotka 3. Hraběnka Marie Sidonie Chotková - životní osudy zachycené v pramenech 3.1. Mládí Marie Sidonie až do svatby s hrabětem Chotkem (1772) 3.2. Životní role hraběnky Chotkové 3.2.1. Dcera 3.2.2. Manželka 3.2.3. Matka 3.2.4. Snacha 3.2.5. Paní domu 3.2.6. Žena přelomu 18. a 19. století 3.2.7. Obyvatelka Habsburské monarchie přelomu 18. a 19. století 3.2.7.1. Dění v Teplicích 3.2.7.2. Události celostátního významu očima ženy významného šlechtice 4. Jan Nepomuk hrabě Chotek 5. Shrnutí stěžejních témat, ke kterým může pozůstalost hraběnky vydat své svědectví 6. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110 - 113. (Osobní deníky, korespondence - prameny) CERMAN, Ivo. Chotkové, příběh úřednické šlechty. Praha, 2008. ISBN 978-80-7106-977-5. DUBY, Georges a kol.. A history of women in the west. volume 4, emerging feminism from revolution to world war. Cambridge : The Belknap Pr. of Harvard Univ. Pr., 1993. ISBN 0-674-40373-8. GONCOURT, Edmond Louis Antoine Hout de. La femme au dix-huitieme siecle. Paris, 1920. LENDEROVÁ, Milena. K hříchu i k modlitbě. Praha, 1999. ISBN 80-204-0737-5. LENDEROVÁ, Milena. Tragický bál, Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu. Praha a Litomyšl, 2004. 375 s. ISBN 80-7185-657-6. van DÜLMEN, Richard. Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století). Dům a jeho lidé. I. Díl. Praha, 1999. ISBN 80-7203-116-3.

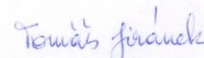
Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.**
Katedra historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2009**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2010**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 26. 6. 2011

Hana Mixánková

Poděkování:

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí mé práce prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc, za odbornou spolupráci při vypracování této diplomové práce. Dále bych ráda poděkovala pracovníkům Státního obecního archivu Litoměřice v děčínské pobočce, za radu a pomoc při hledání a práci s prameny. Děkuji také panu Ing. Miloši Musilovi, kastelánu Státního zámku Velké Březno a jeho kolegům, paní Ivaně Chovancové z Národního památkového ústavu se sídlem v Ústí nad Labem a všem, kteří mi poskytli cenné rady a pomoc při hledání pramenů, literatury a jejich zpracování.

Také bych ráda poděkovala kolegům Bc. Pavle Janáčkové a Mgr. Ondřeji Baškovi, za pomoc s překladem německých textů a Mgr. Jaroslavě Jansové za korektury anglického překladů využitých v této práci.

SOUHRN

Diplomová práce, která se Vám dostává do rukou, se zabývá osobními deníky a korespondencí manželky významného šlechtice konce 18. a počátku 19. století, hraběte Jana Rudolfa Chotka z Chotkova a Vojnína. Na základě nich představuje hraběnkou Marii Sidonii Chotkovou, roz. Clary-Aldringen, jako dceru, manželku a matku. Podrobně se tato práce věnuje v úvodu nejen dochovaným pramenům, ale v následujících kapitolách také samotnému životu této ženy a její rodiny. V závěru je práce doplněna o krátkou edici několika hraběččiných textů.

KLÍČOVÁ SLOVA

Dějiny - aristokracie – 18.-19. století – dějiny ženy – ego-dokumenty – šlechtičny – osobní deník – ženský deník - korespondence - Chotek – Clary-Aldringen

Abstract

Thesis, which you are holding just now, is the work about personal diaries and correspondence of the wife of a significant nobleman of the late 18th and early 19th century, count Jan Rudolf Chotek from Chotkov and Vojín. Based on these sources, this work presents countess Marie Sidonie Chotková, born Clary-Aldringen, as a daughter, wife and mother. This work in detail describes not only the historical sources but also the live of this woman and her family. In the end of these thesis is short edition of several texts of coutess.

KEY WORDS

History - aristocracy – 18th-19th century – woman´s history – ego-documents - noblewomen – personal diary – correspondence - Chotek – Clary-Aldringen

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Šlechtické rody Clary-Aldringen a Chotkové z Chotkova a Vojnína do počátku 18. století..	9
2.1. Rod Clary-Aldringen	9
2.2. Rod Chotků	10
2.3. Rodiče Marie Sidonie Clary-Aldringen a Jana Rudolfa Chotka.....	12
3. Prameny.....	15
3.1. Deníky	15
3.2. Korespondence	23
3.3. Gramatické a morfologické jevy odlišné od dnešního jazyka.....	25
3.4. Úskalí pramenů osobní povahy	26
4. Hraběnka Marie Sidonie Chotková ve světle deníků a dopisů.....	28
4.1. Ženy přelomu dvou staletí	30
4.2. Životní osudy hraběnky Chotkové	31
4.2.1. Rodina a nejtělejší dětství Marie Sidonie	31
4.2.2. Mládí hraběnky Chotkové a její vzdělání	31
4.2.3. Nejstarší korespondence Marie Sidonie do roku 1772 a co o ní prozrazuje.....	36
4.2.4. Marie Sidonie a její sňatek s hrabětem Chotkem.....	39
4.2.5. Hrabě Jan Rudolf Chotek.....	44
4.3. Hraběnka Chotková a její život v manželství.....	48
4.3.1. Marie Sidonie jako matka deseti dětí.....	48
4.3.1.1. Výchova hraběččiných potomků v raném dětství.....	51
4.3.1.2. Obraz hraběččiných dětí v pramenech matky.....	55
4.3.1.3. Sňatky potomků hraběnky Chotkové.....	59
4.3.1.4. Výchova dětí Marie Sidonie a Jana Rudolfa, náplň volného času a odraz jejich života v pramenech matky	61
4.3.2. Hraběnka Chotková jako manželka významného šlechtice	66
4.3.3. Hraběnka Chotková jako dcera a snacha v období po sňatku.....	70
4.3.4. Náplň všedních dní autorky pramenů	74
4.3.5. Vlastní portrét Marie Sidonie v pramenech	86

5. Edice části textu z cestovního deníku hraběnky Chotkové	92
5.1. Poznámky k edici.....	92
5.2. Vysvětlení zkratk a znaků využívaných v textu	92
6. Závěr.....	104
7. Užití prameny a literatura	107
7.1. Seznam pramenů.....	107
7.2. Literatura	109
8. Přílohy	116
9. Summary	122

1. Úvod

Dnešní historická věda se zabývá mnoha různými tématy, mezi něž patří i dějiny ženy, historie šlechty a dějiny každodennosti. Všechny tyto směry v posledních letech, především díky změnám ve společnosti, zažily v naší zemi rozkvět. I když mnohá díla vznikala již dříve, teprve několik předešlých desetiletí zařadilo do zájmu historiků prameny osobní povahy jako deníky či korespondenci, dlouho opomíjené, či užívané jen jako doplňkové zdroje. Otevřel se tak prostor pro nové poznatky o životě a soukromí nejen privilegované vrstvy, ale i osob nacházejících se dříve na okraji badatelského zájmu, mezi něž patřily i ženy. I tato práce chce přispět malou měrou k rozšíření obzorů ve všech třech oblastech, především pak představit osobu hraběnky Marie Sidonie Chotkové, roz. Clary-Aldringen, na základě dochovaných ego-dokumentů. Pohled na její životní cestu ve světle osobních dokumentů poskytuje nejen možnost studovat dějiny rodu Chotků a Clary-Aldringenů, ale především každodenního života manželky významného státního úředníka a ženy období končícího 18. a počínajícího 19. století.

Jako představitelka generace přelomu těchto období, prožila život v časech osvícenství a vlády Marie Terezie, jejího syna Josefa II., později i syna Leopolda II. a v neposlední řadě i císaře Františka II. Ve svých více než 40 letech se stala nepřímou účastnicí prvních událostí ve Francii, které započaly tamní revoluci. Dožila se i Napoleonovi porážky a smrti v květnu 1821. Za svého života byla svědkem postupných myšlenkových změn, které měnily pohled nejen na rodinu a mateřství. Jak se však nové myšlenky promítly do života hraběnky? Stala se „novou matkou“ podle J. J. Rousseaua nebo byla ještě ženou „starého období“?

Otázky, na které by tato práce chtěla odpovědět, jsou jednoduché, ale odpovědi nikoli. Některé z otázek souvisejících s osobou Marie Sidonie Chotkové zůstanou navždy nezodpovězené, neboť prameny nikdy nezachytí všechny události a například dokumenty k nejranějšímu období života autorky nebyly zatím nalezeny. Co vedlo hraběnku ke psaní deníků? Měla snad nutkání oddělit svůj osobní život od nastolených pravidel pro ženu tehdejší doby? Chtěla být v deníku sama sebou a odhodit masku, kterou nosila na veřejnosti?¹ A proč je v osobních dopisech otevřenější ve vztahu k manželovi,² než je pak ve svých denících? Poddala se v korespondenci duchu doby a v denících ukázala své pravé „já“? Psala své deníky

¹ CLINE, Cheryl. *Women's Diaries, Journals, and Letters: An Annotated Bibliography*. New York: Garland, 1989. s. XI.

² CERMAN, Ivo. *Chotkové: příběh úřednické šlechty*. Praha: NLN, 2008. s. 361-2.; CERMAN, Ivo. *Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts*. In BŮŽEK, Václav - KRÁL, Pavel. *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006. s. 283.

pouze pro sebe, anebo předpokládala budoucí čtenáře z řad rodiny? Kdo prováděl některé korekce ve svazcích? Byla to samotná autorka textu nebo později některý z potomků? Jaká je faktická spolehlivost hraběnciných záznamů? To je jen několik málo z těch, které se pokusí tato práce objasnit. Mnoho dalších také vyvstává i k samotné osobě hraběnky Chotkové a životu který vedla. Patří mezi ně například otázka počátku vztahu autorky pramenů s budoucím manželem. Kdy se tak stalo a jaký byl jejich vzájemný vztah?

Vlastní text začíná druhou kapitolou shrnující stručně historii předků Marie Sidonie Chotkové a jejího muže a utváří základní představu o prostředí, ze kterého manželé pocházeli. K životním osudům představitelů rodiny Clary-Aldringen nacházíme jen velmi málo informací, spíše roztroušených v jednotlivých publikacích, a tento stav se výrazněji za posledních několik let nezměnil. Pro obecný přehled nejlépe poslouží archivní inventář k fondu zmíněného rodu,³ nalézající se v děčínské pobočce Státního oblastního archivu Litoměřice. Společně s díly Sylvie Ostrovské „*Slavné ženy v Teplících*“⁴ a Přemysla Peera „*Dějiny Teplicka do roku 1848*“⁵, tvoří nejucelenější publikace zmiňující příslušníky tohoto rodu a stopy, které po sobě zanechali. Základní informace se nacházejí také v různých encyklopediích⁶ a člancích, přibližujících úzké téma spojené s touto rodinou.⁷

Na druhé straně stojí rod Chotků, který nedávno vešel více do povědomí badatelů i laické veřejnosti díky práci Ivo Cermana, v níž můžeme od roku 2008 nalézt ucelený přehled k historii této šlechty ve státních službách. Publikace nese název „*Chotkové, Příběh úřednické*

³ JAKLOVÁ, Pavla – SMÍŠKOVÁ, Helena. *Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948*. Děčín, 2004. [strojopis]. Ten byl z velké části použit jako základ k tomu rodopisnému přehledu. (Dále jen JAKLOVÁ, P. – SMÍŠKOVÁ, H. *Rodinný archiv Clary-Aldringenů*.)

⁴ OSTROVSKÁ, Sylvia. *Slavné ženy v Teplících: Křížovatký moci a krásy*. Teplice, 1994. 165 s. ISBN 80-85321-13-0. Pojednává nejen o rodu, ale o životě Teplíc a to i v dobách, kdy tento rod ještě Teplice nevlastnil. (Dále jen OSTROVSKÁ, S. *Slavné ženy v Teplících*.)

⁵ PEER, Přemysl. *Dějiny Teplicka do roku 1848*. Teplice, 1969. 84 s. Podobně jako kniha Sylvie Ostrovské i tato publikace pojednává o historii Teplíc v širším kontextu. (Dále jen PEER, P. *Dějiny Teplicka do roku 1848*.)

⁶ *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. První díl, A-Alpy. Praha, 1996. 992 s. ISBN 80-7185-058-6.; *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, Pátý díl, C-Čechůvky. Praha, 1997. 894 s. ISBN 80-7185-102-7.; POUZAR, Vladimír. *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha, 2001. 485 s. ISBN 80-85955-17-2.; WURZBACH, Constantin. *Biographisches Lexikon des kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Reißerstaate und in feinen Kronländern gelebt haben*. 2. Teil, Bninski - Cordova. Wien, 1857.; KNESCHKE, Ernst Heinrich. *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon im Vereine mit mehreren Historikern*. Bd. II. (Bozepolski-Ebergassing). Leipzig, 1929.; ŽUPANIČ, Jan – STELLNER, František – FIALA, Milan. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. Praha, 2001. 340 s. ISBN 80-86493-00-8. (Dále jen ŽUPANIČ, J. *Encyklopedie knížecích rodů*.); MAŠEK, Petr. *Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů českých zemí*. 2. rozšířené vydání. Praha 1999. 330 s. ISBN 80-204-0760-X.; a jiné.

⁷ Existuje také několik dílčích studií pojednávajících o úzce specifikovaných událostech týkajících se některých členů rodu. Patří mezi ně nejen studie Jiřího Kubeše (KUBEŠ, Jiří, *Fragmenty písemností z kavalírské cesty hrabat z Clary-Aldringenu z roku 1727*, In *Theatrum historiae. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice* 1, Pardubice 2006, 83-108 s. ISSN 1802-2502) ale také práce Heleny Smíškové SMÍŠKOVÁ, Helena. *Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice*. In *Archivní časopis* 55, 2005, s. 117-127. ISSN 0004-0393 a především Sylvie Ostrovské (OSTROVSKÁ, Sylvia. *Pohledy na habsburskou monarchii v 18. století*. In *Acta universitatis palackianaesis facultas philosophica*. 2000. č. 29. s. 115-123).

šlechty“⁸ a je nyní, kromě samotných pramenů, největším zdrojem informací k životu hraběnky Chotkové. Nalezneme tam mimo jiné i seznam literatury, která byla o tomto rodu sepsána a mnohdy je i Ivo Cermanem kriticky zhodnocena. Další užitou publikací je dílo Josefa Ledra,⁹ které je nejen literaturou, ale vzhledem ke svému stáří i pramenem. Některá autorova tvrzení jsou však dnes již těžko doložitelná, vzhledem k absenci části jím využitých pramenů. Na tuto skutečnost nás upozorňuje ve své publikaci Ivo Cerman. Dalšími zdroji o životě představitelů rodu Chotků je inventář – „*Rodinný Archiv Chotků*“¹⁰, několik slovníkových hesel,¹¹ a práce Otakara Špecingera, která taktéž čerpá z Ledrova díla.¹² Osobou syna Marie Sidonie a Jana Rudolfa Chotka se zabývá publikace z pera Evy Lisé „*Karel hrabě Chotek, nejvyšší purkrabí království českého*“¹³, která vyšla stejně jako kniha Ivo Cermana v roce 2008.

Třetí kapitola se zabývá přehledem pramenů, metodami zpracování, informacemi, které nám podávají i problémy, které činí jejich studium. Literatura užitá v této části práce se zabývá prací s dochovanými prameny a především jejich interpretací. Velkou měrou se o jejich využití v bádání o ženách v českém prostředí zasloužila prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc., jejíž publikace se staly opěrnými pro tuto práci. Jmenujme především díla „*A ptáš se knížko má...*“¹⁴, „*Tragický bál*“¹⁵ i články „*Ženské deníky jako pramen k poznání mentality elit*“¹⁶, „*Chvála deníků a dopisů*“¹⁷ nebo „*Šlechtická korespondence jako pramen*

⁸ CERMAN, Ivo. *Chotkové: příběh úřednické šlechty*. Praha: NLN, 2008. 758 s. (Dále jen CERMAN, I. *Chotkové*.)

⁹ LEDR, Josef. *Hrabata Chotkové z Chotkova a Vojnina*, Kutná hora 1886. 74 s. (Dále jen LEDR, J. *Hrabata Chotkové z Chotkova a Vojnina*.)

¹⁰ BAŠTÁŘ, Milan – INDRA, Bořivoj. *Rodinný archiv Chotků*. Praha, 1999. [strojopis]. (Dále jen BAŠTÁŘ, M. – INDRA, B. *Rodinný archiv Chotků*.)

¹¹ HALDA, Jan. *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti* 1. díl. Praha, 1992. ISBN 80-901020-3-4.; MAŠEK, Petr. *Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů českých zemí*. 2. rozšířené vydání. Praha 1999. ISBN 80-204-0760-X.; POUZAR, Vladimír. *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha, 2001. ISBN 80-85955-17-2.; *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, Dvanáctý díl Ch - Sv. Jan., Praha 1998. 80-7185-157-4. (také vychází z části z díla J. Ledra.); WURZBACH, Constantin. *Biographisches Lexikon des kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensßkizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Reißerstaate und in feinen Kronländern gelebt haben*. 2. Teil, Bninski - Cordova. Wien, 1857.; KNESCHKE, Ernst Heinrich. *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon im Vereine mit mehreren Historikern*. Bd. II. (Bozepolski-Ebergassing). Leipzig, 1929.

¹² ŠPECINGER, Otakar. *Chotkovské Veltrusy*. Kralupy nad Vltavou, 1962. 15 s.

¹³ LISÁ, Eva. *Karel hrabě Chotek: nejvyšší purkrabí království Českého*. (Ed.) Milada Sekyrková. *Práce z dějin techniky a přírodních věd*, sv. 18. Praha, 2008. 115 s. ISBN 978-80-7037-179-4.

¹⁴ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má...*“: *Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008. 355 s. ISBN 978-80-7254-956-6. (Dále jen LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“)

¹⁵ LENDEROVÁ, Milena. *Tragický bál: život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. 375 s. ISBN 80-7185-657-6. (LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*.)

¹⁶ LENDEROVÁ, Milena. *Ženské deníky jako pramen k poznání mentality elit*. In. *Studie k sociálním dějinám* 3. Kutná Hora – Opava – Praha 1999, s. 39-54. ISBN 80-86224-00-7. (LENDEROVÁ, M. *Ženské deníky jako pramen*.)

v *gender history*“,¹⁸ na kterém se podílela spolu se Zdeňkem Bezecným. Z dalších publikací jiných autorů jmenujme knihu od Vereny von der Heyden-Rynsch „*Écrire la vie*“,¹⁹ studii Radmily Slabákové „*Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti?*“,²⁰ jako inspirace pro práci s prameny posloužila i její publikace „*Rodinné strategie šlechty*“.²¹ Využito bylo také dílo Winfrieda Schulze „*Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte?*“²² a úvod ke knize Cheril Clyne „*Women's diaries, journals, and letters*“.²³

Životní osudy hraběnky Chotkové jsou, v kontextu života žen přelomu staletí, představeny ve čtvrté kapitole. Ta pojednává nejen o jejím soukromém životě, vztazích se členy rodiny a manželem, ale také o aktivitách, kterým se věnovala, a naplňovaly její den. Kapitola je rozdělena na dvě základní části, přičemž první část popisuje osudy Marie Sidonie před sňatkem a druhá, která je stěžejní pro tuto práci a je ještě dále členěna, život hraběnky v manželství. Užitá literatura je spjata především s osobou samotné autorky pramenů a také s dějinami žen daného období. Nejvíce je pak opět ovlivněna díly Mileny Lenderové,²⁴ a zmiňovanou knihou Ivo Cermana. Ty jsou vzhledem ke zkoumanému kulturnímu prostředí k potřebné problematice nejbližší a dobře odráží i zahraniční pohledy na daná témata. Kromě nich uveďme jako užitou literaturu za všechny publikace ty nejdůležitější, mezi něž patří „*Žena v Českých zemích od středověku do 20. století*“²⁵ z pera kolektivu autorů, „*Histoire des femmes en Occident*“²⁶ kolektivu autorů, „*Frères et soeurs*“²⁷ od Didiera Letta. Nelze opomenout ani dílo „*Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen Stiftsdamen Salondamen 1800 - 1870*“ od Christy Diemel.²⁸ Vybrané publikace spolu s dalšími, které posloužily k doplnění informací, podávají komplexní pohled na danou problematiku a jeví se

¹⁷ LENDEROVÁ, Milena. Chvála deníků a dopisů. In. LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (ed.): *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004. s. 21-31. ISBN 80-7194-650-8. (Dále jen LENDEROVÁ, M. Chvála deníků a dopisů.)

¹⁸ LENDEROVÁ, Milena – BEZECNÝ, Zdeňk. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history. In. LENDEROVÁ, Milena – ČADKOVÁ, Kateřina – STRÁNÍKOVÁ, Jana (ed.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006. s. 525-532. ISBN 80-7194-920-5.

¹⁹ HEYDEN-RYNSCH, Verena von der. *Écrire la vie. Trois siècles de journaux intimes féminins*. Paris, 1998. ISBN 2-07-074980-0.

²⁰ SLABÁKOVÁ, Radmila. Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti? In. LENDEROVÁ – KUBEŠ (ed.). *Osobní deník*. In. *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities*. Č. 9. Pardubice, 2004. s. 41-47. ISBN 80-7194-650-8, ISSN 1213-3485.

²¹ ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila. *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7203-859-6.

²² SCHULZE, Winfried: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung*. In. SCHULZE, Winfried (ed.), *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlin 1996, s. 11–30 [online]. Dokument je dostupný na adrese URL: <http://books.google.cz/books?id=CtqmFvlhOQEC&printsec=frontcover&dq=ego+dokumente&source=bl&ots=FuzwtQ5qCF&sig=6c57cGL4A2HIu2ayZQQUNJSIT3E&hl=cs&ei=cVGZS_6DN5jWmwOzhOWmCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CBEQ6AEwAQ#v=onepage&q=&f=false>. [cit. 2011-03-15].

²³ CLINE, Cheryl. *Women's Diaries, Journals, and Letters: An Annotated Bibliography*. New York: Garland, 1989. ISBN 978-0824066376. (Dále jen CLINE, Ch. *Women's Diaries, Journals, and Letters*.)

z tohoto hlediska jako nejvhodnější. Z článku využitých v této části jmenujme alespoň některé z pera Mileny Lenderové,²⁹ Daniely Tinkové,³⁰ nebo Beatrix Bastl.³¹ Ostatní literatura, například k problematice volného času, cestování a jiného, je zmíněna v seznamu v závěru této práce.

Poslední kapitolou se stala edice několika textů, které po sobě autorka v pozůstalosti zanechala. Nejen že odráží hraběčtin styl psaní, ale především vzhledem ke své rozmanitosti, představují Marii Sidonii v několika životních situacích. Kapitola, z důvodu předchozích hojných citací v celé práci, není příliš rozsáhlá.

Celkové rozložení jednotlivých kapitol bylo oproti původnímu návrhu práce pozměněno, neboť při zpracování se původní návrh ukázal jako nevyhovující.

Osoba hraběnky Chotkové a její pozůstalost se již stala objektem zájmu několika badatelů. Zmínky o ní je možné nalézt v knize Sylvie Ostrovské³² i v jejím článku o pohledech na habsburskou monarchii.³³ Stejně tak se stala podkladem pro studie a knihu Mileny Lenderové „*A ptáš se knížko má...*“, zabývající se ženskými deníky. Z nejnovějších prací je to již zmíněná kniha Ivo Cermana o historii rodu jejího manžela Jana Rudolfa Chotka, jeho studie manželské korespondence zahrnující i dopisy Marie Sidonie s manželem,³⁴ ale

²⁴ „*Tragický bál*“ jako porovnání života dvou žen rozličné generace ale žijící ve stejném čase.

²⁵ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. s. 7. (Dále jen LENDEROVÁ, M. *Žena v českých zemích*.)

²⁶ DUBY, Georges – PERROT. *Michelle. Histoire des femmes, Tome 3 16e-18e siècles*. Paris, 2002. 672 s. ISBN 2-262-01871-5.; DUBY, Georges – PERROT. *Michelle. Histoire des femmes, Tome 4 Le 19e siècle*. 768 s. Paris, 2002. ISBN 978-2-262-01872-6. (Dále jen DUBY, G. – PERROT. M. *Histoire des femmes, Tome 3.*)

²⁷ LETT, Didier. *Frères et soeurs: Histoire d'un lien*. Paris, 2009. 238 s. ISBN 978-2-228-90461-2. (Dále jen LETT, D. *Frères et soeurs*.)

²⁸ DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen im burgerlichen Jahrhundert Hofdamen Stiftsdamen Salondamen 1800-1870*. Frankfurt, 1998. 279 s. ISBN: 978-3596138807.

²⁹ LENDEROVÁ, Milena. Feminismus, gender, emancipace a ženská otázka. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 15.3.2011 [cit. 2011-03-15]. URL: <www.msmt.cz/file/9633_1_1/>. (Dále jen LENDEROVÁ, M. *Feminismus*.); LENDEROVÁ, Milena. Zrození dětství. In ČAPEK, Jan et al. *Scientific Papers of University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, 7*, Pardubice, 2001. s. 71-87. ISBN 80-7194-455-6. ISSN 121-6629. (Dále jen LENDEROVÁ, M. *Zrození dětství*.); Tento spis ale ještě nepřišel s novým pohledem na vztah muže a ženy.; LENDEROVÁ, Milena. Normy ženského chování a jejich proměny v průběhu devatenáctého století. In *Studie k sociálním dějinám 19. století 7*, 1997. s. 29-43. (Dále jen LENDEROVÁ, M. *Normy*.)

³⁰ TINKOVÁ, Daniela. „Žena“ – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století. In LENDEROVÁ, Milena et al. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice, 2006. s. 19-32. ISBN 80-7194-920-5.

³¹ BASTL, Beatrix. Hochzeitsrituale. Zur Sozialanthropologie von Verhaltensweisen innerhalb des österreichischen Adels der Frühen Neuzeit, In Wolfgang Adam (Hg.), *Geselligkeit und Gesellschaft im Barockzeitalter*, Wiesbaden 1997, s. 751-764.

³² OSTROVSKÁ, Sylvia. *Slavné ženy v Teplících: Křižovatky moci a krásy*. Teplice, 1994. 165 s. ISBN 80-85321-13-0.

³³ OSTROVSKÁ, Sylvia. Pohledy na habsburskou monarchii v 18. století. In *Acta universitatis palackianae sis facultas philosophica*. 2000. č. 29. s. 115-123. ISBN 80-244-0135-5

³⁴ CERMAN, Ivo. Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts. In BŮŽEK, Václav - KRÁL, Pavel. *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006, s. 283-301. ISSN 0862-6111.

například také diplomová práce Pavly Zelené, využívající deníky hraběnky jako pramen k poznání chápání francouzské společnosti šlechtou v habsburské monarchii.³⁵ Sluší se doplnit i bakalářskou práci autorky předkládané práce magisterské, která je touto v některých bodech doplněna.³⁶

Jistě je možné využít ke studiu mnoho dalších článků i knih, ale tato práce se zaměřila především na zpracování pramenů a jejich výpovědi o hraběnce samé.

Mezi dochované prameny k poznání života této ženy patří koncept svatební smlouvy,³⁷ hraběncin testament,³⁸ a především deníky a rozsáhlá rodinná korespondence nejen s rodiči,³⁹ ale také se sourozenci,⁴⁰ a v neposlední řadě i s dětmi⁴¹ a manželem. Nejstarším dochovaným deníkem Marie Sidonie je deník cestovní z roku 1782,⁴² ostatní pocházejí až z let 1790–1818⁴³ a jedná se o deníky osobní. Je tedy patrné, že hraběnka popisovala každodenní události v rozmezí 28 let. V daném období pouze třikrát nastala situace, kdy autorka záznamy přerušila. Zápisy jsou velmi objemné a obsahují mnoho dílčích informací nejen k osobnímu životu této ženy, ale také k politické situaci, která v její době panovala. Již jen tyto samotné zápisy jsou na prostudování velmi náročné, především svým rozsahem, stejně jako

³⁵ ZELENÁ, Pavla. *Proměny francouzské společnosti očima šlechticů z habsburské monarchie na konci 18. a na počátku 19. století*. Magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta univerzity Palackého v Olomouci. Olomouc, 2010.

³⁶ MIXÁNKOVÁ, Hana. *Cestovní deník Marie Sidonie Chotkové z cest po Benátkách a Milánu (1782)*. Bakalářská práce. Filozofická fakulta univerzity Pardubice. Pardubice, 2008.

³⁷ Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Chotků, inv. č. 672, LXII Svatební smlouvy a úmrtní oznámení členů rodu, kt. 48, č. 1. Koncept svatební smlouvy.

³⁸ Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Chotků, inv. č. 188, X Spisy a listiny týkající se chotkovského rodu 18. a 19. století, kt. 8, č. 42. Testament hraběnky Chotkové.

³⁹ Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern 1767-1801.; Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od otce Františka Václava 1776-1781.; Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 240, kart. č. 93, Korespondence otce s dcerami Marií Sidonií, provd. Chotkovou a Marií Josefinou provd. ledebur 1767-1784.; Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od dcery Marie Sidonie, provd. Chotkové 1768-1901.

⁴⁰ Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sourozenci Janem Nepomukem, Marií Kristinou, provd. Hoyos a Marií Terezií, provd. Wilczek a Jos. Wilczekem 1772-1819.; ale především SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur 1766-1778.

⁴¹ Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 114, Korespondence od dcery Louisy 1819-1822.; Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Chotků, inv. č. 1456, Sidonie Chotková – dopisy s Karlem Chotkem (1804-1823), kt. 171.; a jiné.

⁴² Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deník z cest po Benátkách a Milánu 1782.

⁴³ Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416 - 1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deník z cest po Benátkách a Milánu 1782, Deníky z Teplíc (1789) 1790-1798.; Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416 - 1948, inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 1798-1818.

korrespondence, kterou řadíme k nejstarším pramenům a díky níž lze nahlédnout až do devatenáctého⁴⁴ roku života Marie Sidonie Clary-Aldringen. Využita byla k doplnění některých informací a tvoří druhou velmi obsáhlou část pozůstalosti, uloženou v děčínském archivu. Užita byla především korrespondence z doby okolo sňatku Marie Sidonie s Janem Rudolfem Chotkem a hraběněčina života před ním.

Deníky spolu s dopisy čítají ohromné množství listů, které po sobě autorka zanechala. Hlavním úkolem bylo prostudovat dochované deníky. Metoda využitá pro práci s korrespondencí byla oproti práci s nimi značně selektivní. Zatím co deníky byly prostudovány jako celek, v dopisech byly hledány pouze konkrétní informace a výběr činěn především dle datace a obsahu pramenu. Její zpracování proto probíhalo jako konkrétní sondy za účelem získání požadované informace a nešlo o systematické zkoumání tohoto druhu pramenu, jež si však pozornost historiků také zaslouží.

Studované prameny byly ve většině případů psány humanistickou kurzívou a čtení deníkových záznamů, které byly jen výjimečně proloženy německy psaným textem v kurentu, tedy znesnadňoval místy pouze rukopis autorky, absence interpunkce, občasné škrty, špatně ořezaný brk či kaňky a neustálenost gramatických pravidel. Zároveň s tím se při studiu posledních dílů deníků vyskytl problém s použitým záznamovým materiálem, neboť ten již není tak kvalitní jako u předchozích částí a znesnadňuje, díky prosakování inkoustu na druhou stranu, jejich studium. Stejně problémy se vyskytly i u korrespondence. Častěji se v ní také objevoval problém s čitelností rukopisu. Ještě těžší je pak citace dokumentů a především jejich časové určení. U deníkových záznamů je to usnadněno jejich posloupností, a pokud chybí číslování stránek, které je pouze v menšině deníků, dá se údaj ve většině případů určit alespoň časově, i když vzhledem k indiciím napovídajícím dopisování deníků, někdy i za několik dní zpětně, nemůžeme přesná data uvedená v deníku vždy brát za zcela spolehlivá. U korrespondence je situace ještě složitější. Některé dopisy neobsahují dataci a lze tak tedy jen odhadovat dle kontextu kdy byl dopis napsán. Mnohé z nich neobsahují ani údaj o adresátovi a pisateli.

Využité francouzsky psané prameny byly přeloženy autorkou této práce, případně byl její překlad konfrontován s již publikovaným překladem. Tato skutečnost je uvedena vždy v poznámce. Jako citační jazyk pramenů byla zvolena francouzština, předkládané historické texty jsou tedy uvedeny v původním znění a v poznámkovém aparátu jsou doplněny autorčiným překladem. U cizojazyčných citací byl zachován původní pravopis a vzhledem

⁴⁴ Pozůstalost sice obsahuje i dopis psaný otci pocházející z roku 1763, ale vzhledem k faktu, že se jedná o výjimku, nelze na jejím základě o tehdejších životech Marie Sidonie říci nic určitého.

k faktu, že hraběnka Chotková psala s mnoha gramatickými chybami a odlišnostmi, které vycházejí z tehdy ještě neustálených gramatických pravidel, je základní přehled těchto rozdílů uveden v kapitole o pramenech. U samotných textů uvedených v práci pak již ke korekcím nedochází. Německé prameny a literatura byly přeloženy Bc. Pavlou Janáčkovou a Mgr. Ondřejem Baškem. Tímto jim ještě jednou za pomoc děkuji. Zároveň s tím chci velice poděkovat prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc. za metodickou pomoc a vedení při zpracování této práce.

Celkově je předkládaný text postaven zejména na práci s prameny a jejich obsahem. Snaží se představit na základě dochovaných informací osobní život hraběnky Chotkové, rodinné vztahy i náplň všedních dní. Vzhledem k možnostem práce se však nejedná o úplný životopis této ženy, neboť je třeba prostudovat ještě mnoho dalších dochovaných pramenů a pokusit se blíže zmapovat její život nejen před sňatkem s hrabětem Rudolfem Chotkem.

2. Šlechtické rody Clary-Aldringen a Chotkové z Chotkova a Vojnína do počátku 18. století

Manželský pár, jehož osudy jsou v této práci sledovány, pocházel ze dvou významných šlechtických rodů 18. století. Marie Sidonie Chotková, roz. Clary-Aldringen, byla dcerou Františka Václava Clary-Aldringen (1706–1788) a jeho manželky Marie Josefy roz. Hohenzollern-Hechingen (1728–1801), její muž Jan Rudolf pak synem Jana Karla Chotka (1704–1787) a Anny Marie Terezie Kotulinské z Kotulína (1711–1798). Oba zmíněné rody měly v době narození těchto dvou členů již bohatou historii.

2.1. Rod Clary-Aldringen

Rod Clary–Aldringen se skládal z dvou rodů původně příchozích do Čech za třicetileté války. Rod Clary přišel pravděpodobně z Toskánska⁴⁵ a již od Karla IV měl obdržet inkolát.⁴⁶ Prameny ale poté dlouho mlčí a další zmínky, tentokrát již doložitelné, pocházejí až z dob třicetileté války, kdy Francesco de Clario, řečený de Riva († 1649),⁴⁷ bojoval v císařských službách. Povznesení rodu mezi svobodné pány získal až jeho syn Jeroným Clary (1610–1671). Zmíněný potomek vede po polovině 17. století spor nejen o majetek zemřelého bezdětného bratra Dominika s jeho vdovou, ale také o dědictví rodu Aldringenů, jehož poslední žijící dědičku, si vzal.⁴⁸ I když se svatba konala roku 1637, Jeroným Clary získal souhlas se spojením jmen obou rodů a erbů⁴⁹ již o dva roky dříve. Ke konečnému spojení došlo až po jeho povýšení do stavu svobodných pánů roku 1664 a jeho povýšení do stavu hraběcího,⁵⁰ kdy získává i predikát Clary-Aldringen. Když bylo Jeronýmovi 28 let, porodila jeho žena jediného syna Jana Jiřího Marka, který se později stal dědicem celého majetku a prvním nositelem přízviska Clary-Aldringen. Zmíněný šlechtic se zasloužil o rozkvet Teplic⁵¹

⁴⁵ Rod pochází z Florencie a později se stěhuje do Furlandska. viz JAKLOVÁ, P. – SMÍŠKOVÁ, H.. *Rodinný archiv Clary-Aldringenů*. s. I.; srov. ŽUPANIČ, J. *Encyklopedie knížecích rodů*. s. 50.

⁴⁶ JAKLOVÁ, P. – SMÍŠKOVÁ, H. *Rodinný archiv Clary-Aldringenů*. s. I.; Získal domovské právo, stal se tedy příslušníkem české zemské šlechty. ŽUPANIČ, J. *Encyklopedie knížecích rodů*. s. 50.; Dodnes existuje tato listina ve 2 opisech. Více OSTROVSKÁ, S. *Slavné ženy v Teplicích*. s. 51–52.

⁴⁷ JAKLOVÁ, P. – SMÍŠKOVÁ, H. *Rodinný archiv Clary-Aldringenů*. s. I., česky - František Clary de Riva.

⁴⁸ Stala se jí Anna Marie, roz. Aldringen, vdova po Müllerovi z Ruffachu a sestra císařského polního maršála Jana Aldringena. Jeroným Clary s ní měl čtyři potomky. TAMTÉŽ.

⁴⁹ TAMTÉŽ.

⁵⁰ Toho roku zemřel poslední mužský potomek rodu Aldringenů Jan Marek (1592–1164) a rod vymřel po meči.

⁵¹ Pánem na panství teplickém se stává roku 1543. Mimo jiné byl také hejtmanem pražského hradu, podkomoří, nejvyšší písař a prezident dvorské komory. Již před tím, než dostal do správy panství Volf z Vřesovic pán na Doubravské Hoře a zástavní pán Kyšperka, proslavil město Phillipus Aureolus Paracelsus – lékař, filosof a přírodovědec. Volf z Vřesovic však nechal v Teplicích postavit lázně. O významu a oblíbě svědčí i fakt, že roku 1562 hostil Volfův dům Maxmiliána II. Hostem byl také kurfiřt August I. nebo ruský car Petr Veliký. Když ale 21. března 1569 Volf z Vřesovic zemřel, připadlo panství jeho bratrovi Bernardovi a dcerám. Vlivem špatného hospodaření význam tohoto lázeňského města upadá. OSTROVSKÁ, S. *Slavné ženy v Teplicích*. s. 33–37.

a okolí, zajímal se o přírodní obory i rodovou knihovnu.⁵² Na rozdíl od otce byl ženatý třikrát a dospělosti se dožilo osm z jeho třinácti dětí. Ke smutným událostem jeho života patřil bezesporu požár Teplic 8. května 1685, ale také mor, který se ve městě objevil ještě před požárem.

Dědictví získal po otci a smrti svého staršího bratra roku 1702 František Karel Clary – Aldringen (1675 – 20. leden 1751) sloužící ve státních službách např. jako nejvyšší lovčí království Českého, což bylo pro šlechtice, jenž sám byl náruživým lovcem, místo velmi příjemné. Mimo to byl jmenován také skutečným radou. I za jeho správy Teplice a okolí doznaly změn v podobě několika stavebních památek.⁵³ A mohl si stavební ruch dovolit, neboť od 40. let 18. století začaly pokladnu plnit peníze z těžby hnědého uhlí z dolů, které se v okolí otevíraly od roku 1742.⁵⁴ Život Františku Karlovi dopřál dvě manželství, pouze z prvního se narodilo šest dětí, druhé zůstalo bezdětné.⁵⁵ Tento šlechtic byl dědečkem budoucí hraběnky Chotkové.

2.2. Rod Chotků

Podíváme-li se na stejné období v historii rodu Chotků z Chotkova a Vojnína, nalezneme v jeho počátcích dvě větve⁵⁶ – Chotkové z Chockova a Chotkové z Vojnína. Cesty obou z nich byly klikaté⁵⁷ a spojily se až v osobě Václava Antonína Chotka (26. únor 1674 – 2. květen 1754),⁵⁸ později psaného z Chotkova a Vojnína. O jeho předcích máme zprávy již z doby 15. století, bohužel ne všechny zmínky o osobách s podobným jménem lze ověřit či připisovat k tomuto rodu. O spřízněnosti Chotků s jinými šlechtici nás informuje již Josef

⁵² Z této doby pochází nejstarší katalog této knihovny. Více MICHLOVÁ, Jana. Počátky zámecké knihovny Clary-Aldringenů v Teplicích. In. *Zprávy a studie sv. 21*. RMT, 1997. s. 99-106.

⁵³ Mezi léty 1701–1711 inicioval stavbu terasy Belveder. Ta se nachází nad labským údolím a je nejstarší vyhlídkou Českého Švýcarska. OSTROVSKÁ, S. *Slavné ženy v Teplicích*. s. 62.; Mimo jiné byl v jeho době vystavěn na Zámeckém náměstí morový sloup Matyáše Brauna z roku 1719 měřící 20 metrů. OSTROVSKÁ, Sylvia. *Slavné ženy v Teplicích: Křížovatky moci a krásy*. s. 63. a mnoho jiného.

⁵⁴ ŽUPANIČ, J. *Encyklopedie knížecích rodů*. s. 53.

⁵⁵ První ženou byla Marie Terezie von Künipl von Ehrenburg (1672–1745). Oženil se s ní roku 1697 a povila mu šest dětí. Jen čtyři z nich se dožily dospělosti. Druhou ženou, kterou si vzal v roce 1748, byla tehdy osmnáctiletá Karolina von Osten (1730–1798). OSTROVSKÁ, S. *Slavné ženy v Teplicích*. s. 62.

⁵⁶ Více viz CERMAN, I. *Chotkové*. s. 25-26.; Je možné, že tyto rody spolu nebyly příbuzné, autor se domnívá, že počátky rodu jsou na Plzeňsku. CERMAN, I. *Chotkové*. s. 22.

⁵⁷ Více a podrobněji k rodu viz CERMAN, I. *Chotkové*.

⁵⁸ Jeho ženou byla od 28. prosince 1698 Marie Terezie ze Scheidlernu. S ní vyženil statky Jeviněves, Jedibaby, Ouholice, Veltrusy a jiné. Majetek, který mu roku 1705 postoupila, měl být zachován pro potomky. Dospělého věku se dožili tři synové – Jan Rudolf, Jan Karel a Václav a dvě dcery. Ty obě nastoupily duchovní „kariéru“. Zastavme se však ještě u jeho synů. Václav (1703-1725) byl setníkem pěšího pluku, ač pro něj chtěl otec dráhu úředníka, a uplatnil se při stavbě moderního opevnění. Osudným se mu nestala vojenská služba, ale nákaza katarem, které podlehl. Pohřben byl v Messsině na Sicílii v kostela sv. Restituta. Otec jej však připravoval na jinou kariéru. Po smrti manželky a již se nikdy neoženil. BAŠTÁŘ Milan – INDRA, Bořivoj. *Rodinný archiv Chotků*. s. II.

Ledr ve své práci „*Hrabata Chotkové z Chotkova a Vojnina*“.⁵⁹ Ke sjednocení obou rodových větví dal souhlas císař Leopold I. roku 1702, když 6. února téhož roku povýšil již zmíněného Václava Antonína do stavu svobodných pánů. Sám se stal významnou osobností své doby, což dokresluje i jeho přátelství s princem Eugenem Savojským. Jeho kariéra byla protkána různými funkcemi.⁶⁰ Důležité však je především povýšení 13. května 1723 do českého hraběcího stavu. Dne 4. října 1745 dosáhl povýšení na říšského hraběte. Dospělého věku se dožilo pět jeho dětí. V čase smrti tohoto šlechtice žili dva dospělí synové, kteří mohli převzít majetek, a mohlo se zdát, že pokračování je zajištěno. Osud ale zamíchal kartami.

Přeživšími syny byli Jan Rudolf (23. července 1706 Jeviněves - 7. července 1771) a Jan Karel (29. říjen 1704 Praha - 8. listopad 1787 Vídeň). Oba získali významné funkce v českých zemích. Vyrůstal s nimi i bratr Václav, kterému však byl vyměřen život o délce jen 22 let, jenž se završil během studií v Itálii roku 1725.⁶¹ Rudolf roku 1721 nastupuje s o dva roky starším bratrem Janem Karlem na filozofickou fakultu Karlo - Ferdinandovy univerzity, neboť byli předurčeni pro úřednickou kariéru.⁶² Od roku 1724 pak studovali na právnické fakultě v Praze⁶³ zakončené veřejnou disputací v roce 1726,⁶⁴ po které na ně čekalo praktické získávání zkušeností na společné zahraniční cestě.⁶⁵

Rudolf se oženil 1. ledna 1737⁶⁶ s Marií Aloisií Kinskou z Vchynic a Tetova, vdovou po Norbertu Václavu hraběti z Vrbna. Manželství sice nezůstalo bezdětné, ale nepřineslo potřebného mužského dědice, „pouze“ dceru Guildobaldinu Brigittu.⁶⁷ Rudolf proto odkázal svůj majetek synovi svého staršího bratra Jana Karla, Janu Rudolfovi.⁶⁸

⁵⁹ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 25-7.

⁶⁰ Jmenujme post nejvyššího komořího, místodržícího v Čechách a císařského rady.

⁶¹ CERMAN, Ivo. *Vzdělání a socializace kancléře Rudolfa Chotka*. In *Český časopis historický* 10, 2003. s. 824. (Dále jen CERMAN, I. *Vzdělání a socializace*.)

⁶² Neboť jejich kariéra byla směřována k úřednickým povinnostem, zapsali se oba nejprve na tříletý kurz filozofie, což byl jeden z předpokladů studia práv, TAMTÉŽ. s. 825.

⁶³ TAMTÉŽ. s. 826-7.

⁶⁴ Studium Jana Karla bylo ukončeno veřejnou disputací 9. února 1726, jeho mladší bratr Rudolf ukončil studia o tři dny později. Práva studovali v Leidenu u Vitriaria. Kam směřovaly jejich kroky za dalším vzděláním, které je však nutné chápat v souvislosti se získáním nejen samotných vědomostí, ale především zkušeností? Nejčastěji to byla kavalírská cesta. Na počátku roku 1728 byli v Nizozemí, v červenci zamířili do Anglie.⁶⁴ Oni sami tuto cestu jako přínosnou neviděli, ale podřídili se přání otce. Zaznamenali tam úspěch, když se setkali s anglickým králem Jiřím. Ani tam ale jejich cesta nekončila, z Anglie zamířili do Bruselu. Konec roku 1728 byl ve znamení odjezdu do Francie. V Paříži je čekalo další studium. V Soissons se účastnili mezinárodního kongresu, a sblížili se s hrabětem Štěpánem Kinským. Tato známost jim měla pomoci získat po návratu domů politické kontakty. Svou cestu zakončili v Itálii. TAMTÉŽ. s. 825.

⁶⁵ TAMTÉŽ. s. 827.; CERMAN, I. *Chotkové*. s. 67, 69.

⁶⁶ BAŠTÁŘ, M. *Rodinný archiv Chotků: Inventář*. s. V.; Ivo Cerman uvádí, že tím rokem je rok 1736. CERMAN, I. *Vzdělání a socializace*. s. 850.

⁶⁷ Byla dvakrát provdána. Poprvé za hraběte Jana Filipa Jiřího Taffeho a podruhé za hraběte Josefa Emanuela Ludvíka Malabaila Canal. Zemřela v Praze 20. února 1820. BAŠTÁŘ, M. *Rodinný archiv Chotků: Inventář*. s. V. Jediný mužský potomek této šlechtičny pocházel z prvního manželství. CERMAN, I. *Chotkové*. s. 684-5.; Po smrti otce s ní Jan Rudolf vedl spor o listiny k panství Veltrusy, které zůstaly v jejím držení, definitivně pak toto

Nepříjemnou událostí v kariéře Rudolfa bylo bezesporu vyšetřování za údajnou zradu a pomoc Francouzům, která se měla uskutečnit po okupaci Prahy v letech 1740-1741, verdikt byl ale osvobozující. Dvůr bavorského hraběte Karla Albrechta⁶⁹ mu posloužil v počátcích kariéry, aby v polovině 40. let působil v Tyrolsku, stal se nejvyšším komořím i prezidentem finanční komory. Z dalších funkcí jmenujme pozici vedoucího Direktorია, kde setrval až do své smrti. Za své nesporné zásluhy získal od panovnice na konci roku 1759 ocenění Řádem Zlatého rouna. Zasloužil se o obchod s Amerikou a Čínou, který byl umožněn stavbou nového Terstského přístavu, neméně důležité bylo i zlepšení stavu dopravních komunikací. Není se tedy čemu divit, že budoucí manžel hraběnky Chotkové se vydal ve strýcových šlépějích.

2.3. Rodiče Marie Sidonie Clary-Aldringen a Jana Rudolfa Chotka

Pravnukem Jeronýma Clary byl František Václav (8. březen 1706 – 21. červen 1788), otec budoucí hraběnky Chotkové. Zastával několik státních funkcí.⁷⁰ Jako správný kavalír v mládí hodně cestoval po Evropě a jeho úkolem bylo především seznámit se s německými zeměmi. I když se stal maltézským rytířem. Život pro něj přichystal roli otce budoucího dědice majetku. Svůj osud spojil roku 1747 s o generaci mladší Marií Josefou Hohenzollern-Hechingen (1728-1801).⁷¹ Ačkoliv bylo manželství požehnané a ona porodila devět dětí, dospělosti se dožili jen čtyři dcery a syn Jan Nepomuk, budoucí dědic rodového majetku. I František Václav dále zveleboval Teplice jako jeho předci.⁷² Žil v neklidné době sedmileté války, avšak díky dohodě obou stran se místní lázně staly, spolu s dalšími třemi, místem

panství dostal pod svou správu až po smrti své tety. Více o sporu a této problematice viz CERMAN, Ivo. *Vzdělání a socializace kancléře Rudolfa Chotka*. s. 335-42.

⁶⁸ Vztah mezi strýcem a synovcem byl přinejmenším vřelý.

⁶⁹ BAŠTÁŘ, Milan – INDRA, Bořivoj. *Rodinný archiv Chotků: Inventář*. s. IV. Měl tam ovlivnit volbu císaře ve prospěch Štěpána Lotrinského.

⁷⁰ Roku 1735 je veden jako komoří a přísedící lenního soudu, roku 1753 se stal tajným radou. Vykonával také funkci zemského a dvorského lovčího v Čechách i Rakousech. Pro sebe a své potomky v primogeniturní linii získal roku 1767 titul knížete. Josef II. podepsal jmenovací diplom 2. února 1767. JAKLOVÁ, P. – SMÍŠKOVÁ, H. *Rodinný archiv Clary-Aldringen*. s. III.

⁷¹ Ta působila jako hofmistryně Marie Terezie, její služby Habsburkové využívali i na dvoře Josefa II. Když v listopadu 1763 zemřela žena Josefa II. Isabela, parmská infantka, kterou velice miloval, stala se Marie Josefa jednou z pěti nejvýznamnějších říšských šlechticů, které udávaly směr společenského života na vídeňském dvoře. JAKLOVÁ, P. – SMÍŠKOVÁ. *Rodinný archiv Clary-Aldringen*. s. III.

⁷² Za své správy nechal teplický zámek přestavět do barokní podoby, v padesátých letech bylo vybudováno zámecké divadlo. Tehdy bylo jen pro členy rodiny a jejich hosty. Veřejnost měla možnost do něj nahlédnout až na konci 80. let. OSTROVSKÁ, S. *Slavné ženy v Teplicích*. s. 68. Svě umění zde měli možnost předvést nejen ochotnické spolky, ale také příslušníci rodu Jan Nepomuk i jeho sestry Marie Sidonie a Marie Kristina, potomci Františka Václava a Marie Josefy, se představili v divadelních kusech hraných k oslavě druhého sňatku Josefa II, s Josefou Bavorskou v lednu 1765. Tehdy bylo budoucímu majiteli panství Teplice 12 let. Dále TAMTÉŽ s. 68, 71.

odpočinku, které mohly využívat obě strany a ekonomicky tak tato místa válka tolik nezasáhla.⁷³

S otcem manžela své druhorozené dcery Marie Sidonie byl František Václav Clary-Aldringen skoro stejně starý. Jan Karel Chotek z Chotkova (29. říjen 1704 Praha - 8. listopad 1787 Vídeň), poslední z bratrů Jana Rudolfa, byl o dva roky starší než František Václav a dožil se 83 let, tedy jen o rok více než jeho současník. Jan Karel po svých studiích, uvedených již výše, nastoupil úřednickou kariéru ve státních službách.⁷⁴ Do manželství vstupoval ve věku 36 let, jeho vrstevník tak učinil o pět let starší. Vyvolenou Jana Karla Chotka se stala Anna Marie Terezie Kottulinská z Kotulína jež se díky svatbě 25. května 1740 mohla pyšnit hraběcím titulem. Později se stala matkou pěti dětí. Osud však nebyl k jejich rodu v té době stále ještě příznivě nakloněn, a tak se dospělosti dožil pouze syn Jan Rudolf, který se vzhledem k vymření ostatních větví, stal dědicem celého rodového majetku. Rodina patrně v prvních letech hodně cestovala společně s otcem, než dostal stálé místo a usadil se v trautsonovském domě v Herrengasse ve Vídni, kde se také narodil jeho syn Jan Rudolf.⁷⁵

Za života obou hlav rodů se rod Chotků honosil titulem hrabat, naproti tomu František Václav Clary-Aldringen získal od Josefa II. roku 1767 titul knížecí. Je však nutné podotknout, že bratr Jana Karla Chotka Rudolf dostal za své zásluhy Řád zlatého rouna, tedy nejvyšší státní vyznamenání, a patřil také mezi velmi vážené osoby.⁷⁶

Na konci 80. let 18. století oba rody po smrti obou otců spoléhaly na své jediné mužské dědice. Jan Nepomuk Clary-Aldringen (1753-1726), druhorozený syn Jana Karla⁷⁷ spolu se svou ženou Marií Kristinou de Ligne (1757- 830),⁷⁸ se kterou se oženil roku 1776, zplodil dva syny – Karla Josefa (1777-1831) a Františka Morice (1782-1829). Teplice

⁷³ Avšak v květnu 1759 se císař František I. a pruský král Fridrich II. dohodli, že lázně v Salzbrunn, Karlových Varech, Warmbrunnu mohou užívat obě strany.

⁷⁴ Ve Slezsku působil jako přisedící zemského hejtmanství Velkohlohovského, zastával místo v královské vrchní radě ve Vratislavi a dosáhl i na post místodržitele v Horní Falci. Během svého života byl vrchním komisařem vojska (1744), účastnil se bojů v Itálii, roku 1749 se stal místodržitelem v Čechách a členem společnosti česko-rakouské dvorní kanceláře, tzv. Directoria in publicis et cameralis, později se stal jejím místopředsedou a kancléřem. Zemřel ve Vídni 8. listopadu 1787. Otcem budoucího dědice se stal v květnu 1748.

⁷⁵ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 210.

⁷⁶ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 19-21. Jeho udělení se ale neobešlo bez důkladného prověření starobylého původu Chotků. I přes chybějící dokumenty zničené za 30. leté války, dopadlo vše ve prospěchu rodu.

⁷⁷ Měl celkem čtyři syny, ale jen Jan Nepomuk žil ještě v době úmrtí Františka Karla roku 1788. Budoucí dědic majetku měl tři žijící sestry – Marii Sidonii (1748-1824), hlavní „hrdinku“ této práce, Marii Kristinu (1755-1811) provdanou Hoyos a Marii Terezii (1756-1790) provdanou Wilzcek, která otce přežila pouze o 2 roky.

⁷⁸ Dcera Karla Josefa de Ligne (1735-1814), který pocházel z belgického šlechtického rodu, v rakouských službách se stal maršálkem a na sklonku života byl i literárně činný – část pozůstalosti uložena ve stát. okres. archiv Teplice - JAKLOVÁ, P. – SMÍŠKOVÁ. *Rodinný archiv Clary-Aldringen*. s. IV.; OSTROVSKÁ, S. *Slavné ženy v Teplicích*. s. 76-77.

vlastnil v dobách jejich velké slávy, kdy je navštívil švédský král Gustav IV.⁷⁹, skladatel Richard Wagner či Giacomo Casanova. J. W. Goethe pro místní divadlo napsal hru „Sázka“.⁸⁰ Ve městě koncertoval i mladý Chopin, bylo tedy hojně navštěvováno významnými osobami tehdejší doby. V době těžkých časů ve Francii, kdy se vlády ujal Napoleon, do města zavítala i jeho druhá žena Marie Louisa, dcera rakouského císaře Františka II. Lázně navštívil i její švagr a Napoleonův bratr Ludvík s manželkou. Za správy města Janem Nepomukem došlo k dalšímu velkému požáru 1. června 1793, ten však přispěl k přestavbě města v klasicistním stylu. Změny se tak dočkaly lázeňské budovy, divadlo, zámek i jeho vnitřní prostory. Tam pak byl také v září 1813 podepsán alianční traktát, který předznamenal vznik Svaté aliance.

⁷⁹ Do města přijel pod pseudonymem hrabě Haga již na počátku nového století. Tohoto velikána si velice přál potkat Ludvík van Beethoven, a jejich setkání, které však skladateli nepřineslo nic než zklamání, se uskutečnilo také v Teplicích.

⁸⁰ Blíže ZHOŘ, Antonín. *Sám proti osudu*. Praha, 1978, s. 259, 265-266, 274-283.

3. Prameny

Prameny, které se staly podkladem pro tuto práci, se nacházejí až na výjimky v děčínském archivu a jsou uloženy v pozůstalosti šlechtického rodu Clary-Aldringenů. Jak již bylo dříve uvedeno, jedná se o osobní deníky hraběnky Marie Sidonie Chotkové spolu s jedním deníkem cestovním a korespondencí s příbuznými.

3.1. Deníky

Deníky se objevují v českém prostředí v druhé polovině 16. století, v jiných zemích je to již o století dříve. Jedná se ale pouze o deníky mužské. V dřívějším čase si tuto formu zápisů v naší oblasti vedli patrně jen představitelé vyšší a nižší šlechty, a také vzdělanci. Ženské deníky pak nacházíme až z doby jejich většího rozšíření, dříve ve společnosti patrně neexistovaly či se možná pouze nedochovaly.⁸¹ Situace se však během staletí mění a objevují se postupně i čím dál častěji právě deníky ženské. Samozřejmě nejprve ve šlechtickém prostředí, neboť jediné šlechtičny měly čas, vzdělání a především prostředky k psaní těchto záznamů, což byly nutné podmínky pro jejich vznik.⁸²

Jak uvádí ve svých dílech Milena Lenderová,⁸³ lze deník chápat jako text určený pro osobu pisatele, jeví známky časově strukturovaných zápisů a začíná slovy „*právě teď, dnes,*“ a podobně.⁸⁴ Autorovi primárně pomáhá k uchování a utřídění myšlenek, zachycuje pak především jeho osobní život a je psán více méně pravidelně. Kromě toho může být i místem pro revoltu vůči rodičům a společnosti,⁸⁵ či prostorem k projevu vlastní osobnosti, která je spoutána konvencemi a pravidly doby.⁸⁶

Je pravděpodobné, že od konce 18. století si s pomocí deníků mladá urozená dívka mezi dvanáctým a čtrnáctým rokem života „uklízely v duši“ pod dohledem vychovatelek⁸⁷ a učily se vyjadřovat své názory.⁸⁸ V té době však byla hraběnka Chotková již dospělou ženou a provdanou paní, nelze proto předpokládat, že si jako mladá dívka psala nějakou formu denních záznamů a v pozdějším věku se k nim opět vrátila. Ostatně, sama to neuvádí ani v úvodu k prvnímu dílu svých osobních záznamů. Zatím lze tedy s jistotou říci, že nejstarší známý deník této ženy pochází z roku 1782 a zachycuje v něm cestu s manželem do Benátek

⁸¹ LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“ s. 17.

⁸² TAMTÉŽ. s. 46-60.

⁸³ LENDEROVÁ, M. *Tragický bál.* s. 13; LENDEROVÁ, Milena. *Ženské deníky jako pramen.* s. 39.

⁸⁴ LENDEROVÁ, M. *Tragický bál.* s. 13.

⁸⁵ LENDEROVÁ, M. *Ženské deníky jako pramen.* s. 40.

⁸⁶ CLINE, Ch. *Women's Diaries, Journals, and Letters* s. XI.

⁸⁷ LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“ s. 42.

⁸⁸ LENDEROVÁ, Milena. *Chvála deníků a dopisů.* s. 23.

a Milána.⁸⁹ Po osmileté přestávce, kdy se stala několikanásobnou matkou a neměla tedy na zaznamenávání svých zážitků pravděpodobně příliš času, se pisatelka k tomuto žánru vrací a zachycuje prožitky a události z let 1790-1818, s přestávkami v druhé polovině roku 1807, kdy umírá 1. srpna její syn Václav František, a i o dva roky později, když 6. července 1809 zemřel syn Josef, zůstaly zápisky neúplné. Poslední přestávka byla roku 1812, jejímž důvodem byly jakési obtíže,⁹⁰ snad souvisejících s nastydnutím, které na počátku roku 1811 prodělala. Ostatně již zápisy z roku 1811 jsou značně nesourodé a sama autorka v textu vloženém v tomto sešitu přiznává, že rok a půl žádný záznam neprovedla.⁹¹

Deníky hraběnky svým časovým rozsahem spadají do konce 18. a počátku 19. století, tedy do období tzv. „dlouhého devatenáctého století“. Autorce umožňují vyjádřit své názory,⁹² což je patrné především v zápiscích z pozdějších let. Nesmíme však podlehnout představě, že denní záznamy jsou zcela protkané takovými poznámkami. Samozřejmě se objevují, ale mnoho zápisů je pouhým shrnutím událostí, často jen výčtem návštěv, seznamem lidí, kteří se účastnili společných obědů či večeří, a stručných zpráv o náplni dne. V pozdějších letech pak autorka připojuje ke konci roku ještě seznam zemřelých za dané období.⁹³

Jednou z podmínek pro zaznamenávání zážitků byla a stále je vnitřní potřeba písemného záznamu, což u deníků osobních autorka sama v předmluvě naznačuje.⁹⁴ Hraběnka Chotková měla i ostatní předpoklady nutné pro vznik písemných záznamů, jakými bylo vzdělání, podněty, všeobecný rozhled a fyzický a sociální prostor.⁹⁵ Prostor, čas a chuť na každodenní záznam událostí získala v době, kdy její nejmladší dítě, kterým byl syn Herman, mělo necelé čtyři roky a žádné další, dle zkoumaných pramenů, nebylo na cestě. Snad díky tomu, že hraběnka nebyla již v této době zatěžována častým těhotenstvím a porody, mohla se věnovat kromě rodiny i společenským povinnostem a dalším věcem, jakými bylo zapisování převratných událostí své epochy, zaznamenávání osob, které potkala, děl, která viděla, a každodenních událostí z období klíčového pro budoucnost Evropy. Sama přiznává, že se k tomuto kroku odhodlávala delší dobu, ale snad lenost, nebo nedostatek času vedly k faktu,

⁸⁹ MIXÁNKOVÁ, Hana. *Cestovní deník Marie Sidonie Chotkové z cest po Benátkách a Milánu (1782)*. Bakalářská práce. Filozofická fakulta univerzity Pardubice. Pardubice, 2008.

⁹⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 13. díl, 1813 - 1818, poznámka na počátku deníku. nestr.

⁹¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 13. díl, 1813-1818, rok 1811. nestr.

⁹² LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*. s. 12

⁹³ Mimo jiné je tato skutečnost zmíněna v LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“ s. 47.

⁹⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl (1789) 1790. předmluva, s. 1-2.; srov. LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“ s. 64.

⁹⁵ LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“ s. 49.

že svůj úmysl nezrealizovala dříve.⁹⁶ Proč však zvolila za datum svého prvního zápisu v osobním deníku 1. leden 1780? Ze zápisků jasně nevyplývá, že by Nový rok byl pro hraběnkou významným dnem, který by se zcela zásadně lišil od ostatních slavnostních dnů během roku. Jistě poskytoval prostor pro zamyšlení nad uplynulým rokem, ale hraběnka ho nijak nad ostatní dny nevyzdvihuje. Neznamená to ale, že se nemohlo jednat o formu novoročního předsevzetí podpořené společenskými a politickými událostmi předchozích měsíců. Ostatně na ně sama v předmluvě svého prvního osobního deníku poukazuje. Je nicméně nutné podotknout, že pro ženy spouštěcím mechanismem ke psaní nebývají politické události, ale spíše události společenské, především pak rodinné.⁹⁷ V tomto případě snad došlo k vlivu několika těchto faktorů.

Jaké tedy byly autorčiny důvody k založení deníků a jejich vedení? Jako představitelka šlechty v nich nechtěla revoltovat proti tehdejšímu společenským pravidlům. Vzhledem ke svému postavení a možnostem, které díky původu měla, nebyl pro takový postoj důvod. Samotné informace, které v zápiscích hraběnka uvádí, nedávají sebemenší podnět k takovému tvrzení. Důvody k vedení zápisků Marie Sidonie je tedy nutné hledat jinde. Snad chtěla zachovat pro sebe i budoucí generace, a především své potomky, obraz tehdejší společnosti a politické situace viděné svými očima, což dokládá i fakt, že zapisovala i mnohé události z rodinného života, a tak mohly deníky posloužit i jako rodinná kronika.

Při pohledu na hraběničiny texty je zřejmé, že nejsou ani strohým výčtem událostí, ale ani otevřenou zповědí jejího vnitřního „já“. Musíme tedy k nim přistupovat jako k pramenu osobní povahy již s prvky autocenzury, který něco podhalí, ale mnohé ponechá ukryto. Zvláště škrty textu, objevující se především v zápisech po roce 1800, které znemožňují četbu takto znehodnocených záznamů, a také vystřížená strana v poznámkách z listopadu 1801, vyvolávají otázky, co autorka do svého deníku uložila, a nemělo být odhaleno. Patrně nešlo o nic vážného, ostatně tato „úprava“ nemusela být provedena samotnou autorkou, ale mohla být později učiněna někým z rodiny. K této domněnce přispívá i fakt, že takto zcela znehodnocené záznamy nejsou nahrazeny jiným textem, jak to autorka v ostatních případech činila. Také je možné, že hraběnka provedla korekci sama, avšak již s velkým časovým odstupem.

⁹⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl (1789) 1790. předmluva s. 1-2.

⁹⁷ LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“ s. 21.

Autorčiny deníky řadíme do kategorie mateřských, neboť v nich zaznamenává mimo jiné i úspěchy svých dětí.⁹⁸ Obecně některé ženské deníky obsahují poznámky o dětském chování, především o zlobení,⁹⁹ ale toto ve studovaných zápiscích příliš hledat nemůžeme. Zlobení a dětské naschvály byly pravděpodobně směřovány na vychovatele, o kterých se ale Marie Sidonie zmiňuje pouze zřídka. Stejně jako nevěnovala v denících pozornost kázni svých dětí, tak nepopisuje detailněji ani jejich studium či jiné aktivity spojené s dětstvím. Je však možné, že tyto informace lze nalézt v korespondenci uložené v archivu v Praze. Ta však nebyla podkladem pro tuto práci.¹⁰⁰ Na stránkách deníků je naopak patrný žal nad úmrtím dětí,¹⁰¹ či nad jejich špatným zdravím, cítit je i obava o život synů související s pobytem v armádě. Důvodem k radosti pak byly společenské úspěchy potomků, kterými se neopomněla pochlubit.

O konečnou podobu životních zápisků Marie Sidonie se postarala její nejmladší dcera Terezie Chotková, která je nechala svázat a uložit do knihovny na zámku v Teplicích.¹⁰² Tuto skutečnost nám prozrazuje přípisek na titulním listu prvního z osobních deníků z roku 1790¹⁰³ a se štítky, nalézajícími se v levém horním rohu na vrchních deskách deníků. Tyto štítky obsahují identifikační údaje k uložení svazku v knihovně, i samotné logo knihovny.¹⁰⁴ Jak uvádí Milena Lenderová ve své knize „*A ptáš se knížko má...*“, péče o paměti a deníky předků byla výjimečným jevem, protože často potomci nejevili zájem o uchování takových záznamů.¹⁰⁵

Na rozdíl od jiných aristokratek, které měly speciální zápisníky pro své denní záznamy,¹⁰⁶ psala Marie Sidonie své poznámky na jednotlivé listy papíru, což potvrzuje skutečnost, že všechny deníky mají stejnou formu obalu, a u dvou posledních je pak patrná variabilita papíru použitého pro záznamy. U prvního osobního deníku je mimo jiné několik prvních stránek, včetně autorčina osvětlení důvodů k založení deníku, zařazeno až za několik

⁹⁸ LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“. s. 143.

⁹⁹ TAMTÉŽ. s. 144.

¹⁰⁰ Vzhledem k rozsahu práce a množství dochovaných pramenů k osobě hraběnky Marie Sidonie Chotkové, bylo nutné vybrat jen některé dokumenty, které se stanou jejím podkladem. Mimo jiné mnohé prameny v pražském archivu byly již podrobeny zkoumání.

¹⁰¹ LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“. s. 144.

¹⁰² Narozená 12. června 1785, tedy tři roky po cestě svých rodičů do Itálie, a zemřela 20. prosince 1872, ve věku 87 let. Byla devátým dítětem Marie Sidonie Chotkové a jejího muže. Viz CERMAN, I. *Chotkové*. s. 385.

¹⁰³ „*Je désire que ce journal de l'écriture de ma Mere, soit censeidé dans le Chateau de Teplitz. Thereze Chotek*“ - „*Přeji si, aby tento deník psaný mou matkou, byl uložen na zámku v Teplicích. Tereza Chotková*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl. (1789) 1790. frontispice.; Uvedeno již viz LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“. s. 33, 99.

¹⁰⁴ Uložení deníků bylo: Bibliothek Teplitz, Zimmer I. Schrank K, Lade 18, Pag. 102, F. do roku 1796 a ostatní deníky pod Lade 19, Pag. E. Cestovní deník byl uložen jako jediný z tohoto souboru pod Lade 16, Pag. 102.

¹⁰⁵ LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“. s. 25.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ. s. 80.

stránek již deníkových záznamů. Se špatným řazením listů se badatel setká také v díle obsahující léta 1806-1811, kdy je mezi události roku 1808 vloženo několik listů o každodenním životě hraběnky z roku následujícího.

Stav pramenů je velmi dobrý. Místy jsou sice některé stránky a sešity trochu poškozeny, ale velká většina záznamů se zachovala v čitelné podobě. Největší poškození jeví deníky z posledních let, u kterých, snad i díky použitému záznamovému materiálu, dochází k rozpadu vazby.

S prvními denními zápisy hraběnky Chotkové se setkáváme, jak již bylo uvedeno, v cestovním deníku z roku 1782, kde sice pisatelka přímo neuvádí důvod jeho založení, ale ten je zřejmý ze samotných záznamů. Zahraniční cesta byla velmi často důvodem k vedení písemných poznámek, Marie Sidonie tehdy popsal celkem 165 stran. Stránkový rozsah jednotlivých svazků osobních záznamů se díl od dílu liší. Velikost sešitů je přibližně formátu A5 a jsou svázané v pevných modrošedých deskách¹⁰⁷ označených na hřbetě rozsahem let, které se v nich nacházejí.¹⁰⁸ U některých se můžeme setkat se seznamem událostí zachycených v daném díle, až v pozdějších letech i se souhrnem zemřelých osob uvedeném několikrát na konci roku. Seznam událostí se nachází na vnitřní straně desek a přilehlých počátečních stranách. Dle rukopisu textu lze usoudit, že s největší pravděpodobností tento souhrn nejdůležitějších událostí, zachycených v několika svazcích, připsal na úvod knihovník či jiná osoba pověřená jejich přijetím do evidence a zpracováním. Snad tím autorem byla sama dcera Terezie.

Při pohledu na jednotlivé záznamy je viditelné, že zápisy z cest po Itálii z roku 1782 jsou psány na papíře rozděleném na dvě poloviny, přičemž pravá sloužila pro zápis, levá pak pro poznámky. Ty se ale u textu objevují jen zřídka a jen výjimečně jsou psány na určeném místě vedle textu. O podobnou formu se autorka snažila zprvu i u svých deníků osobních, ovšem hned v prvním díle, zachycujícím část roku do května 1790, se pomalu vytrácí a autorka začíná využívat celou šíři listu, i když stále s přihlédnutím k možnosti svázání zápisů. Byl-li cestovní deník poctivě číslován v horních rozích listů,¹⁰⁹ v denících osobních tato autorčina snaha postupně mizí.¹¹⁰ To badateli práci velmi znesnadňuje, především při citacích. V některých svazcích jsou čísla dopsána tužkou, stejně jako některé poznámky u

¹⁰⁷ Jedním z dárků k narozeninám býval i záznamník s pěkným přebalem určený na psaní deníku. LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“ s. 80.

¹⁰⁸ Výjimkou je deník označený roky 1801 - 2, zde je, i přes časové určení na přebalu, obsažen ještě počátek roku 1803.

¹⁰⁹ Autorka číslovala všechny liché stránky v pravém horním rohu, všechny sudé pak v rohu levém.

¹¹⁰ Od deníku z let 1793 - 4 jej zaznamenáváme až v posledních dílech na poč. 19. století. V předchozích číslovaných dílech je také patrné, že strany pravděpodobně čísloval někdo jiný než sama autorka.

textu. Ty však jsou opět nejpravděpodobněji dílem jiné osoby v pozdější době. V posledních svazcích jsou pak některé roky číslovány zcela samostatně.

Texty nemají složitější strukturu, a to u cestovního deníku, tak i v osobních poznámkách. Dny jsou zapisovány pod sebe, setkáváme se se zápisy čítající několik stran i se stranami přeplněnými událostmi několika dní. Někdy se zápisy omezují jen na krátké sdělení zachycené jedním či dvěma slovy,¹¹¹ nebo je zapsáno pouze datum.¹¹² V textech je také na několika místech patrné prolínání více dní v jednom souvislém zápise, nejčastěji se objevuje tato forma v záznamech z roku 1799.

Obecně však lze říci, že na počátku deníku, kdy byla autorka ještě plná elánu a odhodlání jej psát, jsou zápisky ze všedních dní delší než texty z podobných dní, ale o několik let mladší, kdy pisatelku prvotní nadšení již opustilo.¹¹³ I nový díl deníku, sama autorka jeho počátek v zápisech mnohokrát určila, vlil hraběnce nový elán do žil, ale stereotyp a stále podobné každodenní události její snahu brzy opět omezily. Dokonce autorka několikrát zaznamenává do svých poznámek, že dny, a tedy i poznámky, jsou monotónní.¹¹⁴ Zaběhlý koloběh denních aktivit, patrný ze stránek, mohl být narušen událostmi, mezi něž patří svatby či úmrtí. Naopak nový rok, i když bývá uveden na nové straně, nezadává autorce důvod k založení nového sešitu. Často však slouží k bilanci uplynulých dní a měsíců.¹¹⁵ Jen několik ze studovaných deníků je započato prvním dnem roku, spíše to bývá prvním dnem nějakého jiného měsíce. Důvodem založení nového dílu tak může být významnější událost, ale také jen potřeba rozdělit již rozrůstající se zápisky do více sešitů. Tento fakt napovídá, že samotná autorka se svázáním počítala.

A čím jednotlivé díly začínaly? Cestovní deník začíná prvním dnem cesty. V prvním osobním deníku, pomineme-li chybu s přehozením stránek, začíná zápis osvětlením důvodů jeho založení. Deník zachycující léta 1790-1 autorka počíná plynule 1. červnem 1790. Zápisy z let 1791-2 začíná poznámkou ze 14. dubna 1791 „*Je commence ce tome de mes Memoires par un jour, qui avoit pû être le plus affreux de ma vie; je frissonne en pensant au cruel malheur, dont j'étois menacée au moment ou j'y pensois le moins. J'avois diné chès moi avec*

¹¹¹ Např. zápis z 16. listopadu 1803. „*Opera*“. Stejný zápis nalezneme i v dalších dnech tohoto měsíce. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416 - 1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 10. díl. 1803 - 4, 16., 18., a 20. listopad 1803. nestr.

¹¹² Několik dní v květnu roku 1813. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416 - 1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 13. díl. 1813 - 18, květen 1813. nestr.

¹¹³ LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“ . s. 90-2.

¹¹⁴ Již 29. ledna 1790 se poprvé objevuje hraběncino tvrzení o monotónnosti zápisů. A to bylo teprve na začátku několikaletého psaní. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl. (1789) 1790. 29. leden 1790, s. 24.; Jen o několik málo měsíců později se tato poznámka objevuje znovu. TAMTĚŽ. 2. květen 1790, s. 162.

¹¹⁵ Založení nového svazku vyjma prvního dílu je například u let 1801 - 2 či 1805 - 6.

*mes Enfants le Medecin, [...]“.¹¹⁶ Toho dne rozbila okno kulka z pušky a zastavila se až ve dveřích. Naproti tomu stojí úvod ke čtvrtému deníku, který dle autorky počíná „[...] *par un jour plus solennel, que celui de Pâques, je l'ai célébré par un touchant, et intéressant déjeuné, avec mon Mari et 7 Enfants [...]“.¹¹⁷ Podíváme-li se na pátý deník v pořadí z let 1793 - 4 začínající 1. březnem 1793, připomíná si Marie Sidonie úmrtí císaře Leopolda II. zesnulého v předchozím roce. Zda ale bylo důvodem založení nového svazku výročí úmrtí tohoto muže nebo jen prostý fakt, že připadlo na první den jednoho z měsíců, už patrně nebude nikdy zodpovězeno. Deník z let 1796-8 začíná jejím příjezdem do Vídně, naopak některé sešity začínají plynule bez zmínek o novém díle, jako např. z let 1798-1800, kde nalezneme první zápis z 1. dubna a není zde žádná poznámka o speciální účelu založení nového dílu.**

Jednotlivé dny jsou v denících označeny pořadím měsíci. Občas autorka v textu sama zmiňuje, o jaký den v týdnu se jedná, nejčastěji tuto informaci uvádí u čtvrtků a nedělí, protože čtvrtky měly být dnem rodinného setkávání u jídla a neděle patrně souvisela s náboženskými zvyklostmi. Nejedná se ale o jev pravidelný. Stejně tak označení konkrétního měsíce se objevuje v textu nepravidelně.

Bylo také zmíněno, že deníkové zápisy jsou obecně často uvedeny v počátku slovy „dnes, nyní“ a podobně. Poznámky hraběnky Chotkové ale takto ve většině případů nezačínají. Spíše se setkáme s: „*J'ai diné [...]“*,¹¹⁸ „*Jour de [...]“*¹¹⁹ či přímo udáním osoby, se kterou čas trávila, či aktivitou, které se věnovala. Někdy, jak bylo také předesláno, uvádí den v týdnu, kterého se zápis týká. Snad se tím vyhnula běžnému počátku zápisu, a nemusela tak přiznávat fakt, že své záznamy, jak některé z nich napovídají, zapisovala až den či několik dní po jejich konání. Avšak ani texty odkazující se přímo na daný den nezačínají tak, jako u jiných pisatelů a zachovávají si stále stejný ráz.

O objemu informací, nikoli však o kvalitě a jejich využitelném obsahu v jednotlivých dílech deníků, se lze přesvědčit i pouhým porovnáním počtu let obsažených v jednom sešitu.

¹¹⁶ „*Začínám tento díl mých pamětí dnem, který by mohl být nejhorší v mém životě. Chvěji se myslíc na strašné neštěstí, jímž jsem byla ohrožena, když jsem to nejméně čekala. Obědvala jsem u sebe s dětmi, lékařem, [...]“* Okno rozbila kulka z pušky a zastavila se až ve dveřích. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416 - 1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl. 1791 - 2, 14. duben 1791, s. 1.; I když se k této věci v zápise ještě vrací, nebyla patrně na tolik otřesena, aby nemohla do deníku poznamenat i ostatní události dne.

¹¹⁷ „[...] dnem více slavnostním, Velikonocemi. Oslavila jsem je dojemným a zajímavým obědem s mým mužem a sedmi dětmi [...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 4. díl. 1792-3, 8. duben 1792, s. 1.;

¹¹⁸ „*Jedla jsem [...]“* SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl. 1791-2. 25. prosinec 1791. s. 132.

¹¹⁹ „*Den (něčeho) [...]“* – například den odpočinku. TAMTÉŽ. 30. leden 1792. s. 144.

I když počet stran se v jednotlivých sešitech liší, je zcela zjevné, že poslední léta, zachycená ve dvanáctém a třináctém svazku, jsou mnohem stručnější než roky předešlé. I tak se ale na stránky vešlo mnoho různých údajů, neboť to, co hraběnka ušetřila na počtu stránek, to přidala na množství informací na jednom listu. První rok osobních zápisků, obsahující události roku 1790, je obsažen nejen v prvním svazku, ale také v části druhého. Následující léta jsou co do rozsahu vyrovnána, a až v závěru dochovaných deníků dochází ke spojení více jak dvanácti let do pouhých dvou dílů.

Zatímco v cestovních záznamech škrtila hraběnka jen výjimečně a usuzuji proto na existenci konceptu, v záznamech osobních se jedná o častý jev. Někdy je přeškrtnut řádek, ale i půl zápisu z daného dne, kde čtenář po pečlivém prozkoumání s překvapením zjistí, že původní text uvádí zcela jiné společnosti u jídla či jinou navštívenou osobu, jako tomu bylo například 28. března 1801. „[...] *J'ai diné a la Maison avec Mde de Turheim et le Comte Torrès puis j'ai été faire visite a trois Chanoinesse parce qu'elles sont en retraite et finir la soirée seule chès moi* [...]“ byl nahrazen textem *„J'ai diné chez mon frere et fait avec ma Soeur une visite chès Mde Razpremořsky[?] ensuite je suis rentrée et j'ai fini par l'Assemblée de Kollowrath ou j avois un rendès vous avec Mde Stadion [...]“*.¹²⁰ Objevují se také pomocné čárky zaměňující některé záznamy za jiné, již zapsané s odlišným datem.

Zarážející jsou některé zmíněné opravy v textu. Jak se mohla autorka splést v záznamu, s kým byla na obědě či v divadle, a změnit pak svůj zápis, mnohdy velmi dlouhý, za zcela jiný. A kdy zjistila svůj omyl? Docházelo tedy ke korekcím samotnou autorkou?¹²¹ A proč některé texty zcela znehodnotila? Vzhledem k faktu, že si Marie Sidonie svůj nový text zapsala za starý přeškrtnutý, činila si opravy, alespoň ty čitelné, sama. Ale jak se tedy mohla splést? Jednalo se spíše o výjimku, či bylo dopisování pravidelné? A dopisovala-li své poznámky za určitou dobu, jak dlouhá ta doba byla? Můžeme tedy skutečně zcela věřit hraběčným záznamům, anebo mohlo docházet k záměnám? Jistotu nebudeme mít nikdy. Faktem je, že k dopisování docházelo, snad především díky absenci času. Napovídají tomu i některé zápisy, kde jsou zachyceny jen velmi stručně aktivity daného dne. Vzhledem k jejich jednoduchosti je možné, že se jednalo o poznámky doplněné s delším časovým odstupem, kdy

¹²⁰ „[...] *jedla jsem doma s paní Türheim a knížetem Torrèsem, potom jsem učinila návštěvu tří kanovnic, protože jsou v důchodu a večer jsem zakončila o samotě* [...]“ byl nahrazen *„Jedla jsem s bratrem a se sestrou jsem navštívila paní Razpremořskou[?], potom jsem se vrátila a zakončila na schůzce u Kolovratů, kde jsem měla schůzku s paní Stadionovou* [...]“. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416 - 1948, inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 9. díl. 1801 - 2, 28. březen 1801, nestr.; Podobné záměny se ale objevují již dříve. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. díl. 1790-1, 2. únor 1791, s. 140.

¹²¹ LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“. s. 89.

si autorka nemusela již zcela jistě pamatovat všechny detaily, a proto mohlo docházet k záměnám, a tedy i nepřesnostem při uvedení některých informací.

Obecně své záznamy do deníku zapisovala nejpravděpodobněji druhý den ráno, neboť zaznamená-li, že se z plesu vrátila ve čtyři hodiny ráno, nelze předpokládat, že poté jako pilná pisatelka ještě před ulehnutím zapsala vše, co se ten den stalo. Naopak méně rušné dny snad poskytly prostor pro každodenní zachycení celodenních událostí již ve svém závěru. O zpětném dopisování prožitých okamžiků svědčí i skutečnost, že v některých záznamech se autorka odvolává na den již dávno minulý. Není to však přesvědčivý důkaz.

3.2. Korespondence

Mimo deníků se po Marii Sidonii Chotkové zachovala také korespondence se členy rodiny, a to jak s rodiči, sourozenci, tak také s manželem a dětmi. Ta sloužila nejen jako prostředek pro předávání informací, ale také jako místo k třídění a předávání myšlenek.¹²² Rozdělena je ve dvou archivních fondech. Dopisy s rodiči, sourozenci a některými dětmi jsou uloženy ve státním oblastním archivu v Děčíně, korespondence s manželem a syny pak v Praze ve Státním oblastním archivu. Z množství, které se nám dochovalo, je patrné, že informace v psané podobě proudily mezi členy rodiny velmi čile. Ne vše se patrně zachovalo, i tak dopisy v děčínském archivu pokrývají období mezi roky 1766,¹²³ kdy je zachována korespondence se sestrou Marií Josefínou, a 1824, kdy si autorka vyměnila několik dopisů s bratrem Janem Nepomukem.

Zmíněná korespondence podhaluje zčásti rodinné vztahy a odkrývá témata, která její členy zajímala. Využité dopisy hraběnky Chotkové jsou psány, stejně jako její deníky, francouzským jazykem, který byl v době hraběncina života stále ještě znakem urozenosti.

Jedním z dochovaných pramenů jsou dopisy Marie Sidonie s otcem Františkem Václavem. Na rozdíl od mnoha jiných, je v nich adresát ve většině případů osloven hned v úvodu, ale i v závěru. Oslovují se „*Mon cher Pere*“, „*Mon cher Papa*“,¹²⁴ a „*Ma chere fille*“.¹²⁵ I podpis dopisu má svou opakující se formu. Nalezneme tam: „*Votre très fidel Pere*“¹²⁶, „*Votre très humble et très soumise fille Sidonie de Clary*“,¹²⁷ případně „*Votre très*

¹²² LENDEROVÁ, M. *Tragický bál.* s. 17.

¹²³ Snad s výjimkou ještě staršího dopisu otci. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, dopis ze dne 9. srpna 1763. (Marie Sidonie otci)

¹²⁴ „*Můj drahý otče*“

¹²⁵ „*Má drahá dcero*“

¹²⁶ „*Váš velmi věrný otec*“

¹²⁷ „*Vaše velmi pokorná a poslušná dcera Sidonie Clary.*“

respecteuse file“.¹²⁸ Takovéto zakončení lze samozřejmě nalézt i v korespondenci s matkou. I když obsah závěrečného sdělení vypovídá o velké pokoře k rodičům, a snad to bylo tak i myšleno, jedná se stále o závaznou formulaci¹²⁹ a nelze ji tedy zcela interpretovat jako ukázkou vztahu dcery k rodičům.¹³⁰

Bohužel je pouze málo dokladů písemného styku otce Františka Václava s dcerou. Snad byla korespondence mezi ním a hraběnkou méně rušná, možná i díky mnohým povinnostem, které její otec měl, ale s největší pravděpodobností se některé listky nedochovaly.

S matkou Marií Josefou si autorka dopisovala o poznání více. Pokud byla ve Vídni, trávila hraběnka čas v kruhu rodiny a poznamenávala si tyto styky s matkou do deníků.¹³¹ Nebyl proto důvod psát si dopisy. Byla-li však mimo Vídeň, kde rodina sídlila přes zimu, započal mezi oběma ženami čilý korespondenční ruch o událostech, rodině, počasí, nemocech i politice. Probíraly spolu obecná témata společná pro velkou část dochované korespondence, a to i té se sourozenci.

Zvláště dopisy z let, kdy hraběnka ještě nepsala své deníky, jsou pro studium autorčina života zajímavé. V listcích od matky z této doby objevujeme chválu dceřina slohu, či spíše gramatiky. Později, kdy již byla Marie Sidonie sama matkou, informovala ji Marie Josefa, jak prospívají a tráví svůj čas děti, které hraběnka Chotková zanechala při svých cestách pouze v péči vychovatelů. Se sestrou Marií Josefínou pak autorka deníků řeší nejen svatbu sestry Marie Kristiny,¹³² ale později i svého budoucího manžela Jana Nepomuka Chotka.

Strukturu dopisů lze popsat ve třech bodech. První částí je úvod, kde nejčastěji autorka oslovuje adresáta a děkuje za předchozí dopis. Poté následuje hlavní část s rozličnými informacemi od zpráv o rodině a počasí až po postřehy ze společnosti. Dopis bývá nejčastěji zakončen rozloučením a zdvořilostními frázemi. Příležitostné listky, patrně psané ve spěchu, ne vždy obsahují prvotní oslovení a závěrečné rozloučení s adresátem. Především v nejstarší korespondenci lze ještě nalézt podpis autora textu, v pozdějších letech listky zůstávají

¹²⁸ „*Vaše velmi respektující dcera*.“

¹²⁹ LENDEROVÁ, M. *Chvála deníků a dopisů*. s. 25.

¹³⁰ V dopisech se sestrou Marií Josefínou takové fráze nenajdeme. Mezi sebou se oslovují mé drahé srdce či má drahá sestro.

¹³¹ Ve většině případů se hraběnka v denících pouze zmiňuje, že byla u matky, avšak náplň těchto setkání bývá často nepopsána, či se omezuje pouze na sdělení, že u matky jedla.

¹³² Marie Kristina Clary-Aldringen se provdala, ve stejném roce jako její sestra Marie Sidonie, za Johanna Philippa Josepha Hoyos-Sprinzensteina. WURZBACH, Constantin. *Biographisches Lexikon des kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensßkizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Reißerstaate und in feinen Kronländern gelebt haben*. 9. Teil, Hibler - Hysel . Wien, 1863. s. 346.

nesignovány. Velmi často chybí obálka, na níž by byl určen adresát, některé dopisy jsou datovány jen názvem dne a časem, kdy byl sepsán, a to znesnadňuje práci s prameny.

Vzhled dopisů se postupně během let příliš nemění. Čítají jeden i více listů. Kromě vynechání některých zdvořilostních frází, je obsah stále podobný, i když témata se částečně proměňují podle životní fáze, ve které se autorka nachází, avšak v širším kontextu k zásadním posunům nedochází. Některé lístky jsou poškozené. Snad byly poničeny při rozdělávání pečeti, či během manipulace s nimi, ale podepsalo se na nich i stáří použitého materiálu. Část z nich je číslována, ale je zde samozřejmě i mnoho příležitostných lístků, kde chybí zcela jakákoli identifikace. I pro všechna tato uvedená úskalí byla korespondence využita jen z části a na své důkladné prozkoumání stále čeká.

Podotkněme ještě, že v 18. století se tvoří rozsáhlé korespondenční okruhy.¹³³ U autorky to byla jistě rodina. Které další osoby do tohoto systému patřily, zatím není známo. Její pozůstalost ale obsahuje i několik dopisů např. s Josefem Wilczekem.¹³⁴

3.3. Gramatické a morfologické jevy odlišné od dnešního jazyka¹³⁵

Při pročitání deníků a korespondence je patrný bezpočet menších či větších odlišností v gramatice, či spíše v morfologii slov. Odlišné využití přízvuku, záměna s za z, zdvojená písmena u slov, kde se tento tvar již nepoužívá, a jiné, se objevují ve všech pramenech dochovaných po hraběnce Chotkové. Několikrát se zde také můžeme setkat s tvary sloves v „passé simple“, které nejsou v dnešním francouzském jazyce běžně používány. Tento gramatický čas je dnes možné nalézt především v literatuře.¹³⁶ Problémy při čtení působí některá podobně psaná písmena. Rozlišit n a u v autorčině zápisu, a také písmena a a o bývá místy velmi obtížné. Nepřispívá k tomu ani fakt, že jejich užívání, především v gramatických časech, tehdy ještě nebylo ustálené.¹³⁷

V textu si lze také všimnout dvou možností pro zápis zdvojených písmen. Nejčastěji píše obě písmena, někdy se ale objeví jejich zkrácení v podobě vodorovné čárky nad

¹³³ LENDEROVÁ, M. *Chvála deníků a dopisů*. s. 26.

¹³⁴ Byl manželem Marie Terezie Clary-Aldringen, sestry Marie Sidonie. WURZBACH, Constantin. *Biographisches Lexikon des kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Reißerstaate und in feinen Kronländern gelebt haben*. 56. Teil, Wiedemann – Windisch. Wien, 1888. s. 115.

¹³⁵ V této části textu jsou uvedeny odlišnosti, které lze nalézt v textech autorky pramenů v gramatice, morfologii slov a také v interpunkci. Nejedná se však o odborný rozbor, nýbrž jen o hodnocení pilného čtenáře textů a jeho postřehy.

¹³⁶ TAIŠLOVÁ, Jitka. *Mluvnice francouzštiny*. Praha, 2002. s. 128–129.

¹³⁷ Ke kodifikaci docházelo až mezi léty 1820-1840, tedy v době, kdy již hraběnka Chotková ukončila své psaní osobních deníků, a dále pak po její smrti. LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*. s. 14.

příslušným písmenem.¹³⁸ Díky morfologickým odlišnostem lze proto narazit místy na slova, která v dnešní podobě již zdvojenou hlásku nemají, či právě naopak mají.

Užití velkých písmen má také různé zvláštnosti. Autorka je používá nejen u jmen a názvů, ale také u titulů, občas patrně podle německé gramatiky i u „obyčejných“ podstatných jmen, ale na začátku vět pravidlo o psaní velkých písmen ve většině případů nedodrhuje. To společně s poměrně laxním užíváním interpunkčních znamének způsobuje při analýze nemalé těžkosti.¹³⁹ Je zde ale nutné podotknout, že se současná francouzská gramatika řídí v používání interpunkce, zejména čárek, jinými pravidly,¹⁴⁰ která v době života hraběnky ještě nebyla ustálena a tyto problémy se objevují i v pramenech z pera jiných osobností té doby.¹⁴¹

Memoáry hraběnky společně s využitou korespondencí jsou psány ve francouzském jazyce humanistickou kurzívou, tedy tzv. latinkou. Úhlednost písma záleží nejen na rukopisu autorky, ale také na jejím momentálním rozpoložení a možnostech záznamu. Německý jazyk se objevuje především při citacích některého listku od císaře či názvu divadelního nebo hudebního představení, občas je možné jej nalézt i v korespondenci, i když byl v této době především jazykem úředním. Užíván je i v rodinné korespondenci. Je tedy patrné, že jako u mnoha jiných vysoce postavených lidí, mužů i žen, projevila se a to i u hraběnky Chotkové diglosie.¹⁴²

K psaní užívala autorka s největší pravděpodobností stále brk, neboť kovová pera se rozšiřují až ve 30. letech 19. století.¹⁴³ Autorka měla velice dobrý a čitelný rukopis, místy doplněný kaňkou či škrtnutím, které bohužel čitelnost zhoršují.

3.4. Úskalí pramenů osobní povahy

Dochované prameny hraběnky Chotkové dovolují nahlédnout do života nejen jejího, ale i celé její rodiny, avšak mají i svá omezení. U deníků je nutné brát v potaz, že autorka patrně předpokládala, že mohou být čteny nejen její osobou, ale později možná i jejími potomky. I hraběnčina výchova, vycházející ještě z principů doby před romantismem, v níž se stalo módním vyjadřovat veřejně své pocity, jí nedovolovala otevřít se ve svých zápisech více

¹³⁸ HLAVÁČEK – KAŠPAR – NOVÝ. *Vademecum pomocných věd historických. H&H.* Praha, 1994, s. 33.

¹³⁹ Stejně problémy např. i u Pavlínky ze Schwarzenbergu. LENDEROVÁ, M. *Tragický bál.* s. 22.

¹⁴⁰ TAIŠLOVÁ, Jitka. *Mluvnice francouzštiny.* Praha, 2002. s. 25–26.

¹⁴¹ LENDEROVÁ, M. *Tragický bál.* s. 22.

¹⁴² TAMTÉŽ. s. 21. Jedná se o užívání a ovládnání dvou rozdílných jazyků s různou funkcí sociální v rámci jednoho území, tak jak tomu bylo například v Českých zemích.; také viz *Grand Larousse encyclopédique: en dix volumes.* Tome 4. Larousse: Paris, 1961. s. 86.

¹⁴³ LENDEROVÁ, M. *Tragický bál.* s. 69.

a svěřit vše co jí trápilo, na stránky deníku. I když dopisy s manželem již tímto myšlením byly zasaženy, v denních zápisech, snad kvůli snaze o objektivitu, nalezneme skutečně citově zabarvené popisy jen minimálně. Nejvíce je uzavřenost patrná v prvních letech. Postupem času se hraběnka více otevírá možnosti svěřit své pocity o rodinném životě na listy deníků, ale i tak zde bezesporu docházelo k autocenzuře a není tedy zcela možné zachytit osobnost „Sidi“¹⁴⁴ ani postoje, které zastávala. Mimo to nabízí deník jen jednostranný pohled na daný problém či situaci a vzhledem k faktu, že autorka ve svých zápisech byla mnohdy velmi skoupá na informace, nelze předpokládat, že zachytila vše, tak jak by si sama představovala a jak se přesně událo. Ostatně pokud deník dopisovala až o několik dní později, již byl její pohled zkreslen a ovlivněn jinými osobami a událostmi. Také se objevují části textu, kde autorka naráží na nějakou událost, naznačuje, že existuje problém, který ji trápí, ale konkrétně jej v textu nejmenuje a poznání je tedy neúplné. Snad v pozdějším věku brala své denní záznamy i jako jistý způsob sebereflexe, první díly jsou však velmi často spíše holým výčtem událostí, i když některé společenské a politické události jí v denících zabraly i několik stran.

Stejně tak u korespondence nelze předpokládat zcela otevřené vyjadřování. I zde dochází jistě běžně k autocenzuře, také s ohledem na předpokládaného čtenáře. U nejstarších dopisů Marie Sidonie s rodiči lze očekávat, že mohly být psány ještě pod dohledem vychovatele, později v korespondenci s manželem pak nalezneme otevřené vyjádření citů, avšak připisované tehdejšímu sentimentalismu.¹⁴⁵ Tato společenská konvence nijak nesnižuje hodnotu pramenů, které se po hraběnce dochovaly, jen je nutné mít na zřeteli různé pohnutky, které autorku k napsání takto laděného textu přiměly.

Úskalím korespondence je absence datace u některých dopisů a především přesné určení adresáta a pisatele. Někdy tedy nezbyvá než věřit, že dopis byl skutečně psán tou osobou, pod kterou byl dříve zařazen do složky, a že skutečným adresátem byla osoba, která je v archivním fondu uvedena. Jen málo dopisů obsahuje zároveň údaje o místě, datu, adresátovi i pisateli. Díky kontextu a zmínkám v textech, případně rukopisu, je ale alespoň z části možné přiřknout sporné dopisy konkrétní osobě.

I přes všechny problémy, které nám prameny při studiu přináší, dovolují badatelům nahlédnout s jistou mírou kritického pohledu na život hraběnky Marie Sidonie Chotkové, ženy vysokého státního úředníka, a její rodiny.

¹⁴⁴ Takto svou sestru Marii Sidonii ve svých dopisech místy označovala sestra Marie Josefa.

¹⁴⁵ O podobném fenoménu se dočítáme například v souvislosti s rodinnou korespondencí Mensdorff-Pouilly. I tam se objevuje korespondence s prvky sentimentalismu. Autorka knihy však nepochybuje, že i přesto byly city páru upřímné. ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila. *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha, 2007. s. 140-1.

4. Hraběnka Marie Sidonie Chotková ve světle deníků a dopisů

Obecně lze říci, že žena byla v 18. i v 19. století ještě stále bytostí soukromé sféry,¹⁴⁶ i když již lze sledovat snahu o různé pohledy na její postavení ve společnosti.¹⁴⁷ Toto se však týkalo jen nižších vrstev. Ve šlechtickém prostředí se takové problémy neřešily. Ženy, i když byly svázány mnoha pravidly a povinnostmi, měly určitou volnost v rozhodování i ostatních aktivitách. Lze to sledovat na příkladu devatenáctého století, které přineslo oddělení sféry soukromé od veřejné a došlo tak i k definitivnímu rozdělení společenských rolí.¹⁴⁸ U šlechticů je patrné, že si toto rozdělení nepřipouští a na konci 18. století samy cestují, jsou sebevědomé a v mnoha oblastech vzdělané.¹⁴⁹ Ostatně v historii nalezneme několik žen v nejvyšších státních úřadech.¹⁵⁰ Jejich pozice nebyla jednoduchá, své role se však zhostily poměrně úspěšně.

Dlouho byla žena také považována za bytost stále nemocnou. Tento názor souvisel s častými biologicky danými ženskými problémy, jako je menstruace, těhotenství a porod. Jako typická ženská nemoc byla vnímána migréna.¹⁵¹ S tím souvisel i celkový pohled na ženu a zakotvení jejích práv v zákonech.¹⁵²

Počátky bádání o ženách jsou spojeny s rozvojem akademického feminismu. Jejich pojetí ženské otázky ale bylo jen z pohledu diskriminace krásného pohlaví.¹⁵³ Spíše než o diskriminaci je však toto bádání soustředěno na jejich postavení ve vztahu k muži a také k sociálním projektům.¹⁵⁴ Inspiraci tak našla dnešní věda mimo anglické prostředí také v prostředí německém, a to svou otázkou využití historické demografie a antropologie a svou nepopíratelnou zásluhu má na dnešním bádání i francouzské prostředí. Tam se začíná zájem o ženské dějiny odvíjet od prvního kurzu Michelle Perrott v roce 1973 na univerzitě v Paříži. V té době se objevuje i další kurz, tentokrát v Aix-en Provence vytvořený profesorkou

¹⁴⁶ LENDEROVÁ, M. *Normy*. s. 29.; LENDEROVÁ, M. *Žena v českých zemích*. s. 7.

¹⁴⁷ Více viz BOCKOVÁ, Gizela. *Ženy v evropských dějinách od středověku do současnosti*. Praha, 2007. s. 18. (Dále jen BOCKOVÁ, G. *Ženy v evropských dějinách*.)

¹⁴⁸ LENDEROVÁ, M. *Normy*. s. 32.

¹⁴⁹ TAMTÉŽ. s. 36.

¹⁵⁰ Mezi jinými jmenujme Marii Terezii Habsburskou (1717-1780), carevnu Kateřinu II. (1729-1796), švédskou královnu Kristinu (1616-1689), ale také regentky vládoucí za své nedospělé potomky. BOCKOVÁ, G. *Ženy v evropských dějinách*. s. 48.

¹⁵¹ LENDEROVÁ, M. *Normy*. s. 39.

¹⁵² V inkriminovaném období počátku 19. století existovaly tři zákoníky, které zachovávaly mužskou nadřazenost nad ženou, i když pruský i bádenský zákoník byl k ženě benevolentnější než zákoník francouzský, stále i tyto zákoníky zachovávaly zažitě „přirozené právo“. Změny tak přicházely jen velmi postupně a nadále tak v období francouzské revoluce, ale i po ní přetrvává spor pohlaví, který se táhne již několik staletí. BOCKOVÁ, G. *Ženy v evropských dějinách*. s. 90-1, 93.

¹⁵³ Jedná se především o bádání v Anglii. LENDEROVÁ, M. *Žena v českých zemích*. s. 7-8.

¹⁵⁴ TAMTÉŽ.

Yvonne Knibiehler a mnohé další přednášky a především publikace následovaly.¹⁵⁵ Důležitým dílem pro ženské dějiny byla kniha vydaná v roce 1984 pod názvem *Une histoire des femmes est-elle possible?*,¹⁵⁶ kde se historici snažili odpovědět na otázku položenou v názvu publikace. První velkou syntézou k tomuto problému je pak dílo, jehož první vydání spadá do počátku 90. let 20. století a nese název *L'histoire des femmes en occident*.¹⁵⁷ Celkově se jedná o pětidílnou studii vydanou pod vedením G. Dubyho a M. Perrott.

Každý z uvedených historický okruhů se zabýval jiným historickým obdobím pro dějiny žen.¹⁵⁸ I v Čechách se objevují první spisy věnované ženám v historii před 90. léty 20. století. Některé z nich, zabývající se touto problematikou, je možné nalézt již v druhé polovině století devatenáctého. Jednalo se však o publikace, které měly sloužit především k národnímu uvědomění a představovaly ženy, které se nějak podílely na „národním obrození“. První skutečné vědecké práce na ženské téma přišly až s první světovou válkou a po ní.¹⁵⁹ Vzhledem k užité literatuře ponecháme mnoho vydaných děl nezmíněných. Jejich přehled je možné nalézt například v nejnovější publikaci *„Žena v Českých zemích od středověku do 20. století“*¹⁶⁰ z pera kolektivu autorů. Při této práci se soustředila řada badatelek a též badatelů, kteří se zabývají zkoumáním žen od poloviny 90. let 20. století. Za všechny jmenujme Milenu Lenderovou, Janu Burešovou, Boženu Kopiczkovou, Eduarda Maura a mnoho dalších, kteří do této knihy vložili souhrn dosud zjištěných informací o postavení ženy v českých zemích ve vymezeném období.

¹⁵⁵ THÉBAUD, Françoise. *Écrire l'histoire des femmes et du genre*. 2. édition. Lyon, ENS Editions, 2007. s. 5. Tato kniha osahuje souhrn francouzské literatury k ženskému tématu do poč 21. století.

¹⁵⁶ PERROT, Michelle. *„Une Histoire des femmes est-elle possible?“*. Rivages. Paris, 1984. 227 s. ISBN 2903059500.

¹⁵⁷ Z této pentalogie byl využit především díl č. 3. DUBY, Georges – PERROT, Michelle. *Histoire des femmes, Tome 3 16e-18e siècles*. Paris, 2002.

¹⁵⁸ LENDEROVÁ, M. *Žena v českých zemích*. s. 9.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ. s. 10.

¹⁶⁰ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009.

4.1. Ženy přelomu dvou staletí

Jaké bylo postavení žen v rodině za života hraběnky Chotkové? Dívky tehdy nebyly stále ještě rovny svým bratrům, kteří zajišťovali budoucnost rodu a mohli jeho državy a majetek dále rozšiřovat. Tomu také odpovídalo jejich postavení v rodině. Zanedbávány proto byly dívky krom jiného i v jídle.¹⁶¹ Dcera znamenala nutnost připravit věno a postarat se o ni, a tudíž nebylo ekonomicky výhodné mít děvče, pokud se vhodně neprovdalo. Jejich sňatky naopak umožňovaly dále rozšiřovat rodový vliv, či byly dívky v rodině využívány jako chůvy pro mladší sourozence. Neznamenal to ale, že by její příchod na svět neměl být v mnoha rodinách důvodem k radosti.

Žena byla celý život v nějakém vztahu k muži. Velmi přesně to vystihl již 18. století v Anglii Richard Steele, když definoval ženu jako sestru, dceru, matku a manželku. Neopomněl však podotknout, že je pouhým přívěškem lidské rasy, čímž nám naznačil, jaké postavení měla žena po mnohá staletí.¹⁶² Postihuje tak její závislost na mužské části populace, která trvala celý život.¹⁶³ Tento model vydržel dlouho i v 19. století, jak bylo výše zmíněno, a i nyní lze ženu takto definovat, i když už není jen přívěškem lidské rasy, ale v mnohých civilizovaných zemích je, s výhradami, plnohodnotným členem společnosti a tuto svou, ve společenském chápání definovanou závislost na muži, může do jisté míry sama zvolit. Ze zmíněných pohledů se na ni tato práce pokusí podívat. I autorka studovaných pramenů byla něčí manželkou, matkou, sestrou a dcerou. Ze stejného hlediska však lze říci, že i její muž byl něčím synem, otcem, manželem či bratrem, což pro něj neznamenal jen odpovědnost finanční či společenskou, ale také osobní za ženy ve své rodině.

Prameny využitě v této práci nám ne vždy umožní podívat se na potřebnou problematiku hlouběji, i tak ale umožňují nahlédnout do života ženy přelomu 18. a 19. století, která vyrůstala v době vlády žen v nejvyšších státních funkcích, zažila změny politického i společenského myšlení. Byla nepřímým svědkem převratných událostí ve Francii končícího 18. století.¹⁶⁴

Byla-li hraběnka Chotková něčí ženou, matkou a dcerou, byla také příslušnicí významných rodů své doby. V jednom z nich se narodila, druhý z nich se stal její rodinou po vdavkách. Sluší se tedy ve zkratce zmínit její předky, díky nimž a životním cestám, které si

¹⁶¹ LENDEROVÁ, M. *Normy*. s. 39.

¹⁶² DUBY, G. – PERROT. *M. Histoire des femmes*. s. 25.; také např. LENDEROVÁ, M. *Feminismus*. s. 1-10.

¹⁶³ DUBY, G. *Histoire des femmes*. Tome 3. s. 26.

¹⁶⁴ Především velké francouzské buržoazní revoluce a posléze i událostí, které jí následovaly. Žila ještě v době, kdy byl Napoleon a jeho armáda poražena a on intervenován.

zvolili, či spíše jim byly předurčeny, měla život jako příslušnice vyššího stavu mnohem jednodušší než vrstevnice z řad poddaných.

4.2. Životní osudy hraběnky Chotkové

4.2.1. Rodina a nejtútlejší dětství Marie Sidonie

Jak již bylo výše uvedeno, narodila se Marie Sidonie do rodiny Clary-Aldringen Františku Václavovi a jeho choti Marii Josefě, roz. Hohenzollern-Hechigen, jako druhé dítě a zároveň i jako druhá dcera. Celkem měla osm sourozenců, sestry Marii Josefínu (1747-1778) provd. Ledebur, Marii Annu Kristinu, která zemřela v roce svého narození (1751), Marii Kristinu (1755-1811), provd. Hoyos a Marii Terezii (1756-1790), provd. Wilczek. V rodině se narodili i čtyři mužští potomci, František Karel (1752-1766), Jan Nepomuk (1753-1826), pozdější dědic rodového majetku, Václav Josef (1757-1761) a Alois Andreas (1758-1759).¹⁶⁵ Ačkoli měli rodiče Marie Sidonie celkem čtyři syny, dospělosti se dožil pouze Jan Nepomuk, narozený jako druhý z nich. Z dcer se svatby nedočkala jen Marie Anna Kristina. Prvorozená Marie Josefína pak zemřela ve svých 31 letech. U jmen dcer si nelze nevšimnout stejného prvního křestního jména Marie. Jeho volba souvisela s oblibou tohoto jména díky vládnoucí panovnici Marii Terezii, ale také s mariánským kultem.¹⁶⁶ U chlapců se takovýto fenomén v rodině Clary-Aldringen neobjevuje.

Z dat narození je patrné, že Marie Josefa své děti sama nekojila, ale najala si kojnou.¹⁶⁷ To byl v čase jejího života ve vyšší společnosti¹⁶⁸ stále ještě typický jev.¹⁶⁹ Ke změně postupně docházelo až za života jejích dcer. Podrobné informace o životě Marie Sidonie v dětském věku bohužel zatím nejsou známy. Snad odpovědi na otázky týkající se prvních let života této ženy leží ještě uschovány v neprobádaných pramenech.

4.2.2. Mládí hraběnky Chotkové a její vzdělání

V průběhu 18. století dochází k vyčlenění dětství jako samostatné životní fáze a mění se tak i vztahy v rodině.¹⁷⁰ I když svou podobu získává již v druhé polovině téhož století,

¹⁶⁵ Přehled potomků - viz inventář k archivnímu fondu rodu Clary-Aldringenů. JAKLOVÁ, P. – SMÍŠKOVÁ, H.. *Rodinný archiv Clary-Aldringenů*. nestr.

¹⁶⁶ LENDEROVÁ, M. Zrození dětství. s. 69.

¹⁶⁷ Jak měla taková kojna vypadat? Především se musela těšit dobrému zdraví a mít vlastní děti. Po odstavení svého dítěte kojila dítě svého zaměstnavatele. DUBY, G. *Histoire des femmes. tome 3. s. 53.*; Ve šlechtickém prostředí se objevují již na konci 15. století. LENDEROVÁ, M. *Tragický bál. s. 145.*

¹⁶⁸ Ve Francii byl tento trend i mezi dělnickou populací, v Čechách to však byla výsada vyšších vrstev.

¹⁶⁹ LENDEROVÁ, M. *K hřichu i k modlitbě. s. 26 - 27.*

¹⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena. Zrození dětství. s. 63.

skutečná pozornost je mu věnována až ve století devatenáctém.¹⁷¹ Znamená to tedy, že se Marie Sidonie narodila a své děti přivedla na svět, na pomezí těchto dvou období.

Z pohledu životních možností, které „Sidi“ dostala do vínku, měla v životě „štěstí“. Osud ji položil do kolébky jedné z významných rodin tehdejší doby a vyhlídky na spokojený život mladé Marie Sidonie, tak byly lepší než mnohých jiných dívek, především z nižších společenských vrstev, dané doby. Jako členka nejvyššího stavu měla tři možné varianty budoucnosti. Svatba, klášter nebo život neprovdané ženy. V jejím případě padla volba na první variantu.

Stejně jako ostatní urozené dívky, i ona jistě prošla tehdy běžnou výchovou mladé aristokratky společně se svými sestrami. Rodinní učitelé vyučující čtení, psaní, jazyky i hudební výchovu byli ve šlechtických rodinách běžní. Hra na hudební nástroj či zpěv, byly tradičním studijním oborem, stejně jako ruční práce,¹⁷² ne všechny tyto aktivity lze však nyní připisovat i hraběnce Chotkové, i když pravděpodobná je jejich výuka i v případě její osoby.

Dochovaná korespondence nám prozrazuje alespoň některé části autorčiny výchovy. Jak mohl vypadat jeden z jejich studijních dnů, napovídá čtvrtěční, bohužel nedatovaný dopis:

*„Jeudi nous nous sommes levées à l'heure ordinaire, à neuf heures et demie, nous avons entendus la Messe, en revenant nous avons étudiées la Geographie, à onze heures nous l'avons repetée, à Midi, nous a servi, à deux heures nous avons écrits en Almand, à trois heures en Français, à quatre nous avons eu la Maitre de Claveçin, pendant que l'une touchoit l'autre dessinoit, à chaque heures nous avons dit le Chapelet, et à six moins un quart, nous sommes allees au jardin de Swartzemberg, ou nous nous sommes promenées, j'usqua sept heures et demi.“*¹⁷³

Bohužel díky chybějící dataci nelze určit, jak staré byly děti v této době. Jednalo se ale přibližně o polovinu 60. let 18. století, tehdy bylo budoucí hraběnce okolo osmnácti let. Z textu je patrné, že malba, hudba i běžné studijní předměty jako zeměpis či výuka jazyků, měly místo ve vzdělání aristokratek. O životě autorky zjišťujeme konkrétně i to, že se věnovala hře na cembalo. Ostatně roku 1767 se v dopise sestře Marii Josefině zmiňuje o změně vyučujícího hry na tento hudební nástroj, a prý se konečně něčemu naučila, neboť prý „[...] j'ai deja pris trois leçons, je suis enchanter de sa façon d'enseigner, vous verres

¹⁷¹ LENDEROVÁ, M. Zrození dětství. s. 66.

¹⁷² LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. s. 48-52.

¹⁷³ „Ve čtvrtek jsme vstávali v obvyklou dobu, v půl desáté jsme byly vyslechnout mši, vraceje se, studovali jsme zeměpis, v 11 hodin jsme opakovali, v poledne nám servíroval, ve dvě hodiny jsme psali německy, ve tři hodiny francouzsky, ve čtyři měli mistra na cembalo. Zatím co jeden hrál, další kreslil, každou hodinu řekli otčenáš a ve tři čtvrtě na šest jsme šli na zahradu ke Schwarzenbergům, kde jsme se procházeli až do půl osmé.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948. inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od Marie Sidonie, provd. Chotkové (matce), Dopis ve složce 1768. nedat.

*qu'après n'avoir rien sù pendant bien des années, je deviendroi tout a coup une Virtuosa.*¹⁷⁴

Pozitivní změna dle jejích slov souvisela s osobou učitele, jímž byl od té doby jakýsi Hofmann. Hudební vzdělání tedy nebylo Marii Sidonii upřeno. Stejně tak byla dle textu vzdělávána i v malbě. Některé ženy si zálibu v malířském umění ponechávaly po celý život jako svou zájmovou činnost či projev sebevyjádření.¹⁷⁵ Hraběnka Chotková, alespoň jak lze soudit z jejích deníků, patrně do této skupiny nepatřila. V pramenech se zachovalo několik málo kreseb, ale jedná se jen o jednoduchá vyobrazení v denících či dopisech a autorka neprojevuje zvláštní zaujetí pro tuto formu umění. Spíše se ve svém volném čase věnovala hudebnímu nebo divadelnímu umění, když navštěvovala koncerty a herecká představení společně s balety. O uměleckých ambicích hraběnky není nic známo a ani v denících se o nich nezmiňuje. Ostatní předměty, které jsou na lístku zmíněny, patří k běžné výuce.

V jednom z další nedatovaných dopisů se také matce svěřuje, že:

„[...] nous nous amusames a lires dans le Magazin des Adolesctes¹⁷⁶ que la Palfy nous a envoye c'est une continuation du magazin des Enfans¹⁷⁷ que vous aves eu la bonté de nous acheter Madame la Duchesse l'a lu aussi et l'a trouvé fort bon ainsi j'espere que vous vondres bien permettre que nous le continuious.“¹⁷⁸

Vzdělávali se tak nejen praktickým vyučováním, ale také četbou časopisů určených k jejich výchově. Na zmíněném psaní se spolu se sestrou podílel i bratr Josef, který byl potěšen, že se jeho dopis rodičům líbil, ale zároveň rozezlen jejich domněnkou, že lístek připravil jeho instruktor, který měl dle jeho slov provést pouze drobné úpravy. I dívky byly vzdělávány v psaní dopisů, a proto se podobná událost mohla stát i naší autorce.

„Je suis bien charmée ma chere Maman que mon ecriture ait eu le bonheur de vous plaire de mem qu'a mon cher Papa, et en meme tems bien fachée que vous avés crue que

¹⁷⁴ „[...] už jsem měla 3 lekce, jsem okouzlena jeho stylem výuky. Uvidíte, že poté co jsem léta nic neuměla, stal se ze mne náhle virtuóz.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis z 5. května 1767. (Marie Sidonie sestře)

¹⁷⁵ LENDEROVÁ, Milena. Matka, dcera, vnučka (Filippina, Elisa, Tekla) - dny všední i sváteční tří dam schlikovského rodu. In Kolektiv autorů. *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 15, 2002. s. 124-5. Dále jen LENDEROVÁ, M. Matka, dcera, vnučka.)

¹⁷⁶ Jedná se s největší pravděpodobností o dílo, které napsal francouzský spisovatel a pedagog Jeanne Marie Le Prince de Beaumont (1711-1780) vydané roku 1756 (jiný zdroj uvádí 1757 - Catalogue SUDOC. Datum aktualizace neuvedeno. [cit. 2011-3-15.].

URL: <<http://www.sudoc.abes.fr/DB=2.1/SET=3/TTL=1/SHW?FRST=2>>.), který je autorem i dále uvedeného díla *Magazin des Enfans*. Viz SCHALLER, Peggy. *Jeanne Marie Le Prince de Beaumont (1711-1780): Biographical Essay for Chawton House Library and Women Writers*. Chawton House Library, 2011 [cit. 2011-3-15.]. URL: <<http://www.chawton.org/files/LeprinceBeaumont.pdf>>.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ. Autorem je pravděpodobně ten samý autor.

¹⁷⁸ „[...] bavili jsme se čtením v časopise des Adolesctes, který nám poslala Palfy. Je to pokračování časopisu, který jste nám dohoditě koupili. Paní vévodkyně jej také četla a shledala jej velmi dobrý, tak velmi doufám, že nám chcete v tom dovolit pokračovat.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948. inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od Marie Sidonie, provd. Chotkové (matce), Dopis ve složce 1768. nedat.

*c'étoit l'instructeur qui avoit composé mon billet, mais je pús vous assure que c'est moi qui l'ait fait, et que s'il a mis quelque frases de mon billet dans les lettres des freres c'est que nous avons a peu pres le meme stil. Josephe Clary*¹⁷⁹

Posláním šlechtických dcer bylo stát se dobrou matkou i manželkou a reprezentovat manžela ve společnosti. Jejich vzdělání nebylo tak důkladné jako u bratrů, ale i ony musely obsáhnout základní dovednosti pro své budoucí povinnosti. Zatím co bratři odcházeli studovat filozofii či práva na univerzity, případně nastupovali na vojenské akademie, dívky si naopak musely osvojit základy umění vést a spravovat šlechtickou domácnost, jak to zmiňuje ve svém článku například Milena Lenderová v souvislosti s ženami Šlikovského rodu.¹⁸⁰

Z následujících let se dochovaly nejen dopisy od matky, kde dceru za její psaní chválí a nenachází mnoho chyb, ale také například se sestrou Josefou. V únoru 1767 „Sidi“, jak Josefa hraběnku Chotkovou ve svých dopisech občas nazývala, svěřuje v dopise, že začala brát hodiny tance, což byla další z důležitých dovedností šlechtických dcer. „[...] parlons à cette heure un peu en detail de Vestris, n'avés vous pas été surprise que je prends leçon de lui pour moi cela me fait plaisir, j'aime a danser et a bien danser, et assurancement vous trouveres de la différence, [...]“.¹⁸¹ Učitelem se stal Vestris¹⁸² a její snaha přinesla ovoce. „[...] l'Empereur m'a dit que je dansois fort bien [...]“.¹⁸³ Chvála od představitele státu mladou dívku jistě těšila, a že ji tanec bavil, dokládají i další dopisy. Například v roce 1772 si sestře stěžuje, že letos ještě netančila.¹⁸⁴

¹⁷⁹ „Jsem velmi okouzlen, má drahá matko, že mé psaní mělo štěstí Vás potěšit, stejně jako mého otce a zároveň rozčilen, že jste uvěřili, že instruktor sepsal můj lístek. Mohu Vás ale ujistit, že jsem to já, kdo jej učinil, a jestliže jsou užity některé fráze z mého lístku v dopisech od bratrů, je to proto, že máme přibližně stejný styl. Josef Clary.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948. inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od Marie Sidonie, provd. Chotkové (matce), Dopis ve složce 1768. nedat.

¹⁸⁰ LENDEROVÁ, M. Matka, dcera, vnučka. s. 46.

¹⁸¹ „[...] mluvme o této hodině od Vestrise trochu detailněji. Nebyla jste překvapena, že od něj беру lekce, což mi činí potěšení. Miluji tanec a dobře tancovat a jistě shledáte rozdíl [...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis z 18. února 1767. (Marie Sidonie sestře)

V jiném ze svých dopisů jí popisuje „[...] j'ai été au bal à la cour, l'Empereur à permis à Vestris d'y aller, pour voir danser. Ma chere tante Kisky m'a présente à lui, il a une fort jolie figure, je lui trouve beaucoup de ressemblance pour le visage avec le prince de Ligne, mais Vestris est plus beau, il n'est pas tout à fait si grand, et n'a pas ces fortes Couleurs, [...]“: „[...] byla jsem na dvorním plese, císař dovolil Vestrisi jít tam sledovat tanec. Má drahá teta Kinská mu mě představila. Má velmi krásnou figuru. Shledala jsem u něj hodně podobného s podobou knížete de Ligne, ale Vestris je hezčí, není tak velký a nemá tak silnou barvu [...]“.

¹⁸² Tento muž patrně patřil do slavné rodiny italských tanečníků. Byl jím snad Gaetano Apollino Baldassare (1729-1808). *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. 26. díl, U-Vusín. Praha, 2002. s. 619-20.

¹⁸³ „[...] císař mi řekl, že jsem tančila velmi dobře [...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis z 18. února 1767. (Marie Sidonie sestře)

¹⁸⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis ze soboty 11. ledna 1772. (Marie Sidonie sestře)

Hraběnčina korespondence ale nesloužila „pouze“ k utváření myšlenek a procvičování vyjadřovacích schopností. Plnila i funkci předávání informací o rodině. Proto také autorka matce píše například o nemoci své sestry Terezy.¹⁸⁵ Vrátime-li se ještě k prvnímu dopisu, nalezneme tam další informace typické pro korespondenci. Autorka v něm píše matce nejen o úmyslu zdvořilostní návštěvy u hraběnky Paarové, i ty jsou součástí výchovy, a informuje ji tak o svých plánech a aktivitách, ale mimo to také doufá, že ovzduší v Laxemburgu udělá oběma rodičům dobře.¹⁸⁶ Zdvořilostní fráze s odkazy na pozdravy, pro příbuzné a přání příjemné cesty či pobytu, bývají běžné. Zároveň se s těmito informacemi objevuje na konci dopisu poznámka, že jistá „slečna“ Droüin, jak ji autorka ve svých dopisech tituluje, i když tyto ženy bývaly vdané a nikoli svobodné, (v dopisech z období mládí Marie Sidonie je zmiňována několikrát) je ujišťuje o svém respektu k nim.¹⁸⁷ Lze předpokládat, že se jednalo o chůvu či vychovatelku dětí, ale prameny o vztahu této ženy k rodině Clary-Aldringen zatím mlčí. Vychovatelé a chůvy či guvernanky se stále ještě v této době starají o výchovu šlechtických dětí. Kromě jiného z další korespondence z té doby vyplývá, že trávily často svůj čas například u babičky.

Jak uvádí Ivo Cerman, byla Marie Sidonie vychována spolu s rakouskými arcivévodkyněmi.¹⁸⁸ I o nich se zmiňuje již v nejstarší korespondenci s matkou když, uvádí:

*„Hier apres avoir été à la bénédiction à St. Michel, nous sommes allés chez les Princesses Swartzemberg, ou nous avons péchés fort heureusement, nous primes dix neuf poissons; L'arrivée des Archiduchesses Charlotte et Antoinette, et des petits Archiducs, mit fin a notre divertissement; L'Archiduchesse Antoinette dit à Mademoiselle Droiin en lui serrant la main, amenés moi Christiane et Therese à Schönbrunn.“*¹⁸⁹

Mimo jiné se často v dopisech a později i v denících objevuje zmínka o kněžně Schwarzenbergové, se kterou také udržovala rodina bližší styky.

¹⁸⁵ „Therese a des boutons dans tout le Corps, qui ont fait juger au médecin qu'elle avoit besoin de prendre médecine, ce qui se sera lundi.“ - „Tereza má tečky na celém těle, lékař rozhodl, že má brát lék, to bylo v pondělí.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948. inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od Marie Sidonie, provd. Chotkové (matce), Dopis ve složce 1768. Samedi v 10 hodin .

¹⁸⁶ „[...] je souhaite fort que l'air de Laxembourg vous fasse beaucoup de bien a tous les deux.“ – „[...] přeji si, aby Vám oběma ovzduší v Laxemburgu udělalo mnohem lépe.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948. inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od Marie Sidonie, provd. Chotkové (matce), Dopis ve složce 1768. nedat.

¹⁸⁷ „Mademoiselle Droiin vous presente ses tres honorables respects.“ – „Slečna Droüin Vám vyřizuje svůj velký slušný obdiv.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948. inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od Marie Sidonie, provd. Chotkové (matce), Dopis ve složce 1768. Samedi à trois heures.

¹⁸⁸ CERMAN, I. Chotkové. s. 360.

¹⁸⁹ „Včera po požehnání ve svatém Michalovi, jeli jsme k princeznám Schwarzenbergovým, kde jsme lovili velmi šťastně ryby, ulovili jsme 19 rybek. Příjezd arcivévodkyně Šarloty a Antoanety a malých arcivévodů učinil konec naší zábavě, arcivévodkyně Antoaneta řekla slečně Droüin tisknouce jí ruku, ať přivede mě, Kristinu a Terezu do Schönbrunnu.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948. inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od Marie Sidonie, provd. Chotkové (matce), Dopis ve složce 1768, středa 20. srpna.

4.2.3. Nejstarší korespondence Marie Sidonie do roku 1772 a co o ní prozrazuje

Korespondence sloužila jako prostředek komunikace mezi Marií Sidonií a ostatními členy rodiny. Co bylo obsahem dopisů do roku 1772, kdy se stala hraběnkou Chotkovou? A jaká byla korespondence s rodinou před jejím sňatkem? Nejen sama autorka, ale ani její matka na konci 60. let. 18 století v korespondenci s dcerou nezahlála. Kromě informací o rodině a událostech, kterých se účastnila, objevují se hodnocení dopisů malé Marie,¹⁹⁰ poděkování za dopisy a radost z obdržených zpráv. Někdy ale patrně nedostala Marie Josefa ty informace, které si přála od dcery znát, a proto si je vyžádala. „[...] je vous remercie de votre jolie billet, il me plait de toutes les facons, j'aurois souhaités un peu plus de détaille de la gouvernante, la lettre de votre soeur ma fait plaisir, [...]“.¹⁹¹ Stejně tak se matka v korespondenci svěřuje s úspěchy a neúspěchy při hře o peníze.¹⁹² Díky chybějící dataci u některých dopisů bohužel nelze určit, jak často byla Marie Sidonie od své matky odloučena, avšak vzhledem k povinnostem hofmistryně,¹⁹³ které Marie Josefa měla, to bylo patrně velmi často.

Hraběnkina korespondence se sestrou Marií Josefinou nás zavede do období druhé poloviny 60 let. Tehdy byla Marie Sidonie již blízko prahu dospělosti. Jedny z prvních dopisů pocházejí z roku 1766, kdy se sestra Josefina provdala za Kašpara Ledebur. Snad proto píše na počátku října 1766 tak dojemný dopis sestře Marii Sidonii, pravděpodobně již zasažený závanem nastupujícího sentimentalismu.¹⁹⁴

„Vous m'accablez de douleur, charmante et aimable Soeur, par la Tendresse de vos Adieux, et l'injuste pardon que vous me demandez. J'ai passé avec vous dix sept heureuses Années, et plût à Dieu que j'eusse ce bonheur le reste de ma vie, le cruel chagrin d'être Séparée de vous est le seul que vous m'aiez donné, et qui ne peut être adouci que par votre

¹⁹⁰ „[...] je suis émerveillé de la beauté de votre Ecriture, et de la bouté de votre stile, je ni ai trouvés qu'un nule article a corriges, [...]“ - „[...] žasnu nad krásou Vašeho rukopisu, nenašla jsem žádnou věc k opravě [...]“. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, Dopis z Laxemburgu 18. května.; „Je suis émerveillé de la beauté de votre ecriture Ma chere Enfant, les progrès que vous avés fait en trois semaines de tems sont étonnants [...]“ - „Žasnu nad krásou Vašeho rukopisu, mé drahé dítě, pokroky, které jste učinila za tři týdny jsou obdivuhodné [...]“. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, Dopis ze soboty v 7 hodin ráno.

¹⁹¹ „[...] děkuji Vám za Váš krásný lístek. Potěšil mne celkovým zpracováním, přála bych si trochu více informací od guvernanky. Dopis od Vaší sestry mne potěšil [...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948. inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od Marie Sidonie, provd. Chotkové (matce), Dopis ze dne 13. července 1767.

¹⁹² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, Dopis ze čtvrtka 5. května 1768.

¹⁹³ JAKLOVÁ, P. – SMÍŠKOVÁ, H. *Rodinný archiv Clary-Aldringenů*. s. III.

¹⁹⁴ Období sentimentalismu je některými autory kladeno do období od počátku 70. let 18. století. viz CERMAN, Ivo. *Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts*. In BŮŽEK, Václav - KRÁL, Pavel. *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006, s. 284.

Amitié, pensez à moi, et aimez moi autant que je le fais, et soiez persuadée, que c'est au titre d'une Soeur chérie, et d'une bien tendre Amie. ¹⁹⁵

Dopisy z října 1766 jsou protkány steskem, pravděpodobně z náhlého odloučení sester, které spolu prožily dětská léta. Jejich vztah byl jistě vřelý a tato změna pro ně znamenala zásah do dlouho budovaného vztahu. Kromě šťastné události v podobě sňatku dcery ale rodinu postihla také tragédie. František Václav, otec budoucí hraběnky Chotkové, přišel společně s celou rodinou o syna Františka Xavera, který zemřel ve věku 14 let. I tato událost se odráží v korespondenci, například v dopisech Marie Sidonie sestře Marii Josefě.¹⁹⁶ Tehdy osmnáctiletou „Sidi“ taková událost rozrušila také. Smutek, který v rodině zavládl, popisuje i neznámý autor příspěvku k dopisu autorky pro sestru Marii Josefu, který mimo jiné uvádí:

„pour moi, mon aimable comtesse, je ne suis pas en état de vous en dire un mot, la seule pensée me cause une suffocation terrible. Votre chere papa et votre chere maman se partent aussi bien que la tristesse peut le permettre. Quoi que soit samedi, md. Votre mere vous fait dire qu'elle ne vous écrira pas aujourd'hui, vous en desiner aisément la raison. Le reste de la famille se porte bien. Adieu mon coeur, ne vous affligez pas trop, et pensé plustot a vous resigner a la volonté de dieu, touto les larmes que vous répanderez ne lui rendront pas la vie. Imitez l'exemple de vos chers parens qui au milieu de leur afflictions n'ont que dieu desant les yeeux, et se serrent de leur religion et de leur raison pour se consoler, puis que le mal est sans remede. J'espere que votre chere époux aura assez de pouvoir sur vous pour vous empecher de vous affliger immoderément. Ecrivez le plus tot que vous pouvez à vos parens. ¹⁹⁷

¹⁹⁵ „Drtíte mne utrpením, okouzující a milá sestro, skrze něžnost Vašich loučení a nespravedlivé odpuštění, které jste na mne požadovala. Strávila jsem s Vámi 17 šťastných let a díky bohu, že jsem měla to štěstí zůstat živá. Strašné utrpení skrze odloučení od Vás je jediné, co jste mi dala a co nemůže být zmírněno ničím než Vaším přátelstvím. Myslete na mne a mějte mne ráda tak, jako to činím já a buďte přesvědčena, že je to z titulu drahé sestry a velmi něžné přítelkyně.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis ze středy 1. října 1766.

¹⁹⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis ze středy 14. listopadu 1766. (od Marie Sidonie); SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Praha, Dopis ze soboty 6[?]. prosince 1766. (od Marie Josefy), dále také SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis ze středy 26. listopadu 1766. (od Marie Sidonie)

¹⁹⁷ „pro mne, má milá hraběnko, nejsem ve stavu Vám říci jediné slovo. Samotná myšlenka mi způsobuje strašné dušení. Váš drahý otec a Vaše drahá matka se mají také dobře, jak jen to situace dovoluje. Cokoli bylo v sobotu, [?] to Vám matka řekne, neboť Vám dnes nepíše, snadno si představíte důvod. Zbytek rodiny se má dobře. Nashledanou mé srdce, netruchlete příliš a myslete spíše na Vaše odevzdání do vůle Boží. Všechny slzy, které prolíváte, mu život nevrátí. Napodobte příklad svých drahých rodičů, kteří uprostřed svého zármutku obracejí oči pouze k Bohu a přimykají se ke své víře a [?] jejich důvod utěšovat se, potom co nemoc je bez léku. Doufám, že Váš drahý manžel bude mít dost možností Vám bránit v neúměrném sebetrápení. Napište co nejdříve, jak můžete svým rodičům.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis ze středy 14. listopadu 1766. (Marie Sidonie sestře). Autorem uvedeného textu je však jiná osoba, bohužel v dopise nepodepsaná. Snad byla autorem jedna ze sester obou dívek, neboť si v následujícím dopise stěžuje, že její matka neobdržela od Marie Josefy Ledebur obvyklé psaní. Mohlo se však jednat i o jinou příbuznou.

Svůj popis dalších událostí, které nestihla zaznamenat v předchozím dopise, přidává Marie Sidonie ještě v úterý 18. listopadu 1766, kdy píše, že zůstala u bratra i na pouštění žilou. Tím se tehdy léčila mnohá onemocnění. Lékaři poté u bratra konstatovali zánět. Někjaký čas pak sourozenec trávil zpovědí s otcem Lechnerem. Marie Sidonie byla třikrát v kostele svatého Michala a jinak byla celý den na nohou kvůli nemocnému bratrovi. Okolo deváté hodiny dle slov autorky už začal vypadat lépe, břicho prý nebylo tak tvrdé, bolesti byly menší. „[...] *Mon cher papa lui dit vous êtes bien beau, il lui répondit, j'aimerois mieux être plus laid et me porter mieux.*“¹⁹⁸ V noci se snažila usnout, ale v tak těžkých chvílích, jakými bylo umírání tohoto chlapce, to jistě nebylo lehké. Chudák matka prý slyšela pochodování nad sebou a věděla, že něco není v pořádku. „[...] *à cinque heures elle fit venir Türmann, qui lui dit qu'il <cela > ne durreroit plus longtems, et en effet un quart d'heure après il expira, mais sans effort, sans grimace, enfin le plus doucement du monde.*“¹⁹⁹

Náhlý skon bratra, syna a především dědice majetku byla pro celou rodinu velkou ztrátou. Připočteme-li ještě fakt, že na počátku roku z mužských potomků Františka Václava žil jen brzy zemřelý František Xaver a jeho o rok mladší bratr Jan Nepomuk, mladší bratři Václav Josef (1757-61) a Alois Andreas (1758-1759) zemřeli v dětském věku, mohl na rodinu dopadnout strach o budoucnost, pokud by ztratili i posledního ze synů, tehdy teprve třináctiletého. Rodina by tím přišla o posledního dědice rodového majetku.

Kromě smutných zpráv a zpráv o nemocech nejbližších či svých vlastních,²⁰⁰ lze zde zaznamenat i informace praktičtější či běžné starosti. Marie Sidonie si se sestrou občas vyměnila několik vět o četbě či dění na dvoře²⁰¹ a v neposlední řadě i o svatbách²⁰² nebo

¹⁹⁸ „[...] můj drahý otec mu řekl: „Jste velmi krásný“ a on mu odpověděl: „Raději bych byl ošklivější a cítil se lépe.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis ze dne 18. listopadu 1766. (Marie Sidonie sestře)

¹⁹⁹ „[...] v pět hodin pozvala Türmanna, který řekl, že déle nevydrží a skutečně čtvrt hodiny poté zemřel, ale bez úsilí, bez přetvářky, nakonec nejspokojeněji na světě.“ TAMTĚŽ. 611

²⁰⁰ Sestře se například svěřuje se svou opuchlinou zubů. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis z 2. prosince 1766.; Jindy sestře píše o svých bolestech, které jí zuby způsobují. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis ze dne 18. února 1766. (Marie Sidonie sestře)

²⁰¹ „[...] *a propos, ma très chere Soeur, vous ne me répondez jamais aux question que je vous fais, par exemple pour ce livre Instruction d'un pere a sa fille, s'il n'est pas a vous il faut le rendre au libraire mais je vous prie répondez moi.* - „[...] *mimo jiné, má drahá sestro, neodpověděla jste mi na otázku, kterou jsem Vám položila například o knize Instruction d'un pere a sa fille (Instrukce od otce své dceři). Pokud není pro Vás, je třeba ji vrátit do knihovny, ale prosím Vás o odpověď.*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis z 2. prosince 1766. (Marie Josefa Marii Sidonii)

²⁰² „[...] *il est question ici d'un mariage qui fait bien parler les Gens, c'est de Mademoiselle de Haukowitz avec le jeune Plettemberg, pour moi je trouve qu'elle fait une grande folie, l'Imperatrice dit on s'y oppose.*“ - „[...] *je zde otázka svatby, o které se mezi lidmi hodně mluví. Je to svatba slečny Haukowitz s mladým Platterbergem.*

narozeninách. Příkladem takových informací je například dopis z 26. listopadu 1766, kde se budoucí hraběnka Chotková chlubí, které dárky ke svým osmnáctým narozeninám obdržela.²⁰³ Byly mezi nimi např. náhrdelník od matky či sukně a peníze od otce. Jindy se pak svěřuje se zážitky z oper, baletů a plesů, ty jsou velmi časté například na počátku roku 1767.²⁰⁴ V korespondenci sester z roku 1772 se mimo jiné dochoval i seznam plesů pořádaných v druhé části dané plesové sezóny.²⁰⁵ Asi nejstarší dochovaný datovaný dopis, který je uložen v archivu v Děčíně pochází z 9. srpna 1763 a obsahuje krátkou zprávu pro otce.²⁰⁶

Zatím co dopisy od něj jsou ze 70. let a počátku 80 let 18. století, korespondence od Marie Sidonie otci zahrnuje konec 60. let 18. století, dopisy z let 1772 a 1780.²⁰⁷ Dcera otce nezapomíná informovat o aktivitách jako plesech, dění doma a po sňatku i o čerstvých zážitcích z nového prostředí.²⁰⁸ V nejstarších dopisech vyjadřuje stesk nad jeho nepřítomností, hned však dodává, že se stýská i ostatním.²⁰⁹

4.2.4. Marie Sidonie a její sňatek s hrabětem Chotkem

Mládí Marie Sidonie, o kterém zatím není dostatek informací, je možné uzavřít sňatkem s Janem Rudolfem Chotkem roku 1772, neboť tehdy se z dívky stává ženou. Jak a kdy se s ním seznámila, zatím není známo. Díky dopisům otce Jana Rudolfa synovi víme, že nechal výběr budoucí ženy na jeho uvážení. O vynucených sňatcích patrně neměl vysoké

Já to vidím, že dělá velkou chybu. Císařovna nesouhlasí.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis z neděle 18[?] [?] 1767. (Marie Sidonie sestře)

²⁰³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis ze středy 26. listopadu 1766. (Marie Sidonie sestře)

²⁰⁴ „[...] *Dimanche nous avions le beau ballet au nouvel Opéra Buffa qui est detestable, et ensuite redoute, dans les deux Salles, [...]*“ - „[...] *neděle, viděli jsme krásný balet v nové opeře Buffě, která je strašná. Potom byla Reduta ve dvou sálech [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis ze dne 18. února 1767. (Marie Sidonie sestře)

²⁰⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Seznam plesů z roku 1772. nedatováno, uloženo mezi korespondencí z roku 1772.

²⁰⁶ Tento dopis je uložen mezi dopisy pro matku z roku 1768. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, dopis ze dne 9. srpna 1763.

²⁰⁷ U nedatovaných dopisů je patrné, že písmo je podobné písmu z roku 1769, proto byly s největší pravděpodobností napsány okolo tohoto roku. Vzhledem k dataci dopisů z roku 1769 a pozdějších, byly tedy napsány před dochovanými datovanými dopisy.

²⁰⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od otce Františka Václava, Dopis z 10. srpna 1772. (Marie Sidonie otci)

²⁰⁹ „[...] *tout le monde s'ennuye de votre absence, et me demande quand vous reviendrés [...]*“ - „[...] *všichni se trápí Vaší nepřítomností a ptají se mne kdy se vrátíte [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od otce Františka Václava, Dopis nedatován. (Marie Sidonie otci)

mínění, jak se v korespondenci zmínil a doufal, že jej nezklame.²¹⁰ Alespoň ze strany ženicha šlo tedy o projev „zcela“ svobodné vůle, i když je otázkou, do jaké míry by jeho otec zasáhl v případě, že by synovu volbu neschvaloval. Nelze také očekávat, že při výběru své budoucí partnerky zcela opomněl jednu ze základních úloh manželství a to byla jeho ekonomická stránka.²¹¹ Ostatně výběr druhého manžela dcery Rudolfa Chotka a sestřenice Jana Nepomuka Marie Quidobaldy Brigity neschvaloval snad nikdo z rodiny. Sám strýc Rudolf nenašel pochopení pro její rozhodnutí a po tajném sňatku s Josefem Emanuelem hrabětem Canal von Malabayla s ní přerušil styky nadobro.²¹² Toto její chování bylo vnímáno špatně obecně mezi šlechtou.²¹³ Sám Rudolf Chotek musel svou ženu před otcem obhajovat, když všechny děti, vyjma zmiňované dcery, z manželství zemřely mladé a otec jej nutil do nového sňatku. Dceři ale její rozhodnutí i přesto neschválil. Snad synovi by tento významný státník dovolil více volnosti.

Jak byl brán sňatek Marie Sidonie a Jana Nepomuka ze strany rodu Clary-Aldringenů? Dle pramenů Marii Sidonii také nenutili, ovšem o její zcela svobodné vůli lze pochybovat. Byla zajatkyň své výchovy a zažitých pravidel, v jejichž mezích si ale patrně zcela svobodně zvolila svého muže. Svatba se konala ve stejném roce jako sňatek její mladší sestry Marie Kristýny. Svatba sestry i vztah Marie Sidonie s budoucím manželem, byly hlavním tématem korespondence Sidonie s nejstarší sestrou Josefou na počátku roku 1772. Postoj obou zasnoubených dívek ke sňatku byl však rozdílný a projevuje se i v dopisech. Marie Kristina nejevila přílišné nadšení ze svatby a dochovaná korespondence budí dojem, že sňatek nebyl tak dobrovolný jako u Marie Sidonie.

*„Les affaires de la Christiane vont grand train, le Comte de Hoyos paroît tout de bon décidé pour elle, et dit n'être encore arrêté que par la crainte d'un second reffus, il à hier fait une visite a mon frere, et lui à dit qu'il iroit encore cette semaine chès ses parens pour s'arrenger avec eux, [...]“*²¹⁴

I přesto, že se termín svatby blížil, Kristina byla stále klidná, což Marii Sidonii překvapilo. Chovala se, jako by se jí to ani netýkalo a byla k tomu stále lhostejná.

²¹⁰ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 360.

²¹¹ Srov. LENDEROVÁ, Milena. *Matka, dcera, vnučka (Filippina, Elisa, Tekla) - dny všední i sváteční tří dam schlikovského rodu*. Z Českého ráje a Podkrkonoší 15, 2002. s. 43 – 67.

²¹² CERMAN, I. *Chotkové*. s. 336.

²¹³ Tehdy si vzala hraběte Josefa Malabaila z Canalu, který byl o 11 let mladší než jeho manželka. Snad se jednalo z části i o mstu rodičům ze strany Brigity, již domluvili první manželství s Janem Filippem Taaffem, i když ona sama navrhovala sňatek s hrabětem Sulkowskym, který otec nepovolil. TAMTĚŽ. s. 302.

²¹⁴ „Události kolem Kristiny jdou rychlým tempem. Hrabě Hoyos se zdá pro ni zcela rozhodnutý a říká, že se nezastaví, než kvůli strachu z druhého odmítnutí. Včera navštívil mého bratra a řekl mu, že pojedje ještě tento týden ke svým rodičům, aby se s nimi dohodl, [...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis ze dne 4. ledna 1772. (Marie Sidonie sestře)

„[...] elle ne l'aime, ni ne le hait, elle ne le craint ni ne le souhaite; enfin aujourd'hui, impatientée de cet excès d'indolence, je lui dis, au nom de Dieu, dites moi donc, si <cela> ce mariage vous feroit plaisir ou peine? Elle me répondit, mais cela me feroit plaisir, c'est tout ce que je desire, car il est certain, que n'ayant point de repugnance, elle pourra être fort heureuse avec lui [...]"²¹⁵ Marie Josefa sestře odpovídá: „[...] je ne suis pas encore bien d'accord avec moi même, si je dois en être bien aise, je trouve qu'elle pense la dessus, comme eu toute autre chose, fort raisonablmenet, et bien au deses de son âge; des prieres, c'est tout ce que je puis, aussi je ne les épargne pas; mais le mal est qu'elle ne valent pas grand chose.“²¹⁶

Z textů je patrné, že zvláštní pocity ze svatby s hrabětem Hoyos neměla patrně jen sama nevěsta, která se chovala netečně, ale i její sestry.²¹⁷ Není se čemu divit. Dopis z 11. ledna 1772 prozrazuje, že:

„[...] le Comte de Hoyos est parti aujourd'hui, pour aller trouver son pere, et compte être de retour Mercredi au matin, la chose ma paroît d'autant plus assurée, qu'il dit avoir une lettre de son pere, dans la quelle <elle> il lui marque de rechercher une de nous en mariage, et s'il n'obtient pas l'ainée, de demander la seconde, [...]"²¹⁸

Zda za tímto rozhodnutím otce snoubence byly politické či majetkové záměry, autorka neosvětluje.²¹⁹ Rodiče měli před svatbou napilno. Matka měla na starosti spolu s otcem zařizování svatby, a proto neměla čas psát dopisy. Již v únoru připravovala výbavu, otec zařizoval svatební smlouvu.²²⁰

Ani Marii Sidonii se tehdy sňatek nevyhnul. Josefina píše v únoru v jednom ze svých dopisů sestře, že je to již dlouho, co jí psala své úvahy o jakémisi neznámém muži v dopise

²¹⁵ „[...] prokazuje stále stejnou lhostejnost, nemiluje ho ani ho nenávidí, nebojí se toho ani si to nepřeje. Nakonec, dnes netrpělivá z té přemíry lhostejnosti jí říkám, ve jménu Boha, řekni mi tedy, zda ti tato svatba činí radost nebo trápení? Odpověděla mi, ale toto mi činí potěšení, je to vše co si přeji neboť je jisté, že nemajíce odpor, může být s ním velmi šťastna [...]" SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis ze dne 4. ledna 1772. (Marie Sidonie sestře)

²¹⁶ „[...] nejsem ještě sama moc přesvědčená, zda mám být velmi potěšena. Shledávám, že myslí do budoucna, jako v mnoha jiných věcech, velmi rozumě a hodně nad její věk. Prosby, to je vše co mohu. Také nešetřím, ale je zlé, že ona stojí o takovou velkou věc.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis z 5. ledna 1772. (Marie Josefa Marii Sidonii)

²¹⁷ „[...] je ne savois pas si le Mariage de Christianne me feroit plaisir ou non [...]" - „[...] nevěděla jsem, zda mi svatba Kristiny činí potěšení či ne [...]" SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis z 11. ledna 1772. (Marie Josefa Marii Sidonii)

²¹⁸ „[...] Hrabě Hoyos dnes odjel, aby našel svého otce a má v úmyslu vrátit se ve středu dopoledne. Ta věc se mě zdá i tím více jistá, že říká, že má dopis od svého otce, ve kterém mu píše, aby si vybral jednu z nás pro manželství a pokud nezíská starší, má si žádat druhou [...]" SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis od Chotkové z 11. ledna 1772. (Marie Sidonie sestře)

²¹⁹ Hned v zápětí ve stejném dopise si Marie Sidonie stěžuje, že letos ještě netančila. TAMTÉŽ.

²²⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis z 8. února 1772. (Marie Sidonie sestře)

označovaném jako „C...“ a jehož jméno zůstává utajeno. Chce jí v něm osvětlit, co se děje v jejím srdci.

*„[...] c'est assurément plus qu'un Soupçon de goût, que vous <au> avez pour lui, il vous plait, et vous seriez très fâchée de n'être pas à lui; mais ce n'est pas au point, que vous ne puissiez prendre votre parti, et même vous Consoler, si par une preuve d'Inconséquence terrible, on plutôt de Malhoneteté, comme s'en seroit une <très> Complette, si cette affaire, n'avoit point de suite à présent, vous perdiez l'espérance d'être heureuse avec lui, [...]“.*²²¹

Kdo byl ten tajný muž a byla do něj budoucí hraběnka skutečně zamilovaná? Na to odpoví jen další zkoumání pramenů. Používané zkratky jmen bohužel znesnadňují získání informací. Znamená zkratka C Comte jako hrabě, anebo je to počáteční písmeno příjmení Chotek? Neznámý byl Marií Sidonií přistižen dle jejího dopisu z 25. února 1772, jak tančí s její sestrou Terezou. Své starší sestře popisuje celý průběh večera. Zmiňovaný muž se k Marii Sidonii několikrát přiblížil, ale strašně se bál autorčiny matky. Osvětluje také Marii Josefě, jak se cítila, když jej viděla bavit se uprostřed celé její rodiny.²²² I několik následujících dopisů se zabývá vztahem těchto dvou mladých lidí. Např. 21. února 1772 píše Marie Sidonie, že byla v neděli na plese a on si tam stěžoval, že ji již tři dny neviděl a říkal další věci, které ale prý nic neznamenaly.²²³ Ve stejném dopise zmiňuje Marie Sidonie i jejich další setkání, při kterých s ním laškovala. Když ale slyšela, že se říká, že „[...] elle (císarovna – pozn. autora) veut absolument que C. se marie [...]“²²⁴ byla tím zaskočena. V korespondenci ze 7. března 1772 se již dočteme o žádosti o ruku ze strany Jana Rudolfa Chotka.²²⁵ Tím tajemným snad byl s největší pravděpodobností právě on, neboť hraběnka ve své korespondenci poznamenává: „*enfin ma chere soeur, mes voeux sont comblés, je ne crois pas qu'il y ait dans ce moment une créature au monde plus heureuse que moi [...]“*²²⁶

Marie Sidonie si přála, aby dopis s touto zprávou dorazil k adresátce co nejdříve, protože věřila, že sestru velmi potěší.²²⁷ V dalších dnech se již svěřuje, že obdržela první

²²¹ „[...] je více než jistý ten náznak zalíbení, který pro něj máte. Líbí se Vám a byla byste velmi zarmoucená nebýt jeho. Ale není taková situace, abyste si nemohla vzít svou partii (výhodně se provdat) a zároveň Vás těšit, pokud je důvodem spíše strašná lehkomyšlnost než nepoctivost. Bylo by to kompletní, pokud by tato událost neměla nic, ztratila byste možnost být s ním šťastná [...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis z 11. února 1772. (Marie Josefa Marii Sidonii)

²²² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis z 25. února 1772. (Marie Sidonie sestře)

²²³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis z 21. února 1772. (Marie Sidonie sestře)

²²⁴ „[...] přeje si, aby se C... určitě oženil [...]“ TAMTÉŽ.

²²⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis ze dne 7. března 1772. (Marie Sidonie sestře)

²²⁶ „Nakonec, má drahá sestro, mé sny se splnily a nevěřím, že je nyní šťastnějšího tvora, než jsem já [...]“ TAMTÉŽ.

²²⁷ TAMTÉŽ.

gratulace²²⁸ a je ráda, že všichni svatbu, která se má uskutečnit v květnu, schvalují.²²⁹ I sestra patrně byla tímto výběrem potěšena a píše 10. března 1772: „[...] *j'ai toujours été persuadée, que Chotek étoit destiné à vous rendre heureuse, [...]*“.²³⁰ Jan Nepomuk byl vzhledem k původu velmi dobrou partií a pokud mezi nimi panovala jistá náklonnost, což prameny napovídají, bylo toto spojení „ideální“. Výběrem partnerky jistě mladík potěšil i otce. Samotný Josef II., který se s Janem Rudolfem setkal např. při Janově kavalírské cestě, napsal tehdy blahopřejný dopis kněžně Clary – Aldringen ke sňatku její druhorozené dcery.²³¹ Marie Sidonie jej zmiňuje nejen ve svém dopise sestře z 8. března 1772,²³² ale později i ve svém deníku, kam jeho znění přepsala.

Stejně jako její sestru, i Marii Sidonii zaopatřili rodiče svatební smlouvou s budoucím manželem. Především bylo ustanoveno kolik, peněz a kdy má být hraběnce vyplaceno, jak bude zajištěna v případě ovdovění, co jí náleží během manželství. Smlouva však ustavuje nejen částky, jaké mají být poskytnuty, ale také způsob jejich výplaty. Mimo jiné se snoubenec zavázal zaplatit nevěstě 20 000 guldenů (zlatých) jako zajišťovací kapitál. Pokud by se stala vdovou, měla ročně obdržet kapitál 4 000 zlatých, z čehož 1 000 zlatých bylo na bydlení. Smlouva také neopomněla, že kromě vyjmenovaných peněz má ženich bez ohledu na zákony, a tedy i smlouvu, nevěstu obdarovat šperky a různými jinými dary. Mimo zde vyjmenované částky, měl jí v případě své smrti zanechat i povoz a tažné koně. Kdyby tak neučinil, měla vdova nárok na 150 000 zlatých jako náhradu. Svatební smlouva tak myslela na možné životní situace, které novopečenou manželku mohou postihnout a zajišťovala jí jistotu v případě smrti manžela. Vztahy tento dokument upravoval také ve vztahu ke tchánovi Jana Rudolfa.²³³

V 18. století, existovala povinnost ohlášek a tedy i tento pár jistě tradici dodržel.²³⁴ Jak to však bylo se svatebním oznámením? Zatím nebylo nalezeno, ale je možné, že si jej

²²⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis z pondělí 9. března 1772. (Marie Sidonie sestře)

²²⁹ TAMTÉŽ.

²³⁰ „[...] *byla jsem stále přesvědčena, že Chotek byl určen učinit Vás šťastnou [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis ze středy 11. března 1772. (Marie Josefa Marii Sidonii)

²³¹ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 360.

²³² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis z 8. března 1772. (Marie Sidonie sestře)

²³³ Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Chotků, inv. č. 672, LXII Svatební smlouvy a úmrtní oznámení členů rodu, kt. 48, č. 1.

²³⁴ LENDEROVÁ, Milena. Řeč svatebních oznámení. In HALÍŘOVÁ, Martina. *Oznamuje se láskám našim aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007. s. 105.; Ohlášky byly zavedeny již roku 1215 (IV. Lateránským koncilem) a byly dodržovány až do roku 1949. – LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. s. 87.

snoubenci či jejich rodiny nechali vyrobit. V tištěné formě se oznámení objevují v druhé polovině 18. století, je tedy jeho existence pravděpodobná.²³⁵ Stejně tak zatím nevíme, jak vypadal snubní prsten tohoto páru, zda obsahoval drahokamy, anebo se jednalo o prostý kroužek, tak jak to požadovala církev.²³⁶ Po svatbě se od 30. let 19. století odjíždělo podle anglického zvyku na svatební cestu.²³⁷ Novomanželé Chotkovi patrně takovou cestu v pravém slova smyslu neabsolvovali, ale dle dochované korespondence se svým otcem, navštívila hraběnka minimálně panství Nové Dvory.²³⁸ Jela tedy s manželem obhlédnout své nové statky.

4.2.5. Hrabě Jan Rudolf Chotek

Kdo ale byl ten, jenž tolik potěšil srdce mladé Sidonie? Chlapec, jenž se narodil 17. května 1748 ve Vídni, byl synem státního úředníka Jana Karla Chotka. Jak již bylo zmíněno, stal se jediným mužským dědicem rodu Chotků a jeho budoucnost byla tedy zajištěna. Znal několik jazyků. Jako státní úředník musel ovládat německý jazyk, jako šlechtic pak jazyk francouzský, a nesmíme opomenout ani italský jazyk. O jeho dětských letech nemáme příliš informací. Narodil se v trautsonském paláci ve Vídni,²³⁹ vyrůstal jako jedináček a o jeho vzdělávání nás informuje ve svém díle Josef Ledr. Jako mnoho šlechtických dětí prožil patrně i on nejranější léta života doma v rukou chův a hofmistrů. V šesti letech pak obdržel za vychovatele kněze, který jej ale bil. Tato informace pochází jen z díla Josefa Ledra a prameny, ze kterých čerpal, se bohužel nedochovaly. Nelze tedy toto tvrzení potvrdit.²⁴⁰ A ani jeho pozdější studia nejsou zcela jasná. Z roku 1760 se v kačinské knihovně dochovala disputace obsahující i pozvánku na jeho veřejnou zkoušku.²⁴¹ Je možné, že studoval u piaristů na gymnáziu, ale ani toto není podloženo. Protože byl předurčen ke kariéře úředníka, samozřejmě bylo studium filozofie a poté práv. Kde ale studoval? To je dalším zatím nezodpovězeným otazníkem v životě tohoto šlechtice. Snad ve Vídni, anebo, jak uvádí Josef Ledr, studoval doma pod vedením Karla Antona Matiniho?²⁴² Ivo Cerman ve své

²³⁵ LENDEROVÁ, Milena. Řeč svatebních oznámení. In HALÍŘOVÁ, Martina. *Oznamuje se láskám našim aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007. s. 106

²³⁶ BOLOGNE, Jean Claude. *Svatby, dějiny svatebních obřadů na západě*. Praha, 1997. s. 42-48.

²³⁷ Svatební cesta sloužila s poznání partnerů. Viz LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. s. 90.

²³⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od otce Františka Václava, Dopis z 16. [?]1772. (Marie Sidonie otcí)

²³⁹ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 303.

²⁴⁰ TAMTÉŽ.

²⁴¹ TAMTÉŽ. s. 303-4.

²⁴² Jak uvádí Cerman s odkazem na Ledra, živil se tento učenec jako lektor ve šlechtických rodinách a je tedy možné, že skutečně Jana Rudolfa vyučoval. Mimo něj byl také učitelem arcivévodě Leopolda. CERMAN, Ivo. *Chotkové*. s. 306

knize, s odkazem na dochované prameny, uvádí, že studoval mladý Jan Rudolf povětšinu času doma po vzoru dvorské aristokracie.

Od sedmnáctého roku života mu rodiče platili plesy v Nových Dvorech či vlastního komořího.²⁴³ Mezi první důležité kroky tohoto muže patří jeho jmenování císařským komořím roku 1767 a poté absolvování kavalírské cesty. Za společníka mu byl vybrán bratranec z matčiny strany, Jan Karel Wilczek.²⁴⁴ Je zde zbytečné popisovat jeho cestu, neboť je obsáhle rozvedena v knize Ivo Cermana, zmiňme tedy jen pár zajímavostí.

Jistě stojí za povšimnutí, že na nějaký čas se k jeho výpravě na počátku roku 1769 připojil neznámý šlechtic, ze kterého se vyklubal pozdější císař Josef II cestující inkognito.²⁴⁵ Další zajímavostí jsou i zprávy, které obdržel strýc Rudolf při synovcově pobytu v Neapoli. Jednalo se o údajné styky s ženami nevalné pověsti. Starostlivý člen rodiny měl strach o pověst svého synovce a zajisté i rodu, proto jej upozornil, aby tyto styky ukončil. Byl však záhy ubezpečen, že se jedná pouze o pomluvy.²⁴⁶ Nelze však mladíka nepodezřívát, že si nedopřál nějaké milé dostaveníčko. Ostatně u muže se při vstupu do manželství již předpokládala jistá zkušenost v intimní oblasti,²⁴⁷ u ženy byla tato věc stále nepřipustná, pokud se samozřejmě nejednalo o vdovu. Nesmíme opomenout zmínit ani setkání s Diderotem a J. J. Rousseauem.²⁴⁸ Samotná cesta skončila po procestování tehdejších německých zemí v listopadu 1770.

Navrátil se v době, kdy byl jeho strýc již zdravotně ve velmi špatném stavu, pomohl ještě mladému kavalíru získat pozici auskultanta v Česko-rakouské kanceláři v prosinci 1770 a brzy na to zemřel. Jen několik týdnů po této pro rodinu tragické události, získal v červenci 1771 Jan Rudolf místo rady v Dolnorakouské zemské vládě. Důležitější ale byl především osud majetků, které se 1. března 1770 staly fideikomisními. Vzhledem k faktu, že byl hrabě jediným mužským potomkem rodu, stal se univerzálním dědicem strýce Rudolfa.²⁴⁹

Jaké byly jeho úřednické povinnosti popisuje nejlépe Ivo Cerman ve své knize,²⁵⁰ poznamenejme tedy jen pár věcí z jeho života. Čtyři roky po sňatku s Marií Sidonií se dostává

²⁴³ CERMAN, Ivo. *Chotkové*. s. 306-7

²⁴⁴ TAMTÉŽ. s. 307-10.

²⁴⁵ TAMTÉŽ. s. 314.

²⁴⁶ TAMTÉŽ. s. 316-7.

²⁴⁷ Podobné upozornění na opatrnost v této choulostivé záležitosti se objevuje i korespondenci Schwarzenbergů. Manžel Pavliny ze Schwarzenbergu byl upozorněn ještě v době před sňatkem, že má být opatrný na veřejnosti ukazovat se s jistou slečnou, ale osobní kontakty ve vši diskrétnosti mu bratr doporučuje. LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*. s. 119.

²⁴⁸ 20. května 1770 setkání s Diderotem. CERMAN, I. *Chotkové*. s. 321 a J. J. Rousseauem 11. června 1770 TAMTÉŽ. s. 323.

²⁴⁹ TAMTÉŽ. s. 334-5

²⁵⁰ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 375-417.

na místo dvorního rady v Česko-rakouské dvorské kanceláři. Tam zůstal až do nástupu Josefa II. na trůn, který jej dále 10. února 1781 dosadil na místo prezidenta komise pro knižní cenzuru.²⁵¹ Po roce, během josefinských reforem, byla vytvořena sjednocená dvorská kancelář, jejímž ředitelem se stal hrabě Leopold Kolowrat-Krakovský.²⁵² Tehdy se Jan Nepomuk Chotek stal místopředsedou finanční komory a kancléřem při česko-rakouské dvorní kanceláři, prezidentem komise pro politické zákony a k úpravě roboty. Jeho dalším úkolem bylo také doprovodit do Itálie ruského následníka trůnu Pavla I. Ještě za vlády Josefa II. opouští státní službu, aby se do ní po nástupu Leopolda II. na trůn vrátil. V ní však dlouho nevydržel a odešel roku 1793 do penze. Několik let byl mimo státní správu a vrátil se až roku 1802 na místo nejvyššího purkrabího. Ani tento úřad ale nezastával dlouho. Z dalších funkcí jmenujme např. místo státního konferenčního ministra, které zastával až do konce svého života. Roku 1809 Napoleon Bonaparte oblehl Vídeň, v téže době byl Jan Nepomuk souhrou všech okolností jeho správcem. Jeho představa o postupu v nastalé situaci se rozcházela s postupem vojenského velení. Císaři tak nejprve zaslal lístek, že již není ve městě jeho služeb třeba, a protože ten na jeho zprávu nereagoval, odcestoval hledat císaře osobně. Ovšem našel jej až po více jak dvou dnech, neboť mu nejprve bylo sděleno chybné místo jeho pobytu. Po prohrané válce bylo jeho opuštění Vídně, která byla dobyta, vykládáno jako zbabělost a porušení zadaných povinností. Stal se tak obětním beránkem této nešťastné události. Za to byl také 9. května 1809 zbaven úřadu plnomocného komisaře. V následujícím roce zrušil Leopold II. státní radu a hraběte Chotka propustil ze služeb. Zmiňme ještě, že stejně jako jiní členové jeho rodu, i on získal řád zlatého rouna.²⁵³

Za svého života procestoval nejen rakouské mocnářství, ale navštívil také Anglii, Francii, Itálii. Zabýval se mnohými aktivitami, o čemž svědčí jeho obrovská knihovna na zámku Kačina. Podporoval umění a školství. Patrně během svého posledního roku na kavalírské cestě se začal věnovat agronomii a začal studovat k tomuto oboru odbornou literaturu.²⁵⁴ Projevoval se jako vzdělaný muž tehdejší doby, i Marie Terezie jej považovala za nadějného mladíka, který měl po návratu z kavalírské cesty čas na ženění.²⁵⁵ Svou vyvolenou, jak již bylo uvedeno výše, si vybral v březnu 1772, kdy ji požádal o ruku. Jak dlouho ale trvaly neoficiální námluvy a styky těchto mladých lidí, zatím nevíme. Nadšená

²⁵¹ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 378.

²⁵² TAMTÉŽ. s. 380.

²⁵³ Obdržel jej 6. ledna 1808.

²⁵⁴ CERMAN, Ivo. *Chotkové*. s. 351.

²⁵⁵ TAMTÉŽ. s. 360.

Marie Sidonie Clary-Aldringen souhlasila.²⁵⁶ Jak sama uvádí v dopisech, byl tento sňatek pozitivně vnímán v širokém okolí, což ji těšilo. Stejně jako její sestry, i ona dostala ke sňatku výbavu. Co bylo její součástí?

Soupis výbavy Marie Sidonie se nalézá v pozůstalosti matky Marie Josefy. Je rozdělený na několik částí a do hlavního sešitého soupisu jsou ještě vkládány menší lístečky s dalšími informacemi. Jako první jsou uvedeny toaletní textilie. Doba, i když pomalu docházelo ke změnám, ještě nedospěla k očiště prováděné v rouše Evině, proto kromě 48 kapesníků či 36 ručníků, nalezneme i 72 kusů košil, tehdy sloužících ke koupání, neboť ani stud nedovoloval pohlížet na své nahé tělo při očiště. Mezi výbavou nechyběl zubní kapesník, koupací plášť, věci na spaní jako noční límec, či spací zvon. Zvonů obdržela hraběnka hned několik. Zvláště jsou v seznamu rozepsané i různé druhy šátků. Seznam pokračuje soupisem šatů ke dvoru. Obsahuje například jedny šaty stříbrné s barevnou a zlatou sukni, s vlečkou, šněrovačkou a korzetem nebo černé sametové. Dále jsou uvedeny zimní šaty, mezi nimi např. jedny růžové ze sametu, jedny z či z bílého svinutého damašku. Ve výbavě nesměly chybět ani šaty na ostatní roční období. Na podzim a jaro obdržela hraběnka jedny bílé šaty se zlatem nebo jedny z bílého atlasu. Letní šaty ve výbavě byly, alespoň dle dochovaných pramenů, všechny taftové - žlutého pruhovaného taftu nebo z bílého taftu.²⁵⁷

I když mnohé informace stále ještě chybí, zdá se, že hraběnka byla před sňatkem dívkou své doby. Osvojovala si znalosti vhodné pro šlechtičnu jejího postavení, tedy nejen základy jako čtení a psaní, ale také tanec, či hru na cembalo. Věnovala se také cizím jazykům či geografii. O ručních pracích či jiných aktivitách urozených dam se bohužel žádné zmínky nenašly, i když lze jejich existenci předpokládat. Svůj volný čas v tomto období zaplňovala mimo jiné návštěvami u příbuzných, ale i známých, návštěvou plesů a uměleckých vystoupení. Účastnila se důležitých smutných i radostných rodinných událostí, jako úmrtí bratra, ale i svatby sestry Kristiny, provd. Ledebur. Studované prameny bohužel neosvětlují rodinný život za nejtělejšího mládí budoucí hraběnky Chotkové, ale je možné v období jejího dospívání až po její sňatek vysledovat v korespondenci vřelý vztah s rodiči i sestrou, i když mnoho z jejích zápisů mohlo mít pouze zdvořilostní charakter.

²⁵⁶ Sama o sobě v jednom z dopisů napsala, že není na světě nyní šťastnějšího člověka. To svědčí o jisté náklonnosti, kterou k hraběti chovala. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis ze dne 7. března 1772. (Marie Sidonie sestře)

²⁵⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 253, kart. č. 103, Výbavy dcer: Marie Sidonie, provd. Chotková 1772, 1802.

4.3. Hraběnka Chotková a její život v manželství

4.3.1. Marie Sidonie jako matka deseti dětí

Manželství, do kterého vstupovali Marie Sidonie a Jan Rudolf 18. května 1772²⁵⁸ ve Vídni ve věku 24 let, bylo požehnané. A svatbu jim nepokazilo ani staré venkovské rčení „Svatba v máji, nevěsta na máry“, neb se oba dožili úctyhodného věku 76 let. Ostatně tradice „svatebního půstu“ v měsíci květnu, byla dodržovaná především na venkově.²⁵⁹ Tento manželský pár měl celkem deset dětí, avšak ne všechny se dožily dospělého věku. Doba jejich života byla v některých rodinách již obdobím většího sblížení s nimi, což vedlo i ke změnám v rodinných vztazích.²⁶⁰ Opět, stejně jako s výukou dětí, i toto citové sblížení bylo podmíněno nejen sociální vrstvou, ale mimo jiné i ochotou rodičů přijmout nové směry. Vzájemný vztah ženy ke společnosti, ale stále zůstává stejný a žena získává svou hodnotu pro okolí především až s porodem potomků.²⁶¹ To dokládá i příklad kněžny Lichtensteinové: „[...] *est la princesse Jean Lichtenstein née Furstembreg qui a enfin donné un heritier a cet famille il y a 30 ans qu'il n'y a pas eu de fils dans cette branche elle a reçu beaucoup de présents mais pas encore asses en proportion de l'importance de l'évenement [...]*“.²⁶² Dokonce i sama autorka tady doznává, že ocenění, které se matce vytoženého syna dostalo, není dostatečné za událost tak důležitou, jakým bylo narození netrpělivě očekávaného mužského potomka, který rodu chyběl tolik let.

Hraběnka Chotková splnila své poslání hned v počátku svého manželství. Prvním synem byl Jan Nepomuk, který se narodil devět měsíců po svatbě, 24. února 1773 ve Vídni a byl tedy počat brzy po uzavření sňatku. Deníky však začínají až po narození všech potomků a k jeho dětství tak nacházíme zprávy jen v dochované korespondenci. Gratulace od hraběnčiny sestry Josefy novopečené prvorodičce přišla krátce po chlapcově příchodu na svět. „*Je vous fais de bien bon coeur, mon cher frere, mon tendre Compliment, sur la naissance de*

²⁵⁸ V literatuře se objevují dvě různá data spojená se sňatkem tohoto páru. Jedním z nich je 18. květen 1772, který uvádí i sama autorka pramenů ve svých spisech, druhým je pak datum 15. února 1772, které uvádí například kniha POUZAR, Vladimír. *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha, 1999. s. 177. Patrně se však v druhém případě bude jednat o záměnu se sňatkem jiného páru.

²⁵⁹ LENDEROVÁ, Milena. Řeč svatebních oznámení. In HALÍŘOVÁ, Martina. *Oznamuje se láskám našim aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007. s. 108.

²⁶⁰ LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“ s. 165.

²⁶¹ LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*. s. 67, 116. O důležitosti mužského potomka nás autorka informuje i ve svém deníku. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 5. díl. 1794 - 5, 26. února 1793. nestr.

²⁶² „[...] *kněžna Jana Lichtensteinová, roz. Fürstemberková, dala nakonec dědice této rodině. Je to 30 let, co nemají chlapce v této větví. Obdržela mnoho dárků, ale ještě ne dost v poměru k důležitosti této události [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 6. díl. 1795-6, 6. června 1796. nestr. ; pozn. Autorka skutečně v textu užila mužskou formu jména pro hraběnku Lichtensteinovou, patrně šlo pouze o chybu.

mon cher petit neveu, [...]“.²⁶³ Matka obou sester byla patrně u porodu přítomna, neboť její dopisy dceři jsou datovány až o několik měsíců později a trávila tak nejspíše svůj čas ve stejném městě jako nastávající matka, tedy ve Vídni. Druhým dítětem byl syn Rudolf, narozený 13. srpna 1775, a jehož narození popisuje hraběnka Chotková v jednom ze svých dopisů. Tam se mimo jiné zmiňuje i o přítomnosti matky Marie Josefy u porodu. Rodové jméno Rudolf, časté v rodině Chotků, mu štěstí nepřineslo, stejně jako jeho o několik let mladšímu jmenovci, narozenému také Marii Sidonii a Janu Rudolfovi.²⁶⁴ První syn Rudolf se dožil pouze čtyř let života.²⁶⁵ Brzy po něm následovali i další potomci. Třetím narozeným dítětem byl syn Josef narozený, dle údajů uvedených v literatuře, 19. března 1776.²⁶⁶ Při pohledu na meziporodní interval mezi narozením Josefa a jeho staršího bratra Rudolfa je však patrné, že je příliš krátký. Období sedmi měsíců mezi dvěma porody není dostatečně dlouhé na otěhotnění po šestinedělí, a i kdyby jej počali brzy po porodu, byl by nedonošený a jeho naděje na život by v tehdejších podmínkách, a to i ve šlechtickém prostředí, byly mizivé.²⁶⁷ Proto se domnívám, že zde došlo k chybě při určení data narození syna Rudolfa. Podporují mne v tom také dochované prameny.²⁶⁸ Dalšími dětmi byly Dcera Aloisie (*21. června 1777),²⁶⁹ synové Václav František (*23. července 1778), Rudolf (*10. června 1780), Maria

²⁶³ „*Činím Vám upřímně, můj švagře, milý kompliment k narození mého malého synovce [...]“* SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis z Praha dne 27. února 1773. (Mari Josefa Marii Sidonii)

²⁶⁴ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 365.

²⁶⁵ Jeho smrt se odráží i v dopise od matky z 16. srpna 1779, kde dceru ujišťuje, že její zármutek je přirozený. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, Dopis ze dne 16. srpna 1779. (matka dceři Marii Sidonii)

²⁶⁶ Hraběnka ve svých zápiscích připomíná den jeho narození vždy 2. března, tedy o několik dní dříve.

²⁶⁷ První inkubátor se objevuje až roku 1880. Do té doby se nedonošené děti dávaly do předeřháté trouby. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. s. 18.

²⁶⁸ Pokud bychom připustili, že by mohla hraběnka Chotková své děti sama kojit, což je nepravděpodobné, zkrátil by se interval mezi porody ještě více. I tak však dobová medicína měla pravidla, jak mělo být po porodu postupováno a ty takto brzký porod vylučují. Deník hraběnky Chotkové z roku 1790 na straně 110, uvádí. „*Il y a aujourd’hui 15 ans que je suis accouché de mon second fils, qui n’est pas [?]qu’a l’âge de quatre ans, [...]“* – „*Je to dnes 15 let co jsem porodila mého druhého syna, který se dožil jen čtvrtého roku života, [...]“* SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl 1790, 25. března 1790, s. 110. Tuto skutečnost podtrhuje také dopis Janu Rudolfovi od švagrové Josefy. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis z 25. března 1775. (marie Josefa švagrovi)

²⁶⁹ Před porodem se Marie Sidonie rozhodla pro jeho provedení na zahradě. Toto sestřino rozhodnutí bylo patrně překvapující a ve své odpovědi na dopis Josefa píše. „*Je suis toute surprise de la résolution que vous prenez d’accoucher au jardin, je crois que vous faites à merveille, je trouve que c’est bien raisonnable, mais je ne m’y attendois point, je n’en suis pas moins sure que vous accouchez très heureusement [...]“* - „*Jsem zcela překvapena rozhodnutím, že budete rodit na zahradě. Věřím však, že tak činíte výborně. Soudím, že je to velmi rozumné, ale nedočkám se ničeho. Nejsem si méně jistá, že šťastně porodíte [...]“* SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur, Dopis z Liblina 10. června 1777. (Marie Josefa Marii Sidonii)

Ferdinand (*4. září 1781), Karel (*23. července 1783), dcera Terezie (*12. června 1785) a syn Heřman (*28. června 1786).²⁷⁰

Meziporodní intervaly byly v rodině Marie Sidonie mezi některými dětmi poměrně krátké, lze tady předpokládat, i v souvislosti s dobovými zvyky, přítomnost kojné v rodině. Že byl stále ještě tento zvyk praktikován, je patrné ze zápisu hraběnky z 12. března 1790, kdy byla navštívit svou známou paní Chanclos²⁷¹ a zaznamenává. „[...] *j'ai trouvée toujours bien affligée, comme on peut croire, l'Enfant même lui a donné de l'inquiétude, il a fallu changer de nourrice, et la circonstance de l'absence du Pere, rendoit la chose plus allarmante, [...]*“.²⁷² Móda kojných byla spojena nejen s povinnostmi společenskými, které šlechtické manželky měly, ale také se snahou zachovat si svou postavu, především poprsí.²⁷³ V případě, že by hraběcí pár kojnou nezaměstnával, bylo by dle tehdejších pravidel nutné zachovávat sexuální zdrženlivost až do konce kojení dítěte, čemuž intervaly porodů nenapovídají.²⁷⁴

Stejně jako ve všech ostatních rodinách, i šlechta nechávala své děti brzy po porodu křtít. V aristokratických rodinách k tomuto rituálu docházelo jeden až tři dny po porodu a bylo provázeno i zápisem dítěte do matriky. Důležitou osobou při tomto rituálu byla postava kmotra, který byl rekrutován z příbuzných rodiny, případně z významných osobností v jejím okruhu. Jeho význam spočíval v zodpovědnosti, kterou tímto rituálem přejal. V případě smrti rodičů, měl jako nejbližší příbuzný dítěte péči o něj. I z tohoto důvodu byly sňatky mezi kmotrem a kmotřencem zakázány.²⁷⁵ V případě dětí Marie Sidonie však prostudované prameny o tomto rituálu zatím svědectví nepřinesly.

Stejně jako jiné šlechtické děti, i děti „Sidi“ a jejího chotě pravděpodobně spávaly v kolébce, zabaleny pak byly v plenkách a povijanu. Jak to bylo s přebalováním mladých Chotků, matka do deníku nezaznamenává. S postupným prosazováním častějšího přebalování a koupele dětí každý den snad lze předpokládat, že se toho dočkaly i ony několikrát týdně.²⁷⁶

Na rozdíl od své matky Marie Josefy, která během jedenácti let povila Františku Václavovi devět dětí, z nichž se dospělosti dožilo jen pět, a to ještě pouze jeden syn, porodila

²⁷⁰ POUZAR, Vladimír. *Almanach českých šlechtických rodů*. s. 177-182.

²⁷¹ Tato žena je v hraběčích denících zmiňována často. Bohužel se nepodařilo dohledat bližší informace o ní. Je možné, že nepatřila ke šlechtě.

²⁷² „[...] *zjistila jsem dnes velmi zarmoucená, jak si lze představit dítě i to jak se cítí, když muselo změnit kojnou, a okolnosti absence otce, což umožňovalo věc více znepokojující[...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. deník, 12. března 1790. s. 93.

²⁷³ LENDEROVÁ, M. *Zrození dětství*. s. 73.

²⁷⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. s. 28.; Dítě bylo kojeno asi do prvního roku života. TAMTÉŽ. s. 24.; Zároveň s tím je patrné, že děti byly počaty v prvních letech manželství v období července. Od čtvrtého potomka dále se plodné období manželů přesouvá na podzim do měsíců října a listopadu.

²⁷⁵ LENDEROVÁ, M. *Zrození dětství*. s. 68.

²⁷⁶ TAMTÉŽ. 69-71.

Marie Sidonie svému muži během prvních čtrnácti let manželství dětí deset. Není to o mnoho více, ovšem jejich úmrtnost byla prokazatelně nižší a dospělosti se nedožili jen dva synové shodou okolností oba se jménem Rudolf.²⁷⁷ Hraběnka tedy byla prvních čtrnáct let manželství většinu času těhotná. Poslední dítě porodila ve svých 38 letech, deníky ale začíná, až když jsou synu Hermanovi čtyři roky. Úvodem ještě poznamenejme, že v dopisech i denících se setkáme s označením dětí nejen jejich celým jménem, ale také zdrobnělinou, kterou v rodině používali. Janu Nepomukovi říkali Hansi, Josefovi Pepi, Louisa byla jejich starší dcera Marie Aloisie a František Václav byl Wenzl.²⁷⁸

4.3.1.1. Výchova hraběččiných potomků v raném dětství

Jaká byla hraběnka matka? Z dnešního pohledu by jako vzorná matka jistě neobstála, avšak ve své době, teprve s postupujícím prosazováním „nové matky“ podle Rousseaua, byla typickou ženou z horních vrstev. Frekvence porodů naznačuje, že funkce Marie Sidonie v rodině byla především spjata s porody potomků, ponejvíce synů, aby rod mohl pokračovat.²⁷⁹ Jaké byly její citové vztahy s dětmi v jejich raném dětském věku, nelze přesně vysledovat, snad se vytvářely až postupem času, kdy se jim mohla více věnovat a bylo již také jasnější, že nehrozí jejich brzké úmrtí. Je ale možné, že byly blízké již od počátku, jak naznačuje např. korespondence s manželem, kde mu popisuje jejich roztomilé chování,²⁸⁰ i ses sestrou. „*Hansy est quitte Dieu merci de sa fièvre, mais il a encore mauvais visage, et un mal à l'oeil gauche, qui m'inquiette un peu; les deux autres se portent bien, Rudolphe n'est guere aimable; mais Pepi le devient tous les jours davanitage.*“²⁸¹ Ať tak či tak, ve vztahu mezi dětmi a matkou byl v čase dětství vždy někdo třetí, který se o ně staral po celou dobu, tedy i ve chvílích, kdy se rodiče věnovali jiným povinnostem.²⁸²

²⁷⁷ Nejednalo se o nijak neobvyklý jev. Tento trend se objevuje především ve středověku, ale i později. LETT, Didier. *Frères et soeurs: Histoire d'un lien*. Paris, 2009. s. 65-74. I Vincent van Gogh, Ludwig van Beethoven nebo Salvator Dalí byly „náhradníky“ za zemřelé potomky. Postavení takových dětí bylo těžké. Často měly naplnit ideály rodičů o jejich ztracených potomcích.; dále také např. LENDEROVÁ, M. Zrození dětství. s. 69.

²⁷⁸ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 365.

²⁷⁹ TAMTÉŽ.

²⁸⁰ V roce 1775 píše manželovi např. o tehdy dvouletém Janovi Nepomukovi a o tom jako mluví o tatínkovi. TAMTÉŽ. s. 365.

²⁸¹ „*Hansy již díky bohu ztratil horečku, ale stále nevypadá dobře, a je trochu nemocen na levé oko, což mne trochu znepokojuje. Dva ostatní se mají dobře. Rudolf není vůbec roztomilý, ale Pepi se jim stává stále více.*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis ze dne 27. května 1777. (matka dceří Marii Sidonii)

²⁸² Dle Cermana v čase hraběčina mateřství ještě nebylo běžné, aby se matka angažovala ve výchově svých potomků, ale autorka se o to, snad po vzoru své známé hraběnky Windischgrätzové, jak uvádí Ivo Cerman ve své publikaci, alespoň pokoušela. CERMAN, Ivo. *Chotkové*. s. 366.

Ivo Cerman uvádí, že rodina hraběte Chotka se blížila sentimentálnímu ideálu. To vyžadovalo navenek projevovat své city, což stálo v kontrastu k dřívějšímu uzavírání těchto věcí do soukromí.²⁸³ A i když její cestovní deník ji usvědčuje, že dala přednost společenským zájmům před svým synem Rudolfem, který krátce po matčině odjezdu umírá,²⁸⁴ byl její vztah k dětem vřelý, jak dokazují jiné prameny. Ostatně nemoc tohoto syna byla dlouhodobější a jeho úmrtí sice rodinu zasáhlo, ale patrně nebylo velkým překvapením. Snad také z důvodu účelu svých zápisů a faktu, že syn zemřel poměrně mladý, nevěnovala své ztrátě hraběnka v cestovním deníku velký prostor. Mimo to lze předpokládat, že byla také výchovou na takovou situaci připravována.²⁸⁵ Úmrtnost dětí bývala vysoká a dlouho se tímto faktem počítalo, i když každá ztráta jistě znamenala pro rodinu velkou tragédii. Především o syny, které často oslovuje v zápiscích jako „milovaný syn“ či „milovaní synové“,²⁸⁶ byl v této době stále ještě větší zájem než o dívky. Vzhledem ke skladbě hraběčinych záznamů, lze tento trend stále sledovat i u ní, i když své dcery měla jistě také ráda. Mužští potomci měli před dcerami stále přednost.²⁸⁷ Ale ani dcery nebyly Marii Sidonii lhostejné. Ostatně i o nich se zmiňuje ve svých záznamech a v několika málo případech přidává i označení „milovaná dcera“, není to ale zdaleka tak časté jako u synů.

Pokud při svých pobytech na venkově, kam odjížděla vždy na letní měsíce, nebyla se svými dětmi, informovala ji matka o jejich zdravotním stavu, i jak se mají. Patrné je to například z její korespondence dceři z roku 1777.

„[...] je viens de voir vos enfans, qui se portent très bien, Rudolphe est toujours un peu Capricieux et sauvage, ce qui doit augmentes puisquil ne voit personne, il marche bien, pepi a la lénriere, cequil dit il ce prononce distinctement, jay demandé ou etoit maman, il ma repondû, á neuhoff. je le trouve un peu moins joli, louise, a une très petite bouche, le nés retroussé, et les yeux blonds, et pas grans[...].“²⁸⁸

²⁸³ CERMAN, I. *Chotkové*.s. 360.

²⁸⁴ Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261. kart. č. 110, Deník z cest po Benátkách a Milánu 1782, s. 19.

²⁸⁵ Smrt byla stále ještě chápána jako součást života. LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má*“. s. 207.

²⁸⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 4. díl, 9. dubna 1792, s. 1.

²⁸⁷ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má*...“. s. 166.

²⁸⁸ „[...] šla jsem se podívat na Vaše děti, které se mají dobře. Rudolf je stále trochu náladový a plachý, což se zlepšuje. Zatím co nikoho nevidí, chodí dobře, Pepi na okraji jasně vyslovuje. Ptala jsem se, kde byla maminka, a on mi odpověděl v Neuhoftu. Shledávám to trochu méně krásně, Louisa má velmi malou pusku, ohnutý nos a světlé oči [...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, dopis ze dne 8. října 1777. (matka dceři Marii Sidonii)

O pár dní později, když se šla na děti znovu podívat, měl malý Rudolf právě žaludeční problémy.²⁸⁹ Po roce již dceru informuje, i jak se Jan Nepomuk, tehdy pětiletý, učil jakýsi německý kompliment.²⁹⁰ A jak se měly děti ještě o rok starší v červenci 1779? Malý Rudolf dostal malého králíčka, a když je babička přišla navštívit, Pepi mu právě připravoval salát. Syn Josef měl v té době puchýře a dle slov Marie Josefy „[...] *se grate beaucoup* [...]“.²⁹¹ Vychovatelkou byla upozorněna, že se mu to opakuje již po třetí. Nejmladšímu Václavu Františkovi právě lezly zuby a byl proto trochu bledý. Jen Rudolf prý v tu dobu spal a podle vyjádření babičky je patrně hodně nemocný a „[...] *je comprends ma chere Enfant combien cet Enfant, et son triste état vous tient a coeur* [...]“.²⁹² V srpnu pak bylo Rudolfovi lépe, měl i chuť k jídlu, jen lékaři prý nemohou předpovídat průběh jeho nemoci.²⁹³ I přes toto zlepšení na sebe smrt nenechala dlouho čekat. Dne 16. srpna 1779 se matka dozvídá z dopisu o jeho skonu, který se udál předešlého dne. V reakci na tuto událost pak píše dceři i otec František Václav.²⁹⁴ V dalších letech již známe i jméno guvernanky slečny Catfl, která má děti na starosti a dle mínění Marie Josefy to dělá s velkou elegancí.²⁹⁵

Zda Marie Sidonie ve výchově a péči o děti reflektovala nejnovější trendy, není zcela známo. Již dříve bylo uvedeno, že „novou matkou“ se s největší pravděpodobností nestala. Zasáhla jí alespoň snaha o uvolnění dětského oblečení, které mělo nově umožňovat, především chlapcům, pohyb? S velkou pravděpodobností také ne. Ostatně dětské dívčí korzety se využívaly až do první světové války.²⁹⁶ Ani kočárku se patrně ještě její děti

²⁸⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, dopis ze dne 27. října 1777. (matka dceři Marii Sidonii)

²⁹⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, dopis ze dne 15. srpna 1778. (matka dceři Marii Sidonii)

²⁹¹ „[...] *se hodně drbe* [...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, dopis ze dne 3. července 1779. (matka dceři Marii Sidonii)

²⁹² „[...] *chápu mé dítě, že toto dítě a jeho smutný stav, sužuje vaše srdce* [...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, dopis ze dne 3. července 1779. (matka dceři Marii Sidonii)

²⁹³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, dopis ze dne 2. srpna 1779 (matka dceři Marii Sidonii)

²⁹⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od otce Františka Václava. Dopis ze dne 9. Zář[?] 1779.

²⁹⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern, dopis ze dne 20. června 1781 (matka dceři Marii Sidonii)

²⁹⁶ UHALOVÁ, Eva. Od pranýřů k legínám. Dětské odívání na cestě k účelnosti. In JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří. *Dítě a dětství napříč staletími*. Pardubice, 2002. s. 94-6.

nedočkaly. První zmínku o jeho užití v této oblasti pochází patrně z pera Pavlíny ze Schwarzenbergu.²⁹⁷

V denících si Marie Sidonie poznamenává i to, kdy trávila čas se svými dětmi. Někdy to bylo jen pár hodin či chvilka večer, jindy to byl celý den. Dle vyjádření v pramenech ji však tento čas s dětmi těšil. „*J'ai eu le plaisir aujourd'hui non seulement de diner avec eux; mais de me promener sur les remparts avec eux ce qui m'a fort amusé, [...]*“.²⁹⁸ Především pak tehdy, pokud je dlouho neviděla. Četla s nimi noviny,²⁹⁹ slavila narozeniny,³⁰⁰ hrála hry.³⁰¹ Jedla s nimi a navštěvovala dceru Terezii v klášteře.³⁰² Zaznamenává si i události, kdy posílá děti na koncerty či divadelní představení, případně je doprovází na plesy a jiné společenské události. Nejednou se její potomci účastní dětských plesů či plesů pro mladé aristokraty.³⁰³ Ty byly nejen formou socializace dítěte ve společnosti, ale také mohly sloužit k předvýběru budoucích partnerů. Překvapivě některé trvaly až do půlnoci³⁰⁴ i déle. Zmiňuje se však i o náladách svých dětí.³⁰⁵ Ze zápisů také vyplývá, že děti nebydly se svou matkou a byly díky častým cestám svých rodičů vychovávány, i když se jim snažila věnovat, hodně času, bez přímého dohledu matky. Studované prameny sice nedokládají, že by si hraběnka Chotková nechávala zasílat informace o výchově svých dětí, ale lze to předpokládat. V době jejího života stále ještě přetrvávalo chápání dětství jako věku do sedmého roku života, kdy se otec o své potomky staral jen minimálně, a hlavní slovo v tomto ohledu měla matka. Po dovršení sedmého roku byli chlapci předáni do výchovy otcí. Do té doby byli pod vlivem

²⁹⁷ LENDEROVÁ, Zdena. Od tragantlu ke kočárku. In JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří. *Dítě a dětství napříč staletími*. Pardubice, 2002. s. 107-8. Zápis pochází z roku 1796, masově se ale začínají vyrábět ž v 1. pol 19. stol

²⁹⁸ „*Měla jsem dnes potěšení nejen pojít s nimi, ale procházet se s nimi po hradbách, což mne velmi bavilo[...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl. 1790, 25. května 1790, s. 110.

²⁹⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl 1790, 5. února 1790 s. 31.; TAMTÉŽ, 14. ledna 1790 s. 16.

³⁰⁰ „*[...] étoit pour moi un jour bien heureuse il y a dix huit ans puisque je suis accouchée d'un fils avant l'année revolve de mon mariage [...]*“ - „*[...] byl to pro mne den velmi šťastný. Je to 18 let co jsem porodila jednoho z mých synů v roce uplynulém od mé svatby [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. deník, 24. února 1791, s. 151.; Dále také později uvádí „*[...] il l'a célébré très gagement d'abord en dinant avec nous parceque c'étoit jeudi [...]*“ - „*[...] slavil to velmi vesele obědvaje s námi, protože to byl čtvrtek [...]*“, tehdy šlo o 15. narozeniny dcery Aloisie. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 4. díl. 1792-3, 20. června 1792, s. 36.

³⁰¹ „*[...] je jouais encore une partie de quille avec les Enfants [...]*“ - „*[...] hrála jsem jednu partii kuželek s mými dětmi [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 7. díl 1796-8., 26. června 1796, nestr.

³⁰² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 3. díl 1791-2, 18. října 1791, s. 110.

³⁰³ Například „*bal d'adolesçans chès Laschansky depuis 6 heures jusqu'a 1 heure [...]*“ - „*ples adolescentů u Lažanských od 6 hodin do 1 hodiny ráno [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 8. díl 1798-1800, 11. února 1800. nestr.

³⁰⁴ LENDEROVÁ, M. Matka, dcera, vnučka. s. 131.

³⁰⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl. 1790, 9. února 1790, s. 36.

ženského světa.³⁰⁶ Jak byli oblékáni synové hraběnky, zatím nevíme, ale nelze předpokládat odklon od tehdejších tradic.

Do deníků si zapisovala autorka mimo jiné i narozeniny svých potomků, především prvorozeného syna Jana Nepomuka. V nejstarších sešitech denních záznamů se o svých nejmladších dětech příliš nezmiňuje. Jejich narozeniny tak patrně nebyly příliš slaveny či se netěšily její pozornosti tolik, jako jiné události. Ale pilně sledovala i dění v rodině a o synech i o dcerách si dělala alespoň místy krátké poznámky. V nich je možné pozorovat i nově se prosazující oslavy jmenin, o kterých se také několikrát zmiňuje.³⁰⁷

4.3.1.2. Odras hraběčtiných dětí v pramenech matky

Jak píše hraběnka o svých dětech? Nejvíce se na konci 18. století jedná o strohé zápisy událostí či činností, které se jich bezprostředně dotýkaly, ale najdeme i její pohledy na ně a hodnocení povahy.³⁰⁸ Podrobné popisy činnosti, jaké posílala dceři matka Marie Josefa, ale budeme hledat těžko.

Vzhledem k ostatním zápisům v denících, které jsou mnohdy ve vztahu k dětem a manželovi dosti strohé, nelze útržky s projevenými pocity považovat pouze za odraz dané doby, v níž se city měly ukazovat navenek, nebo výchovy. S určitou mírou pochybnosti lze tyto pocity, vložené na listy papíru, považovat za skutečné. Snad byl mezi matkou a dětmi vřelý vztah, který posléze zapříčinil, že purkrabí Karel Chotek se v souvislosti se svou rodinou vyjádřil o dobrých vzájemných vztazích.³⁰⁹ Čas, který hraběnka s dětmi trávila, se také měnil s jejich věkem a v pozdějších letech byl ovlivněn povinnostmi jednotlivých potomků a časovými možnostmi. Tři synové, kteří si zvolili za své povolání službu v armádě, často vyplňovali čas mimo rodinný okruh a matka vždy pozitivně kvitovala zprávy z jejich života a především o jejich dobrém zdraví.³¹⁰

³⁰⁶ LENDEROVÁ, M. *K hřichu i k modlitbě*. s. 14.

³⁰⁷ Oslavu jmenin Janů zmiňuje například v květnu 1775. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 4. díl., 16. května 1772, s. 24.; Jmeniny syna Heřmana v dubnu 1798. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 8. díl., 7. dubna 1798. nestr.

³⁰⁸ U příležitosti 18 narozenin syna Jana Nepomuka o něm píše toto: „[...] j'espere que ce sera toujours avec joie et consolation que je me souviendrai de ce jour la douceur et le bon caractere de mon fils aimé son respect et sa tendresse pour ses Parens fondent mes éspérances [...]“ - „[...] doufám, že to bude stále s radostí a potěšením, když si vzpomenu na tento den. Na vlídnost a dobrý charakter mého milovaného syna, na jeho respekt a lásku k jeho rodičům zakládající mé naděje[...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl. 1790-1, 24. února 1791. s. 151.

³⁰⁹ LISÁ, Eva. *Karel hrabě Chotek: nejvyšší purkrabí království Českého*. (Ed.) Milada Sekyrková. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 18. Praha, 2008. s. 31.

³¹⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4, 6. října 1794. nestr.; SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 6. díl. 1795-6. 7. května 1795. nestr.

V nejstarších denících jsou často všichni potomci označováni především jako děti a není tak možné rozpoznat, o které z nich se skutečně v dané chvíli jednalo, a pokud zmiňuje konkrétněji, udává pohlaví dítěte a to k identifikaci ne vždy dostačuje. S postupem času děti dostávají v denících matky stále konkrétnější rysy, stejně tak jejich osudy.

Pozornost je v souvislosti s potomky často věnována jejich onemocnění. Dva syny ztratila ještě v jejich raném dětství. O prvním synu Rudolfovi nás informuje korespondence, o úmrtí druhého se zmiňuje ve svém cestovním deníku. Všechny ostatní děti zemřely až během doby, kdy si Marie Sidonie psala osobní záznamy, anebo až po její smrti. Nemoc mohla vždy postihnout kohokoli a hraběnka si zaznamenávala, často v obavách o zdraví lidí ve svém okolí, tedy nejen nemoci dětí, ale i manžela, matky, tchýně, sourozenců, ale také přátel, známých a vládců. Ne vždy bývá konkrétní při své „diagnóze“ či v přesném uvedení nemocné osoby. Někdy jen poznamenala, že je dítě nemocné, jindy, jako například při ochoření dcery Terezy v červnu roku 1790 poznamenává: *„Ma fille Therese après avoir vu la procession, chès sa Grand Maman, est devenue malade, et aura vraisemblablement la petite vérole.“*³¹¹ Brzy poté se zmiňuje i o nemoci nejmladšího syna Hermana,³¹² naštěstí se ale další den ukázalo, že se jednalo o planý poplach.³¹³ Jistá úleva, která toto zjištění pravděpodobně provázela, ale netrvala dlouho. Neštovice se dětem brzy vrátily, a tak si hraběnka 22. června 1790 poznamenává:

*„L'arrivée de ma Mere, auroit rendre ce jour bien agréable, si elle ne nous avait apporté de si mauvaises nouvelles, d'abord de mon petit garçon, qui avait été la veille au plus mal, jusqu' avoir des Convulsions, on m' avait mandé <la veille> qu' il y avait des apparences de petite Verole, et je m' eu réjouissois, croyant qu' il l' auroit aussi heureusement que sa Soeur, mais, [...],“*³¹⁴

Synův stav se střídavě měnil. I když Marie Sidonie už den poté píše, že nemohla oslavit své jmeniny lépe, než dobrou zprávou o synovi,³¹⁵ v dalších dnech byl jeho stav střídavě dobrý a špatný. Ve stejném čase bylo patrně nemocno více dětí, neboť si hraběnka zapsala 26. června 1790 do deníku: *„Mon petit est extrêmement souffrant, et mois par*

³¹¹ *„Má dcera Tereza, po zhlédnutí procesí u své babičky, onemocněla a bude mít pravděpodobně neštovice.“* SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplic, 2. díl. 1791-2. 3. července 1790. s. 3.

³¹² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplic, 2. díl. 1790-1. 15. června 1790. s. 9.

³¹³ TAMTÉŽ. 16. června 1790. s. 10.

³¹⁴ *„Den příjezdu mé matky by byl příjemným dnem, kdyby nám nepřivezla tak špatné zprávy, především o mém malém chlapci, kterému bylo v předvečer zle, až dostal záchvat. Ptali se mne, zda vypadal na neštovice. Těšila jsem se věřící, že měl štěstí jako sestra, ale [...].“* TAMTÉŽ. 22. června 1790. s. 15.

³¹⁵ TAMTÉŽ. 23. června 1790. s. 16.

*conséquent aussi, j'ai doné chès ma belle Mere, et j'y suis retournée le soir, j'ai passé l'interval outre mes Enfans malades, [...]*³¹⁶ Tehdy již existovalo očkování proti neštovicím, bylo však stále značně nespolehlivé. Do Čech se dostává až roku 1801 a u rodičů se setkávalo s odmítavým postojem.³¹⁷

Že se autorka na počátku 90. let hodně věnovala především jednomu svému nemocnému synovi, dokládají i její zápisy z dalších dní. Dne 27. června 1790 zapsala „[...] *J'ai passé une couple d'heures tout a l'heure a coté de son lit, le Coeur navré de le voir tant souffrir, je ne sais rien en politique je ne vois personne, et n'ai fait que diner chès ma belle Mere, je finirai ma Soirée avec mes Enfans [...]*“³¹⁸ O dva dny později zaznamenává prý „skvělý moment“, který do smrti nezapomene. Tím byla chvíle, kdy začalo být synovi lépe a ona mu pomohla „rozlepit oči“.³¹⁹ Z pramenů je patrné, že pravděpodobně často sedávala u jeho lůžka. V následujících dnech se jeho stav asi zlepšoval, neboť se jeho matka již opět účastnila společenského dění. Že se neštovice v rodině objevily již dříve, dokládá zápis z 15. února z cestovního deníku hraběnky. „*Après la partie j'eus la joie inéxprimable de recevoir des lettres de Vienne de mon fils aimé qui m'annonçoit qu'il avoit eu la petite Verole très [...]*“³²⁰

Synu Hermanovi se v dubnu 1794 nevyhnuly ani spalničky.³²¹ Snad se tehdy více obecně rozšířily, či je matka přenesla na syna po své návštěvě u dcery v klášteře, neboť tam zaznamenává tuto nemoc již 26. března téhož roku³²² a o několik dní později zjišťuje nákazu i u dětí své sestry.³²³ Nemoci se dětem nevyhýbaly ani v pozdějším věku, a tak za vše jmenujme například koliku syna Václava Františka v srpnu roku 1795,³²⁴ či Ferdinandovy problémy se zuby, které jsou často zmiňovány i u ostatních členů rodiny. Tentokrát syn přišel

³¹⁶ „*Můj malý je strašně chorý a já následkem toho také. Jedla jsem u tchýně a vrátila jsem se tam večer, mezidobí jsem strávila s nemocnými dětmi [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl. 1790-1. 26. června 1790. s. 17.

³¹⁷ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě*. s. 18. Vakcinaci v Evropě zkoušela v Anglii již Mary Wortleyová-Montaguová roku 1717, ale vakcína nebyla spolehlivá.“; více také LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*. s. 142-4.

³¹⁸ „[...] *Strávila jsem právě teď několik hodin u jeho lůžka, srdce hluboce zarmoucené vidouce jej tak trpět. Nevím nic o politice, neviděla jsem nikoho a jedla jsem pouze u tchýně. Večer jsem zakončila s mými dětmi [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl. 1790-1. 27. června 1790. s. 17.

³¹⁹ TAMTÉŽ. 29. června 1790. s. 10.

³²⁰ „*Po hře jsem měla nevyslovitelné potěšení obdržet dopisy z Vídně od mého milovaného syna, který mi oznamoval, že měl neštovice [...]*“ Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deník z cest po Benátkách a Milánu 1782, s. 137.

³²¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 1. dubna 1794. nestr.

³²² TAMTÉŽ. 26. března 1794. nestr.

³²³ TAMTÉŽ. 3. dubna 1794. nestr.

³²⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 6. díl. 1795-6. 27. srpna 1795. nestr.

trháním o tři z nich. „*Mon fils ferdinand a eu hier une sanglante exécution on lui a tiré trois dents.*“³²⁵

I po dosažení plnoletosti svých potomků ale hraběnka sledovala, jak prospívají,³²⁶ neboť matkou nepřestala být ani v jejich dospělém věku. O bolesti zubů syna Josefa se zmiňuje roku 1805, tehdy mu bylo už 29 let. Přesto zanechává v pramenech doklad o tom, že trávila čas u jeho lůžka³²⁷ a nejednalo se zdaleka o jediný případ.³²⁸ Neznamená to však, že by vždy ukončila všechny své aktivity. Patrně ty méně důležité omezila, ale existují i zápisy, a není jich málo, kdy píše, že dítěti bylo zle, v zápětí však do deníku zaznamenává svou účast na nějaké schůzce či koncertu.

Kromě nemocí ohrožovaly děti i úrazy. Jeden takový se stal nejmladšímu synu Hermanovi v srpnu 1793, když spadl, „[...] *eu tomba mais si heureusement qu'il ne se fit aucun mal [...]*“.³²⁹ Jedná se však pouze o několik případů z mnoha. Později se podobný úraz stal osudný synu Josefovi. Nejčastěji ale nebyla autorka tolik sdílná s podrobnostmi, či snad sama netušila, jaké chorobě její potomek čelí.

Nemoci se nevyhýbaly ani služebnictvu, které se o děti staralo. Nalezneme tak například zmínku z roku 1793 o onemocnění sluhy dětí v měsíci červnu.³³⁰ O více jak půl roku později zaznamenává zdravotní potíže i u guvernanky své dcery, která se necítila dobře kvůli bolestem v krku. Její stav byl okamžitě řešen pouštěním žilou,³³¹ velmi častým lékařským postupem tehdejší doby. Byly tak léčeny nejen neduhy u mužů, ale i u žen, a to i v době jejich pozeňnaného stavu.³³²

Pokud našla autorka deníků své děti těšící se dobrému zdraví, měla z toho radost.³³³ Naopak smrt dítěte pro ni byla tragickou událostí, jako ostatně v mnoha dalších rodinách napříč společností. Dne 1. srpna 1807 zemřel její syn Václav František, člen řádu maltézských

³²⁵ „*Můj syn Ferdinand měl včera krvavý výkon, trhali mu 3 zuby.*“ TAMTÉŽ. 2. prosince 1795. nestr.

³²⁶ Např. bolesti zubů syna Václava Františka červenec 1801. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 9. díl 1801-2, červenec 1801.

³²⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 11. díl. 1805-6. 26. červen 1805. nestr.

³²⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 7. dubna 1794. nestr.

³²⁹ „[...] *spadl našťestí tak šťastně, že se mu nic zlého nestalo [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 30. srpna 1793. nestr.

³³⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 12. června 1793. nestr.

³³¹ TAMTÉŽ. 13. února 1794, nestr.

³³² LENDEROVÁ, M. *Tragický bál.* s. 136.

³³³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 6. díl. 1795-6. 31. října 1795. nestr.; příp. Jindy našla šťastnou dceru v klášteře. TAMTÉŽ. 1. června 1796.

rytířů, jehož úmrtí nastalo po nešťastném pádu z vozu.³³⁴ Taková událost ovlivnila hraběnku natolik, že již nebyla schopná ten rok dopsat své denní záznamy. Sama o tom píše toto: „*La voila fini cette triste année que j'ai passé toute entiere preaque dans les souffrances et les chagrins il m'a été impossible de toucher a mon journal pendant les 5 derniers Mois j'en avois un dégout invincible [...]*“.³³⁵ Protože se stal členem řádu maltézských rytířů, nezanechal po sobě Václav František žádné potomky. Tragédie zasáhla celou rodinu a další na sebe nenechala dlouho čekat. O dva roky později zemřel ve věku 33 let i syn Josef. I tehdy zůstaly zápisky nedokončeny.³³⁶ „Pepi“ se stal velitelem dragounského pluku Rosemberg a osudným se mu stala bitva u Wagramu v červenci 1809. Byl tak jednou z obětí napoleonských válek.³³⁷ I poslední ze synů, který se dal na vojenskou kariéru, zemřel ještě za života hraběnky. Byl jím Herman a skonal dva roky před smrtí matky na katar.³³⁸ Deníky však končí před tímto rokem a jeho ztráta se v nich tedy nezrcadlí.

4.3.1.3. Sňatky potomků hraběnky Chotkové

Podíváme-li se na některé události ze života dětí Marie Sidonie v deníkových záznamech konkrétněji, zjistíme nejen některé informace o svatbě syna Jana Nepomuka s Marií Isabelou Rottenhanovou (6. červenec 1774 – 14. prosinec 1817), se kterou se oženil 11. června 1799 ve Vídni,³³⁹ ale i ostatních potomků. Hraběnka Chotková byla výběrem svého prvorozeného Jana Nepomuka velmi potěšena. V zápise z 27. dubna 1798 se zabývá projektem svatby. Nejprve poznamenává, že obdržela dopis, který s ní velmi otrásl, neboť je to prý již nějaký čas co se touto myšlenkou zabývala, ale tehdy kvůli okolnostem nic nepodnikla. Poté měla během dne dlouhý rozhovor s manželem o této věci a ještě týž den se rozhodlo, že hrabě Chotek o svazek svého syna s dcerou z rodu Rottenhanů požádá. Již tehdy zmiňuje i možnost svatby své dcery Louisy,³⁴⁰ avšak ta se však vdává až o tři roky později.

³³⁴ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 418.

³³⁵ „*Konec tohoto smutného roku, který jsem téměř celý strávila v utrpení a žalu. Bylo nemožné dotknout se svého deníku během posledních 5 měsíců, měla jsem k němu nezdolatelny odpor, [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 12. díl. 1806-11. nestr.

³³⁶ TAMTÉŽ.

³³⁷ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 418.

³³⁸ TAMTÉŽ.

³³⁹ BAŠTÁŘ, M. – INDRA, B. *Rodinný archiv Chotků*. s. IV. ; POUZAR, Vladimír. *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha, 1999. s. 177. Uvedeno datum 12. 10. 1799, deníky však dávají za pravdu údajům uvedeným v inventáři k rodu chotků

³⁴⁰ „*J'eus ensuite une longue conversation avec mon mari au sujet de ce mariage [...]*“ - „*Měla jsem potom jeden dlouhý rozhovor s manželem o věci této svatby [...]*“ a dále pak uvádí - „*[...] il eu a été de même pour un mariage de ma fille louise qui ne pouvoit s'arranger toutes les petites Coutrarrietes si fréquentes dans les meilleures ménages sont bien faciles a supporter quand est d'accord pour des choses si importants*“ - „*[...] byl*

Ve svatební den pak měla autorka pramenů obavu o zdárný průběh svatby, neboť nevěstu bolela hlava a dokonce i zvracela. Ale po odpočinku jí bylo lépe. Hraběnkina dcera Louisa a Gabriella Rottenhanová byly na této oslavě družičkami. Marie Sidonie tento svatební den, důležitý pro jejich rod, popisuje velmi podrobně na několika stranách.³⁴¹

Dalším významným rokem byl v životě potomků autorky rok 1802. Ten se nesl ve znamení dvou říjnových svateb. Dcera Louisa si brala Karla Josefa Clary-Aldringen (12. prosinec 1777 – 31. květen 1831) a její bratr Josef Sofii Reginu von Auersperkovou (7. září 1780 – 7. prosinec 1865). Úmysl oženit Karla Josefa prozradila autorka nejprve v květnu 1802 své sestřenci³⁴² a o několik dní později byl již její záměr veřejný.³⁴³ První říjnový den se o této skutečnosti neopomněla zmínit do svého deníku.³⁴⁴ Dne 6. října 1802 se ženil její syn, o 20 dní později ve svátost manželskou vstoupila i dcera Louisa. A jak vypadal svatební den Louisy, který s ní její matka jistě plně prožívala? Dle hraběnkina vyjádření se jednalo o velký den nejen pro dceru, ale také pro ni samotnou. Po snídani a toaletě se sešli v půl jedenácté v salonu. Louisa měla mušelinové šaty, bílou květinu, podobné měla i ve vlasech, na zkrášlení pak také perly od matky a diamanty.³⁴⁵ I tato událost má v zápiscích širší prostor. Svůj popis celého dne zakončuje slovy o přípravě dcery na svatební noc. „*Ma belle Soeur et moi deshabillames louise après les Litaines quand ils furent tous deux au lit nous les embrassames et leur souhaitames le bon soir.*“³⁴⁶ K myšlenkám na svatbu své dcery Louisy se autorka přiznává již v dubnu 1790, tehdy teprve třináctileté.³⁴⁷

Ani svatba nejmladšího potomka, jímž byl syn Herman, nezůstala bez povšimnutí. I jeho svatebnímu dni s Henrietou Brunšvicovou (12. říjen 1789 – 27. leden 1857) se matka ve svých poznámkách věnovala.³⁴⁸ Ve svátost manželskou kromě výše uvedených vstoupil i syn

stejně tak pro svatbu mé dcery Louisy, která si nemohla zařídit všechny mrzutosti tak opakované v nejlepších domácnostech. Je velmi jednoduché trpět, když je souhlas pro tak důležitou věc.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 8. díl. 1798-1800. 27. dubna 1799. nestr.

³⁴¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 8. díl. 1798-1800. 27. dubna 1799. nestr.

³⁴² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 9. díl. 1801-2. 11. května 1802. nestr.

³⁴³ TAMTÉŽ. 23. května 1802. nestr.

³⁴⁴ TAMTÉŽ. 1. října 1802. nestr.

³⁴⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 9. díl. 1801-2. 26. října 1802. nestr.

³⁴⁶ „*Má švagrová a já jsme odstrojili Louisu po litaniích (prosebná modlitba – pozn. autora), když byli oba v posteli, políbili jsme je a popřáli dobrou noc.*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 9. díl. 1801-2. 26. října. 1802. nestr.

³⁴⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl. 1790. 4. dubna 1790. s. 127.

³⁴⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 13. díl., 1813-18. – březen[?] 1813. nestr.

Karel Chotek v roce 1817 s Marií Sofií Berchtoldovou z Uherčic (21. leden 1794 – 18. únor 1878).³⁴⁹

Sluší se uvést také potomky hraběnciných dětí. Ne o všech se autorka ve svých spisech zmiňuje. Polovina dětí, které měla Marie Sidonie se svým mužem, po sobě zanechala dcery a především syny. Ač se její nejstarší syn Jan Nepomuk oženil jako první, potomků se dočkal až v květnu 1802, kdy se mu narodil chlapec pojmenovaný Jindřich. Jeho druhým potomkem byla dcera Sidonie narozená v srpnu 1805. Obě jeho děti se dožily dospělého věku.

Jak bylo uvedeno výše, Josef Chotek se ženil ve stejném roce, jako mladší sestra Louisa. Se svou ženou Marií Sofií Auersperkovou měl pouze dva syny – Viléma a Karla, i oni dva se dožili dospělého věku. Jeho mladší sestra se svým mužem Karlem Josefem Clary – Aldringen byla co do počtu dětí mnohem plodnější. Celkem mu porodila sedm potomků, z nichž byli čtyři dcery a tři synové. Rod byl zachován, i když dospělosti se dožil pouze jejich nejmladší syn Edmund.

Nezahálel ani nejmladší syn Herman a zplodil matce vnoučata. Dcera a dva synové učinili hraběnce jistě radost. Poslední z dětí syn Karel, se také postaral o zachování rodu. Ženil se nejpozději a z jeho manželství pošlo celkem šest dětí. První dva synové zemřeli brzy po narození, následovali chlapeci Antonín a Emanuel, kteří přišli na svět ještě za života Marie Sidonie. Poslední dva synové Ferdinand a Bohuslav se narodili až po její smrti.³⁵⁰ I osudy některých z těchto dětí si našly cestu do deníků Marie Sidonie. Například v červnu roku 1805 zaznamenává nemoc synovce Jindřicha,³⁵¹ nestaršího syna Jana Nepomuka, tehdy teprve tříletého.

4.3.1.4. Výchova dětí Marie Sidonie a Jana Rudolfa, náplň volného času a odraz jejich života v pramenech matky

Jaké bylo dětem Hraběnky Chotkové poskytnuto vychování? Jak uvádí Ivo Cerman ve své knize, měl výchovu chlapců pevně v rukou otec Jan Rudolf. Syn Jan Nepomuk absolvoval v domácím prostředí i filozofický kurz pod vedením Gerharda Goutte, kterého otec platil a zajistil tak synovi domácí výchovu v této oblasti, i když bylo již standardem studovat v této

³⁴⁹ Svatba se konala 9. června 1817 a i ji zaznamenává hraběnka chotková do svých deníků. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 13. díl., 1813-18. – 9. června 1813. nestr.

³⁵⁰ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 684. rodokmen.

³⁵¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 11. díl. 1805-6. 26. červen 1805. nestr.

fázi na filozofické fakultě. Učitel měl k dispozici i studijní plán od otce.³⁵² Nejstarší syn se posléze uplatnil při správě velkostatku.

Syn Karel se také uchýlil v civilní sféře, ve známost vešel jako nejvyšší český purkrabí. Ferdinand se věnoval církevní kariéře a zbylí již výše zmínění tři synové Josef, Václav František a Herman se dali na kariéru vojenskou.³⁵³ Zmiňme například také vzdělání syna Karla, který měl stejně jako bratři projít domácí výchovou, aby posléze nastoupil studia na Vídeňské univerzitě a následně pod vedením otce také úřednickou kariéru.³⁵⁴

I osudy dcer byly rozličné. Starší Louisa, jak již bylo výše uvedeno, spojila ten svůj s bratrancem Karlem Josefem Clary-Aldringen, její mladší sestra Tereza, snad pojmenovaná po své tetě Marii Terezii, provd. Wilczek, se stala členkou Savojského ústavu šlechticů sídlícím ve Vídni.³⁵⁵

Odrasy výchovy dětí se zachovaly i v denících autorky. Zapisuje si například své návštěvy u dcery v klášteře, kam byla za svým studiem poslána. Taková výchova byla velmi nákladná a mohly si ji dovolit jen zámožné šlechtické rody.³⁵⁶ Kterou dceru měla na mysli, to lze jen těžko říci, snad se tam postupem času vystřídaly obě, avšak ze zápisů vyplývá, že 9. listopadu 1791, byla v klášteře její mladší dcera Terezie,³⁵⁷ stejně jako v následujících letech, které zachycují deníkové zápisy.

Zcela jistě se její děti učily tanci. Sama o tom informuje v lednu roku 1793.³⁵⁸ Svě umění poté mohli vyzkoušet na některém z plesů, které byly pro dospívající mládež, ale i děti pořádány.³⁵⁹ I v záznamech Marie Sidonie je mnoho takových zpráv. Zmiňuje tak například klášterní ples, kterého se účastnila i její dcera, a autorka jej popisuje velmi důkladně.³⁶⁰ Den poté posílá na klášterní ples i svého manžela, který je stejně jako ona okouzlen tamními

³⁵² CERMAN, I. *Chotkové*. s. 367-9.

³⁵³ TAMTÉŽ.

³⁵⁴ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 424.

³⁵⁵ TAMTÉŽ. s. 370.

³⁵⁶ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě*. s. 53., Dívky tam byly přijímány okolo desátého roku života. Na počátku 19. století se ale proti tomuto vzdělávání ozvalo několik hlasů a argumentovalo odloučením dívky při výchově od jejího rodinného prostředí. TAMTÉŽ. s. 54.

³⁵⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl. 1790-1. 9. listopadu 1791. s. 118.; SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 30. srpna 1793. nestr.

³⁵⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 4. díl. 1792-3. 3. ledna 1793. s. 135.; mimo to také např. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 3. díl. 1790-1. 30. dubna 1791. s. 11.

³⁵⁹ Pořádali je nejen ostatní šlechtici, ale například i její matka.

³⁶⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 4. díl. 1792-3. 15. ledna 1793. s. 142.

tanečními zvyky.³⁶¹ Zaznamenává také bál konaný o několik dní později, 23. ledna 1793, kterého se měly účastnit tři z jejích dětí. Ten však nebyl dle jejích slov tak pozitivně hodnocen jako plesy předešlé.³⁶² Jindy vyslala některé ze svých dětí na ples a jiné na komedii.³⁶³ Hraběcí děti se účastnily i plesů maškarních a karnevalů.³⁶⁴

Zprávy odkazující na hudební výchovu lze v denících nalézt také. Budoucí správce statků se na konci června 1791 podílel na malém koncertě, který se u nich pořádal.³⁶⁵ Děti si mimo to nacvičovaly různá divadelní představení či opery. Jednu takovou hrály v září roku 1795.³⁶⁶ Jistě se učily i hře na cembalo a doloženo je i vyučování jedné z dcer, pravděpodobně Louisy, hře na kytaru.³⁶⁷ O malém koncertě, který děti v květnu 1792 uspořádaly, napsala: „[...] *après le diné mes Enfants firent un petit Concert, qui reussit assès bien, ma fille le [?] mon fils aimé la quinte, le second la flutte, et le troisiene le Violon, [...]*“.³⁶⁸ Uměly tedy hrát na mnohé další nástroje. Zanedbáváno nebylo však ani malování. O návštěvě u učitele malby hraběččiných dětí si autorka udělala poznámku 15. března 1792,³⁶⁹ ale setkala se s ním také v roce následujícím.³⁷⁰

I zkoušky v rámci studia byly tématem k zapsání pro matku tolika dětí. Proto také 28. února 1793 neopomněla poznamenat zkoušku z filozofie svého druhého syna Josefa, „[...] *qui reussit très bien [...]*“,³⁷¹ v dubnu se uskutečnila další, tentokrát bohužel není uvedeno

³⁶¹ TAMTÉŽ. 16. ledna 1793. s. 142.

³⁶² Dle hraběnky se tam málo tančilo a netančil se contradance. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 4. díl. 1792-3. 23. ledna 1793. s. 148.

³⁶³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl. 1790-1. 10. ledna 1791. s. 119.

³⁶⁴ Děti se účastnily karnevalu. Ferdinand byl převlečen v tureckém, syn Karel například jako Hamlet. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 4. března 1794. nestr.

³⁶⁵ „[...] *nous eumes un petit Concert mon fils aimé y joua de la quinte assès passablement [...]*“ - „[...] *méli jsme malý koncert. Můj milovaný syn tak hrál kvintu dost obstojně [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl. 1790-1. 30. června 1791. s. 46.

³⁶⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 6. díl. 1795-6. 27. září 1795, nestr.

³⁶⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 7. díl. 1796-8. 20. prosince 1797. nestr.

³⁶⁸ „[...] *po jídle mé děti učinily malý koncert, který velmi dobře uspěl. Má dcera [?], můj milovaný syn kvintu, druhý na flétu a třetí na housle [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 4. díl. 1792-3. 18. května 1792. s. 27.

³⁶⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 3. díl. 1791-2. 15. března 1792. s. 174.

³⁷⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 26. prosince 1793. nestr.

³⁷¹ „[...] *ve které velmi dobře uspěl.*“ Poté následovalo jídlo s jeho profesory „[...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 4. díl. 1790. 28. února 1793. s. 180.

kterého, ale snad se opět jednalo o „Pepiho“³⁷² a další následovaly.³⁷³ Ostatně tento mladík byl v této době již studentem Vojenské akademie ve Vídni v Novém Městě, kam jej za vzděláním vyslal sám otec. Tehdy bylo novopečenému studentovi již 18 let a v domácí výchově získal nejen základní, ale později již i specifické vzdělání, mimo jiné filozofický kurz, který absolvoval se svým nejstarším bratrem Janem Nepomukem.³⁷⁴

Ale nejen vyšší studium a jeho zakončení byly důležitou událostí života. Dne 9. listopadu 1795 zaznamenává hraběnka Chotková u svého syna Ferdinanda, pozdějšího biskupa olomouckého, přijetí tonzury,³⁷⁵ tehdy mu bylo 14 let.³⁷⁶ Jinou událostí pak bylo 22. května 1796 složení přísahy komorníka,³⁷⁷ či když se její syn stal 24. února 1797 majorem.³⁷⁸ Dalším z důležitých rituálů bylo biřmování. O jeho provedení autorka čtenáře informuje 2. června 1792 „[...] *ou deux des mes Enfants furent confirmés mon second fils et ma fille la seconde dont ma Mere eut la bonté s'etre Mareine reçut de très beaux Anneaux de Diamans [...]*“.³⁷⁹ Kmotrovství se tehdy ujala její vlastní matka.

Jak vyplňovali mladí Chotkové volné chvíle? Jisté se věnovali četbě či hudbě. S matkou pak trávili čas na projížďkách či procházkách a to nejen ve Vídni, kde byl oblíbeným zastavením Prater,³⁸⁰ ale také na venkově ve Veltrusech a na jiných panstvích. Navštěvovali okolní vesnice či okolní přírodu, zahrady i kostely.³⁸¹ V listopadu 1790 byla se čtyřmi syny na výstavě obrazů. Autorka s ní byla spokojená, neboť „[...] *il n'y a pas un tableau indécent [...]*“.³⁸² K zábavě sloužily i zmiňované oslavy narozenin. Jak poznamenává na konci

³⁷² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 11. dubna 1793. nestr.

³⁷³ V následujícím roce čekala na jednoho z jejích milovaných synů další zkouška z práva uskutečněná v květnu 1794. TAMTÉŽ. 24. května 1794. nestr.

³⁷⁴ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 418-20.

³⁷⁵ Jedná se o obřad, kdy je čekatel na přijetí do stavu duchovního ustříženo několik vlasů, jako znamení jeho zřikání se světských radovánek. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Dvacátýpátý díl. T - Tzschirner. Praha, 2002. s. 562.

³⁷⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 6. díl. 1795-6. 9. listopadu 1795. nestr.

³⁷⁷ TAMTÉŽ. 22. května 1796. nestr.

³⁷⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 7. díl. 1796-8. 24. února 1797. nestr.

³⁷⁹ „[...] *kde dvě z mých dětí byly biřmovány, můj druhý syn a má druhá dcera, přičemž má matka byla laskavá být její kmotrou a darovala jí velmi krásné diamantové prsteny [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 4 díl. 1792-3. 2. června 1792. s. 31.

³⁸⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 6. díl. 1795-6. 10. května 1795. nestr.

³⁸¹ TAMTÉŽ. 14. května 1795. nestr.

³⁸² „[...] *nebyl tam žádný nevhodný obraz [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl. 1790-1. 24. listopadu 1790. s. 90.

ledna 1794, je pro ni pobyt bez dětí utrpením, a tak se snaží získat byt, který by tuto situaci napravil.³⁸³

I ke konci svého života se o svých dětech v denících často zmiňuje, možná častěji než dříve. Tehdy trávila čas především se svou dcerou Louisou, ale i s ostatními dětmi, pokud jim to povinnosti dovolily. Její častější zápisy o nich patrně také souvisí s faktem, že všechny byly v posledních letech jejích zápisů již dospělé a až na některé výjimky i ve stavu manželském, měly své vlastní životy a jejich návštěva či zpráva o nich ji vytrhly ze stereotypu a těšily ji.³⁸⁴ Je však nutné podotknout, že 3 synové po roce 1800 zemřeli a postupně se tedy zužuje okruh osob, kterými se mohla hraběnka ve svých spisech chlubit.

Ještě se stručně podívejme na dochované dopisy s potomky, konkrétně s dcerou Louisou. Při studiu korespondence z 80. let 18. století zjistíme, že stejně jako hraběnčina matka před několika desetiletími dceru informovala, jaké dělá pokroky v pravopise, v dospívání své dcery Louisy činí hraběnka Chotková to samé. „[...] *J'ai été fort contente de n'y trouver que trois fautes d'Orthographe, et l'écriture est assés bien.*“³⁸⁵ Nadále tak korespondence působila jako místo, kde se mladí šlechtici a jejich sestry procvičovali v jazyce a jeho pravidlech pod dohledem rodičů. V korespondenci, stejně jako u matčiny generace, dočítáme se především o běžných starostech, zdraví členů rodiny či společenských aktivitách. Dceru v dopisech oslovuje „*Mon chere enfant*“ nebo „*Ma chere Louise*“³⁸⁶ a v celém dopise jí vyká. Je tedy patrné, že ve vztahu rodiče-děti se v tomto ohledu ještě na přelomu 18. a 19. století v rodině Chotků nic nemění.

Jaká tedy byla hraběnka Marie Sidonie matka? Z deníkových záznamů, ale ani z korespondence nelze zcela usoudit, zda byla špatnou matkou či ne. Byla ženou své doby, poměry v soukromém životě i ve vztahu k dětem se za jejího života postupně měnily směrem k dnešnímu modelu rodiny, ale její výchova proběhla ještě podle „starých“ pravidel. I když své děti patrně milovala, nezabránilo jí to často i během jejich nemocí účastnit se společenských akcí, neboť jedním z důležitých posláních manželky vysoce postaveného šlechtice, bylo reprezentovat jej ve společnosti. Vztahy s dětmi, ale i děti mezi sebou, byly nejspíše velmi přátelské. Dopisy se synem Karlem Chotkem, pozdějším nejvyšším purkrabím,

³⁸³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 31. ledna 1794. nestr.

³⁸⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 13. díl. 1813-8. 7. března 1813. nestr.

³⁸⁵ „[...] *Byla jsem velmi spokojená, že jsem tam nenašla víc než 3 pravopisné chyby a písmo je dosti pěkné.*“; Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern 1767-1801. středa 20. červen 1787. ; TAMTÉŽ. dne 3. srpna 1787.

³⁸⁶ „Mé drahé dítě“, „Má drahá Louise“

toto dokládají.³⁸⁷ A její strach a péči o ně snad dokládá i fakt, že v březnu roku 1802, na narozeniny svého syna Josefa, byla požádat císaře o ochranu pro armádní jednotky, ve kterých sloužili její synové Ferdinand a Václav.³⁸⁸

4.3.2. Hraběnka Chotková jako manželka významného šlechtice

Marie Sidonie Chotková se provdala za budoucího významného úředníka habsburské monarchie. I přesto, že jí její postavení do značné míry ulehčovalo život, byly s ním spojeny i strasti. Manželé byli často odloučení, její choť míval špatné nálady díky dění v jeho okolí a z deníkových zápisů vyplývá, že často trpěl migrénami. Ať již bylo jejich příčinou přepracování, zdravotní potíže, či jiné vlivy, obtěžovaly manžela velmi často a hraběnka Chotková je pečlivě do svých záznamů uváděla, stejně jako jeho ostatní neduhy. Zvláště je to patrné v 90. letech 18. století. Již svůj první deníkový zápis z prvního ledna 1790 uvádí slovy „*J'ai mal commencé l'année, mon mari ne se portoit pas bien, un de mes Enfants est aussi malade [...]*“ a pokračuje v ponurém tónu, když zapisuje „*[...] un très bon Domestique a eux est mort aujourd'hui, [...]*“.³⁸⁹ Ostatně, v té době byl velmi nemocen i císař Josef II., jehož zdravotnímu stavu je v prvním díle hraběččiných deníků věnován velký prostor.

Vraťme se však k manželovi. Několik poznámek k jejich životu bylo zaznamenáno v kapitole o mládí Marie Sidonie. Jejich svazek patrně nebyl uzavřen z donucení rodičů a z okolí se setkali s kladným ohlasem. Ostatně, hraběnka si do svých záznamů přepsala i dopis od císaře, který vyzdvihuje Chotkovi dobré vlastnosti. Císař tehdy posílá matce Marie Sidonie upřímný kompliment, věří že „*[...] votre fille a toujours fait, de trouver sans son Epoux un Caractere estimable, et un esprit juste [...]*“.³⁹⁰ Vzájemná korespondence manželů je protkána jejich pocity, které byly takto navenek někdy až příliš vyjadřovány v souladu s tehdejší společenským trendem – sentimentalismem.³⁹¹ Kromě samotného vyjádření citů bylo také požadavkem, aby jejich korespondence, která byla čtena i nejbližšími osobami adresáta, měla

³⁸⁷ LISÁ, Eva. *Karel hrabě Chotek: nejvyšší purkrabí království Českého*. (Ed.) Milada Sekyrková. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 18. Praha, 2008. s. 9 a 31.

³⁸⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 9. díl. 1801-2. 2. března 1802. nestr.

³⁸⁹ „*Rok jsem začala špatně. Můj manžel se necítil dobře, jedno z mých dětí bylo také nemocné, [...]*“; „*[...] velmi dobře zdomácnělá je dnes u nich smrt [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl. 1. ledna 1790. s. 1.

³⁹⁰ „*[...] Vaše dcera nyní našla ve svém muži úctyhodný charakter a správného ducha [...]*“ Hraběnka požádala matku zda by si mohla citovaný dopis zapůjčit a přepsat, matka svolila. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl. 1790. 28. února 1790. s. 69-70.

³⁹¹ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 362-3.

kromě sdělovací funkce, také funkci estetickou.³⁹² Na jejím základě tedy nelze usuzovat na vzájemné city. Snad tedy její pečlivé zápisy o jeho zdraví a zájem o dění, které jej obklopovalo,³⁹³ a které se také promítá v jejích denících, dokazuje spřízněnost těchto dvou lidí, o jejichž hlubším vzájemném vztahu se můžeme vždy jen dohadovat.

Jak bylo předesláno, zabývala se hraběnka často zdravím svého manžela nejen za jeho přítomnosti, ale i v době, kdy byl zaneprázdněn povinnostmi mimo rodinný kruh a autorka měla o něm informace jen díky dopisům. Mimo to souvisela s jeho zdravotním stavem i nálada samotné hraběnky. Když se Jan Rudolf v noci z třetího na čtvrtého ledna roku 1790 dobře vyspal, strávila Marie Sidonie skvělý den, patrně i díky později společně strávenému času mezi čtyřma očima.³⁹⁴ Naopak v srpnu 1791, když očekávala dopisy od manžela, které nepřišly, její nálada byla podstatně horší.³⁹⁵ Sama se o málo později přiznává, že „*c'est toujours la santé de mon mari qui décide de mon humeur, [...]*“.³⁹⁶ Manželův stav často vyžadoval pozornost lékaře, který mu kromě léků mohl předepsat také pouštění žilou, což se stalo například 23. ledna 1790. Tehdy určil lékař na další den tento zákrok, manžel jej ale odmítl.³⁹⁷ Snad tušil, z čeho jeho indispozice pramení a věděl, že mu tato tolik „oblíbená“ procedura nepomůže. Že nemoci Jana Rudolfa mohly pramenit z psychického rozpoložení, dokládá i záznam z 25. ledna 1790. „*Mon mari a eu hier un frisson qui a duré très longtemps, mais sans suite, ce qui prouve encore avec évidence, que c'est uniquement des nerfs.*“³⁹⁸ V některých zápisech bývá k jeho stavu velmi konkrétní, jindy jen obecně poznamenává opakující se obtíže. Celý leden 1790 měl hrabě zdravotní potíže, poslední den měsíce dovedl manželku dokonce k slzám, neboť „*mon mari a passé une mauvaise nuit, il a eu mal a*

³⁹² TAMTÉŽ. s. 361. a také viz CERMAN, Ivo : Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts. In BŮŽEK, Václav - KRÁL, Pavel. *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech* (1526-1740). České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006.; I když snad své manžela milovala, v korespondenci musíme vidět především odraz tehdejší doby a formy dopisů, které se psaly. CERMAN, I. *Chotkové*. s. 362; Svě dopisy manželovi psala se snahou navodit pocit reálně plynoucího času. Proto zapisovala několik dní za sebe a poté je odeslala. TAMTÉŽ. s. 364.

³⁹³ Například zaznamenala jeho náladu po jednom plese, kdy slyšel, že jeho nominace byla pouze intrikou. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl. 1790-1. 23. ledna 1791, s. 134.; O dva dny později již obdržel lístek se všemi svými tituly. TAMTÉŽ. 25. ledna 1791. s. 135. Novým císařem byl jmenován ministrem financí, za nominaci šla Marie Sidonie děkovat i císařovně. TAMTÉŽ. 28. ledna 1791. s. 138.

³⁹⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl 1790., 4. ledna 1790, s. 5.

³⁹⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl 1791-2, 1. srpna 1791. s. 63.

³⁹⁶ „*je to stále zdraví mého muže, co rozhoduje o mé náladě [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl 1790., 8. února 1790. s. 34.

³⁹⁷ TAMTÉŽ. 24. ledna 1790. s. 20.

³⁹⁸ „*Můj manžel měl včera mrazení, které trvalo velmi dlouho, ale bez následku, což opět dokazuje to zřejmé, že je to pouze nervové.*“ TAMTÉŽ. 25. ledna 1790. s. 20.

*l'estomach et a la tête, j'esperois qu'il se feroit saigner, cette circonstancene l'a pas permis, au contraire il a falla lui donner des purgatifs, qui lui irritent toujours les nerfs, c'est du nître qu'il avoit pris la veille qui lui avoit donné une espèce de Crampe d'estomach, [...]*³⁹⁹

Zdraví manžela sledovala velmi pečlivě i v následujících letech a ještě několikrát ji opět dohnalo až k slzám. Autorčin strach a stesk lze snad ilustrovat na zápisu ze září 1798. „*Dimanche je reçus une lettre de mon Mari qui me manquoit qu'il avoit été très incomodé a Prague heureusement il arriva lui meme peu d'heures après sa lettre avec mon fils aimé[...]*“⁴⁰⁰

Pomineme-li vzájemný vztah obou osob, byl Jan Rudolf živitelem rodiny a každá jeho nemoc ji mohla celou ohrozit. Jen z deníků Marie Sidonie nelze usuzovat, jak vážnými zdravotními problémy manžel trpěl, avšak dle jejích poznámek měl někdy dokonce takové bolesti, že ani neopustil své lože.⁴⁰¹ Nelze se tedy divit manželčině strachu. Ze záznamů také vyplývá, že vztah manžela ke svému zdraví byl svérázný a byly i případy kdy se odmítl podrobit radám lékaře. Při opuchnutí nohou, musela se s ním o jeho zdraví dokonce dohadovat.⁴⁰² Patrně šlo ale jen o klidnější výměnu názorů a nelze ani posoudit, jak vážná byla tato zdravotní komplikace, neboť hraběnka se o ní také několikrát zmínila i v souvislosti se svým zdravím. Je ale nutné podotknout, že některé lékařské zákroky, jako například velmi oblíbené pouštění žilou, mohli být životu spíše nebezpečné. Jak vnímala jeho smrt vzhledem k faktu, že zemřela několik měsíců před ním, není možné zjistit.

Samotné chvílky s manželem byly asi vzácné, a tak každou z nich, i když se jednalo o jeho špatnou, ale i dobrou náladu, zaznamenala do deníku. Důvodem špatné nálady byly zpravidla pracovní záležitosti,⁴⁰³ či již zmiňované zdravotní obtíže. Z některých záznamů je patrné, že jej netrpělivě očekávala, a když obdržela lístek, který jeho návrat oddaloval, měla špatnou náladu. Stejně tak, jako chvílky s ním, zaznamenávala i jeho zprávy o politické situaci, jeho povinnostech a dění kolem něj. V deníku se odráží i manželova rozepře s císařem Josefem II., o které se zmiňuje již Sylvie Ostrovská ve svém článku „*Pohledy na habsburskou*

³⁹⁹ „*Můj muž strávil zlou noc. Měl bolest žaludku a hlavy. Očekávala jsem, že bude pouštění žilou, tato situace to však nedovolila. Naopak bylo třeba mu dát projímadla, která mu vždy dráždí nervy. Je to z ledku, který si vzal včera, ten mu způsobil jeden druh žaludečních křečí [...]*“ TAMTÉŽ. 30. ledna 1790. s. 32.

⁴⁰⁰ „*V neděli jsem obdržela dopis od manžela, který mi scházel. V něm mi sdělil, že v Praze se necítil dobře. Naštěstí přijel jen několik hodin poté spolu s mým milovaným synem [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 8. díl 1798-1800. 30. září 1798. nestr.

⁴⁰¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. díl 1790-1. 16. listopadu 1790. s. 85.

⁴⁰² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. díl 1790-1. 19. června 1790. s. 13.

⁴⁰³ Těšila se na jídlo mezi čtyřma očima, ale manžel přišel domů díky jednomu lístku velice rozladěn. TAMTÉŽ. dne 27. dubna 1791. s. 9.

monarchii v 18. století.⁴⁰⁴ Manžel se měl tehdy hraběnky Chotkové otázat, zda má text dokumentu, který ji dal přečíst, odeslat císaři.⁴⁰⁵ Tehdy odmítal podepsat jeden z předložených dokladů, týkající se zrušení roboty, neboť se s jejich obsahem neztotožňoval. Snad lze toto jeho gesto považovat za úctu k manželce, když s ní projednával věci ohledně své úřednické kariéry. Těžko lze však soudit, zda by se na jeho rozhodnutí něco změnilo, pokud by byla hraběnka proti. Že ji manžel informoval o svých úřednických záležitostech, je patrné z mnoha poznámek v denících. Svěřil se jí proto i v březnu 1790, že jej chtějí učinit důvěrným rádcem. Sám však tuto pozici považoval za „hloupou“ a „*il ne connoissoit pas de plus sot personnage que, un Conseiller intime sans plâce, que ce seroit une vraie fonction, [...]*“.⁴⁰⁶

Mnoho z těchto událostí souvisejících s politickou kariérou manžela a uvedených v kapitole o jeho osobě, hraběnka zaznamenala i ve svých spisech. Kromě událostí spojených se smrtí císaře Josefa II. a dosazení na trůn jeho nástupce Leopolda II., který však na něm vydržel pouze krátkou dobu, zmiňuje i důsledky pro svého muže, zákulisní informace a různá jednání související s tehdejšími reformami. Stejně tak zachycuje i myšlenky a postoje hraběte.⁴⁰⁷ Zachytila tak ve svých spisech nejen jeho úspěchy, ale také neúspěchy, které jej během jeho života potkaly.

Marie Sidonie si neopomněla zaznamenat ani den narozenin manžela a výročí jejich svatby. Podle deníkových záznamů připadala tato výročí na 17. a 18. květen. Výročí 20 let od svatby připadlo na rok 1792, kdy se autorka zmiňuje také o oslavě jmenin svého muže a syna 16. května.⁴⁰⁸ Oslavy narozenin a výročí byly patrně i z časových důvodů spojovány do jednoho dne. V roce 1790 pak píše v zápise ze dne 17. května autorka toto: „*Il y a aujourd'hui 42 ans que mon Mari est né, et 18 que j'ai le bonheur d'être sa femme [...]*“.⁴⁰⁹ Naznačuje tedy, že jejich manželství bylo spokojené, anebo se jen jedná o odraz tehdejší doby a myšlení?

⁴⁰⁴ Vznikla mezi nimi rozepře ohledně zrušení roboty. Hrabě Chotek s rozhodnutím o jejím zrušení nesouhlasil. Sám byl majitelem panství a uvědomoval si dopady tohoto rozhodnutí na hospodaření. Podle Sylvie Ostrovské proto podal císaři demisi, Cerman však tuto skutečnost zpochybňuje a uvádí, že se hrabě vymluvil na nemoc a k podání demise vůbec nedošlo. Cerman, I. *Chotkové*. s. 385.

⁴⁰⁵ OSTROVSKÁ, Sylvia. *Pohledy na habsburskou monarchii v 18. století*. s. 120.

⁴⁰⁶ „[...] neznal hloupější roli než osobní rádce bez místa. Byla to skutečná funkce [...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl 1790. 26. března 1790. s. 11.

⁴⁰⁷ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 405.

⁴⁰⁸ V tento den se skutečně slaví svátek Jana Nepomuka. Autor neznámý. Po kom se jmenujeme. Encyklopedie křesťanských jmen. Libri. datum neuvedeno. [2011-2-23].

URL: <[http://www.libri.cz/database/jmena/den.php?m=5&d=16]> .

⁴⁰⁹ „Dnes je to 42 let, co se narodil můj muž a 18 let co mám štěstí být jeho ženou“. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl 1790. 17. květen 1790. s. 173.; Oslava na 17. květen připadla i v roce 1791. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. díl 1790-1. 17. května 1791. s. 24.

Nehledejme za tím víc než je, jejich manželství bylo přinejmenším harmonické. Alespoň prameny tomu nasvědčují.

Kromě společných chvil u jídla či ve společnosti svých potomků, četli spolu noviny, hrály karetní hry,⁴¹⁰ navštěvovali příbuzné. Avšak nejvíce času trávil s největší pravděpodobností hrabě mimo domov a společnost své manželky. A vzhledem k jeho častým migrénám, omezoval se čas s rodinou pouze na několik málo hodin. Lze tedy postihnout vztah těchto dvou lidí? Vzhledem k faktu, jak dle svých záznamů prožívala manželovy nemoci, a byla ochotná u jeho lůžka bdít a číst mu, dokud o půlnoci neusnul,⁴¹¹ byl jejich vztah přinejmenším přátelský, což patrně vnímaly i jejich děti a odrazilo se to i v jejich celkovém vnímání rodiny. Dne 20. července si hraběnka poznamenává, že měla potěšení svého muže políbit (objemout).⁴¹² Jestli ale panoval mezi manželi hluboký cit, nebude patrně nikdy zcela zjištěno.

4.3.3. Hraběnka Chotková jako dcera a snacha v období po sňatku

Jaký měla hraběnka vztah s rodiči, tchánem a s tchýní? O vztahu s Janem Karlem Chotkem, otcem jejího manžela, nelze z deníkových záznamů příliš usuzovat. Zemřel stejně jako její otec ke konci 80. let 18. století a v deníkových záznamech se tedy informace o jejich vztazích neobjevují. Výjimkou je snad jen poznámka na den výročí tchánova úmrtí, kde na něj v dobrém vzpomíná. Zmínka o jeho vlastnostech však je s velkou pravděpodobností odrazem vychování a nelze tedy jistě říci, že si toto o svém tchánovi skutečně myslela, ale tvrdit nemůžeme ani opak. „[...] *il y a aujourd'hui 6 ans que ce digne et respectable homme est mort [...]*“⁴¹³

Její vztah s otcem se naopak objevuje v dochovaných dopisech, především 60. let 18. století. Sděluje jí například, že se účastnil lovu, ale na jelena ani nevystřelil.⁴¹⁴ V dalších dopisech se zajímá i o rodinu dcery Marie Sidonie a po její ztrátě z roku 1779, když zemřel autorčin druhorozený syn Rudolf, jí píše: „[...] *je souhaite de savoir bientot votre heureux*

⁴¹⁰ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má...*“ s. 171.

⁴¹¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 3. díl 1791-2. 10. listopadu 1791. s. 125.

⁴¹² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 3. díl 1791-2, 20. července 1793. s. 52

⁴¹³ „[...] *dnes je to 6 let, co tento důstojný a respektovaný muž zemřel [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 8. září 1793. nestr.

⁴¹⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od otce Františka Václava. Dopis ze dne 13[?] 1781, Teplice.

*delivranse, pour recompenser votre perde, de quoi le bon Dieu à bien disposé [...]*⁴¹⁵ Trápí jej i její obava o zdraví manžela a syna. „[...] *je suis au desespoire que vous n'etes pas tranquille par abord de la santé de votre cher mary, comme aussi de votre cher fils, mais je me flatte que vous nous donnevez bientôt des melieurs nouvelles [...]*“⁴¹⁶

Jak již bylo uvedeno dříve, ona jej informuje o svém stesku, ale i běžných věcech. I zde je ale vysoce pravděpodobné, že její slova o strádání jeho nepřítomností jsou často přehnaně emotivní a jsou dána nejen tehdejšími společenskými trendem,⁴¹⁷ ale i výchovou. Nejde o zpochybnění vztahu dcery s otcem, avšak je nutné být při interpretaci těchto pramenů velmi obezřetný. U příležitosti výročí narození svého otce 8. března, připomněla si v roce 1793 hraběnka, že by se tehdy dožil 87 let.⁴¹⁸ O jejich vztahu však tato její poznámka nic nevyovídá.

Pokud deníky díky svému rozsahu neumožňují nahlédnout do vztahu s muži jejího života, matka i tchýně jsou v záznamech zmiňovány velmi často. Zpravidla bývají společnicemi při jídle a často bylo toto jídlo připraveno právě v domě jedné z těchto žen. Navštívila-li matka svou dceru, považovala toto gesto autorka za velkou poctu.⁴¹⁹ Svou matku měla patrně v úctě, jak si to v jednom dopise přál otec.⁴²⁰ V nejstarší korespondenci matce se v závěru označuje mimo jiné za jejich služebnou a formule je v jednotlivých dopisech otci i matce velmi podobná.⁴²¹ Proto lze předpokládat, že se jednalo o naučenou zdvořilostní frázi. Na kolik byla ale o svých slovech přesvědčena? Výchova jí k tomu zcela jistě vedla, vždyť ctít otce svého a matku svou je jedno ze základních přikázání křesťanského náboženství. Není tedy důvod pochybovat, že tuto formulaci alespoň v jistém slova smyslu myslela upřímně. I v dopisech po svém vstupu do stavu manželského probíhá s matkou stále čilý korespondenční ruch a je v nich ve vztahu k matce velmi pokorná. Oslovuje ji „*Ma bonne maman*“⁴²², „*Mon*

⁴¹⁵ „[...] *přeji se brzy dozvědět se o Vašem šťastném porodu, jako náhradu za Vaši ztrátu, kterou dobrý Bůh dobře zařídil [...]*.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od otce Františka Václava. Dopis z 9. Zář[?] 1779.

⁴¹⁶ „[...] *zoufám si, že nejste klidná kvůli zdraví Vašeho muže a syna, ale myslím si, že nám brzy podáte lepší zprávy [...]*“ TAMTÉŽ. Dopis z 16. srpna 1776, Teplice.

⁴¹⁷ Ivo Cerman, *Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts* s. 203-301.

⁴¹⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 8. března 1793. nestr.

⁴¹⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl. 1790-1. 19. března 1791. s. 167.

⁴²⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od otce Františka Václava. Dopis z 9. Zář[?] 1779.

⁴²¹ Jak uvádí Milena Lenderová, je závěrečná formulace odrazem základní výchovy úcty k rodičům a nelze tedy skutečně určit jejich vztah. LENDEROVÁ, M. „*A ptáš se, knížko má...*“ s. 165.

⁴²² „*má dobrá matko*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948. inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od Marie Sidonie, provd. Chotkové (matce), Dopis ze čtvrtka 19[?] srpna 1790.

adorable maman“,⁴²³ či „*Chere maman*“.⁴²⁴ V podobném duchu se také na konci dopisů loučila. Jakou ale byla dcerou a snachou?

Pravidelně svou matku i tchýni navštěvovala a poznámky o této skutečnosti se v jejich denících objevují nejčastěji. Někdy s nimi pobyla jen chvíli, jindy s nimi strávila velkou část dne, slavila výročí,⁴²⁵ navštěvovala je s dětmi. Deníky v tomto nejsou příliš konkrétní, a pokud se objevuje hodnocení těchto žen, opět je to především v souvislosti s nějakou důležitou událostí a velmi připomíná naučené zdvořilostní fráze. Je však možné, že takto to hraběnka skutečně cítila. Ostatně když s ní matka jednala v červnu roku 1790 chladně, označila toto počínání jako nezvyklé.⁴²⁶

Čas s tchýni trávil různě. Za mnohé z nich jmenujme alespoň jeden, který není klasickým z nich, alespoň ne podle hraběnkou uváděných skutečností. „[...] *je dinois chès ma belle Mere qui fut ce jour là d'une humeur charmante nous conta beaucoup d'histoire du tems passé et nous chanta [...]*“ to vše ji velmi potěšilo.⁴²⁷ Trávila s nimi i jejich oslavy narozenin. Mezi mnohými jmenujme například tu z 20. ledna 1791, kdy u matky pojedli a jako dárek jí dali cop spletený z jejich vlastních vlasů.⁴²⁸ U velké většiny setkání s matkou či tchýní však hraběnka neprozrazuje, které aktivity spolu činily.

Díky výběru partnera, mohla být matka Marie Josefa ubezpečena o zabezpečení své dcery. I rodinný život hraběnky byl mnohem spokojenější než její matky. Svému manželovi dala osm synů, i když dva z nich zemřeli v dětském věku, ostatní sourozenci včetně dvou dcer, se měli čile k světu. Nemusela proto panovat obava o budoucnost rodu tak jako za hraběncina mládí v rodině rodičů. Nejednalo se jistě jen o zásluhy jí samotné, neboť díky celkovému zlepšení podmínek ve společnosti během života hraběnky Chotkové obecně se snížila kojenecká úmrtnost.⁴²⁹ A díky tolika potomkům nemohla mít ani tchýně v tomto směru námitek, vždyť dědice dala manželovi Marie Sidonie necelý rok po svatbě. Vzhledem ke

⁴²³: „*Má zbožňováníhodná matko*“ TAMTĚŽ. Veltrusy 18. srpen 1790.

⁴²⁴: „*Drahá matko*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948. inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od Marie Sidonie, provd. Chotkové (matce), Dopis z neděle 25. července 1784. (Marie Sidonie matce)

⁴²⁵ Například oslava matčiných narozenin. Slavnostní jídlo se konalo u bratra hraběnky. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl. 1790. 20. ledna 1790. s. 16.

⁴²⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl 1790.1. 16. června 1790. s. 10.

⁴²⁷ „[...] *jedla jsem u tchýně, což mi způsobilo tento den dobrou náladu. Povídaly jsme se hodně o historii a zpívali [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 4. díl. 1792-3. 14. ledna 1793. s. 142.

⁴²⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl. 1790-1. 20. ledna 1791.

⁴²⁹ Tento trend se začal projevovat ve 40. letech 18. století. LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě*. s. 17.

svému vychování, které probíhalo společně s habsburskými arcivévodkyněmi, byla dobrou partií a zárukou pro zdárné plnění svých společenských povinností.

Zdraví obou žen sledovala Marie Sidonie pečlivě, stejně jako svého muže. V květnu 1790 byla její matka nemocná a musela si nechat pouštět žilou, snad přímo u ní doma domácím lékařem. Když ji však dcera navštívila, nenašla patrně to, co čekala, protože se dle svých slov na lékaře rozčílila.⁴³⁰ Stejně tak ale prožívala i nemoci matky svého manžela. I o nich nás ve svých zápiscích informuje. Matka hraběnky zemřela roku 1801, tchýně odešla na onen svět ještě o tři roky dříve. A jak tyto dvě události zachycuje autorka ve svých zápiscích?

Tchýně Anna Marie Terezie Kottulinská z Kottulina zemřela v březnu roku 1798. I když rodokmen v knize Ivo Cermana udává úmrtí této ženy 23. března, prameny dokládají, že v tento den s ní Marie Sidonie ještě trávila svůj čas. „*Diné chès ma mere Soirée chès ma belle Mere et [...]*“.⁴³¹ A až o den později zmiňuje zdravotní obtíže.

„*Je dinois chès ma belle Mere mais je la trouvois très souffrant et depuis quelquetems elle m'inquite extrémement j'y retournerai le soir a six heures je la trouvois au lit la Larisch Trauttmansdorff et Tige firent une partie d'Ombre auprès de son lit pour moi j'allois jouer au Boston chès Madame de Zinzendorff [...]*“.⁴³²

Ale ani tento den ještě, dle jejích zápisů, tchýně nevydechla naposledy. Až o dva dny později, kdy stále ještě čekali na příjezd manžela hraběnky Chotkové a syna umírající matky, Anna Marie Terezie Kottulinská zemřela. „*[...] elle expira sans effort ni Convulsion tous mes Enfants étant présent et moi au pied du lit moins occupé encore de ce Spectacle douloureux que de l'ambarras d'annonce ce malheureux événement a mon Mari [...]*“.⁴³³ Jan Rudolf bohužel nemohl přijet dříve než okolo půlnoci. Jak rodinu smrt této ženy zasáhla, dokládají i další hraběnciny zápisy. Tragickou událost, která se stala, autorka připomíná i v souhrnu událostí na konci roku.⁴³⁴

Neméně tragickou byla i ztráta matky Marie Sidonie, která přišla o tři roky později v prosinci roku 1801. Její smrt nebyla náhlá. Již na konci listopadu hraběnka Chotková zaznamenává matčiny zdravotní potíže, mezi nimiž zmiňme bolesti žaludku. Prý se jednalo o

⁴³⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl. 1790. 15. května 1790. s. 172.

⁴³¹ „*[...] Jídlo u matky, večer u mé tchýně a [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 7. díl. 1796-8. 23. března 1798. nestr.

⁴³² „*Jedla jsem u mé tchýně, ale našla jsem ji tam velmi churavou a už nějaký čas mne velmi znepokojuje. Vracela jsem se večer, v šest hodin jsem ji nalezla v posteli, Larisch, Trauttmansdorff a Tige hráli partii Ombre u její postele, já šla hrát Boston k paní Zinzendorff [...]*“ TAMTÉŽ. 24. března 1798. nestr.

⁴³³ „*[...] vydechla bez námahy, bez záchvatu. Všechny mé děti byly přítomny a já u nohou postele ještě méně zaměstnána tímto bolestným představením, v rozpacích jak oznámit tuto nešťastnou událost mému muži. [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 7. díl. 1796-8. 26. března 1798. nestr.

⁴³⁴ TAMTÉŽ. 31. prosince 1798.

stejnou nemoc, jakou trpěla již před pěti lety.⁴³⁵ Dne 23. listopadu poznamenává „*la nuit avait été un peu inquiète mais le Medecin étoit content il lui donna une drogne pour l'evacuer elle la trouva mauvaise vomit de la vile [...]*“.⁴³⁶ Druhý den opět zaznamenává špatnou noc a objevují se i krvavé hleny a matka „*[...] se commença a être assoupie [...]*“.⁴³⁷ „Sidi“ sleduje toto dění kolem ní velmi pozorně a její zápisy z této doby jsou rozsáhlé. Posledním dnem matčina požehnaného života se stal třetí prosinec, kdy skonala ve svých nedožitých 74 letech. Událost byla provázena slzami.⁴³⁸ Jak se cítila její druhorozená dcera, vyčteme ze slov k tomu to dni: „*[...] j'étois aneantie et absorbée dans mon malheur je me suis un lit j'y eus mon peuvre frere ma soeur son fils et sa belle fille [...]*“⁴³⁹ Velmi jí smrt matky zasáhla a své zlepšení zaznamenala až 8. prosince. „*[...] je fus un peu mieux [...]*“.⁴⁴⁰ Jaké další informace, snad vztahující se k této události zanechala hraběnka pod umně zakrytými místy textu a na vystřižené stránce, obsahující patrně texty z 11. - 16. prosince 1801, se již nikdy nedozvíme.

Úmrtí obou žen bylo pro rodinu velkou ztrátou a také traumatem. Popisy jejich osobností, které hraběnka zanechala ve svých zápiscích, snad částečně podléhají její výchově a dobovým zvykům, z ostatních zápisů je ale patrné, že o ně měla skutečně starost a jejich odchod poznamenal celou rodinu.

4.3.4. Náplň všedních dní autorky pramenů

Jak trávila hraběnka Chotková svůj čas? Jaké byly její záliby a s kým se stýkala?

Začneme tedy nejprve obecným souhrnem jejích aktivit. Dny byly naplněny návštěvami šlechticů, šlechtičen, často matky či tchýně. Autorka se podílela i na kulturním dění. Navštěvovala koncerty, plesy i divadelní a baletní představení. Někdy do společnosti vyrážela za informacemi z politického dění, jindy si šla zahrát karetní hry. Málokterý den věnovala skutečnému odpočinku a nebyl naplněn mnoha různými aktivitami. Ani při pobytu na venkově, hlavně ve Veltrusech a na Nových Dvorech, hraběnka nezahálela. I tam

⁴³⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 9. díl. 1801-2. 22. listopadu 1801. nestr.

⁴³⁶ „*Noc byla trochu znepokojivá, ale lékař byl spokojen, dal jí nějakou drogu na vyprázdnění, bylo jí zle, zvracela ...*“ TAMTÉŽ. 23. listopadu 1801. nestr.

⁴³⁷ „*[...] začíná být ospalá [...]*“ TAMTÉŽ. 24. listopad 1801. nestr.

⁴³⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 9. díl. 1801-2. 3. prosinec 1801. nestr.

⁴³⁹: „*[...] byla jsem v posteli zničená a pohlcená svým neštěstím. Měla jsem tam svého ubohého bratra, svou sestru, jejího syna a její snachu [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416 - inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 9. díl. 1801-2. 3. prosinec 1801. nestr.

⁴⁴⁰ „*[...] cítím se trochu lépe [...]*“ TAMTÉŽ. 8. prosinec. 1801. nestr.

navštěvovala známé a trávila s nimi čas nejen u společenských her a na kulturních akcích, ale také na procházkách a projížďkách, kterých se účastnila celoročně.

Kteří lidé patřili do jejího bezprostředního okolí? Kromě příbuzných, se kterými trávila skutečně mnoho času při každém setkání, jmenujme například hraběnku Pergen⁴⁴¹ nebo kněžnu Battyany.⁴⁴² Tyto dvě ženy byly jejími častými společnicemi především na konci 18. století. Kromě nich trávila čas také s kněžnou Schwarzenbergovou, u knížete Paara⁴⁴³ a mnohých jiných. Jejich seznam by byl dlouhý a její společníci se také obměňovali. K návštěvám ale patřily kromě příjemných věcí i ty nepříjemné. Kromě občasné nudy, špatných zpráv a nepříjemných zjištění, sem patřila také různá společenská faux pas. I hraběnka se k jednomu takovému hned na počátku prvního deníku přiznala.

*„J'ai fait aujourd'hui un grande étourderie j'ai oublié tout [?] que j'étais prié a diné chès le Comte de Kollowrath, et je suis allé diné tranquillement chès ma Mere, un grand billet d'excuses, m'a tiré d'affaire, car j'étais trop honteuse pour y aller moi même; puis que l'année passé il m'est arrivé dans la même maison de ma tromper de jour et de venir un jour que je n'étoit pas prié, cela m'a donné du malaise pour toute la journée,“*⁴⁴⁴

V kontextu s předešlou událostí, kdy si spletla den své návštěvy, je pochopitelné, že byla další podobná událost pro ni velmi nepříjemná. Především díky tomu, že její chování mohlo být vysvětlováno jako neúcta.

Jak konkrétně tedy trávila „Sidi“ svůj čas? Pomineme-li dobu strávenou s rodinou, která byla nastíněna v předchozích kapitolách, uvedme nejprve společenské aktivity hraběnky, jako jsou návštěvy. Jejich délka byla různá a odvíjela se mimo jiné od náplně

⁴⁴¹ Patrně příslušela ke stejnému rodu jako Jan Antonín hrabě Pergen, zastávající úřednické a později i policejní funkce. Jejich vzájemný vztah i přes údaj o narozeninách 8. listopadu, nebyl zjištěn. VEBER, Václav, et al. *Dějiny Rakouska*. Praha, 2002. s. 350.; Dále také *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Devatenáctý díl. P-Pohoř, Praha, 2000. s. 472.

⁴⁴² Jedná se patrně o jednu z žen z rodu Battyány, uherského šlechtického rodu. Tento rod dříve vlastnil Záboří nad Labem, které prodal roku 1764 Janu Karlovi Chotkovi, tchánovi Marie Sidonie. Neznámý autor. *Historie obce Záboří nad Labem*. 16.3.2011. [2011-3-16]. URL: <<http://www.zaborinadlabem.cz/informace-o-obci/historie/>>; Ve stejném roce jsou jim stejným rodem prodány také Nové Dvory. WEBER, Martin et al. *Aktivita 802A02 Dokumentace a interpretace vývoje komponované krajiny v oblasti Nových Dvorů a Kačiny*. projekt VaV MŠMT Kačina 2006-2011. 9.2.2009 [2011-3-15]. URL:

<<http://www.projektkacina.estranky.cz/clanky/vystupy-2008/aktivita-802a02-dokumentace-a-interpretace-vyvoje-komponovane-krajiny-v-oblasti-novych-dvoru-a-kaciny-.html>>. - Jaké byly ale přesné vztahy mezi těmito rodinami a zda se skutečně jednalo o tento rod, se nepodařilo zjistit. Nepomohl ani údaj o oslavách dnu narození této ženy slavený vždy 7. ledna. Záznamy o ní se nepodařilo dohledat v žádné genealogii.; Více o rodu viz *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Třetí díl. B-Bianchi, Praha, 1996. s. 484-5.

⁴⁴³ Patrně Václav Paar narozen 1744. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. devatenáctý díl. Praha, 2000. s. 2.

⁴⁴⁴ „Dnes jsem učinila velkou nerozvážnost. Zcela jsem zapoměla [?], že jsem byla pozvána na večeři k hraběti Kolovratovi a šla jsem povečeřet poklidně k matce. Velký lístek omluv mne vyvlekl z povinností, neboť jsem se velmi styděla jít tam sama, potom co jsem si minulý rok, se stejnou rodinou, spletla den a přišla v den, kdy jsem nebyla žádána. To mi způsobilo nevolnost na celý den [...]“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl. 1790. 10. února 1790. s. 36.

tohoto setkání. Čtvrtky dle pramenů patřily rodinnému jídlu,⁴⁴⁵ i když ne vždy se tento zvyk dařilo dodržet. Období okolo Vánoc a především Nového roku pak bylo spojeno s častými zdvořilostními návštěvami. I hraběnka Chotková bývala hostitelkou různých oslav a setkání. Jmenujme např. 7. květen 1792, kdy hostila 32 osob,⁴⁴⁶ či duben 1803.⁴⁴⁷ Tehdy připravovala pohoštění cekem pro 200 osob. Hlavním organizátorem oslav byl však její syn František Václav. Kvůli organizaci si se svým synem musela dokonce přivstat.⁴⁴⁸ Hostitelkou nebyla ani poprvé ani naposledy. Ostatně podobná setkání byla běžná a i autorka se jich často účastnila u jiných šlechticů.

Setkání, kterých se účastnila, byla naplněna především konverzací. Ta se zaměřovala nejen na smrt císaře, korunovace, probíhající boje a politické záležitosti, ale díky návštěvám u svých přátel, obohacovala poznámky o informace z cizích zemí, například z Nizozemí či Francie a pilně sledovala tamní politické události. Ostatně dění v okolí ovlivňovalo i nálady a celkově život šlechty v Čechách či ve Vídni. Každý otřes či každá změna v politice mohla vyvolat změny dotýkající se i autorčiny rodiny. Jako manželka státního úředníka a členka významného šlechtického rodu jistě věděla, že se změnou politiky dochází i ke změnám na místech státních úředníků, a tak se politika obecně často objevuje v jejích záznamech. Odráží se v nich francouzská buržoazní revoluce, Napoleonův režim a jeho války s Rakouskem, dění na dvoře, politické návštěvy, oslavy narozenin panovníků, porody manželek. Mnoho z informací, které ve svých spisech zanechala, získala právě během častých návštěv ostatních šlechticů a šlechtičen. Ale nebyla to jen politika, která byla tématem konverzací těchto schůzek. I společenské dění bylo vděčným tématem. Svatby, úmrtí, narození, jmenování do úřadu, to vše a mnoho dalšího plnilo hovory a vybrané informace nám hraběnka zanechala v poznámkách. Autorka se dle svého slibu v úvodu prvního dílu snažila obsáhnout dění, jež plnilo její mysl, a setkávala se s ním během života.

Které věci se nacházely v hledáčku hraběnky? Především to v celém trvání autorčiných deníků byly události ve Francii. Deník si nezačala vést pod vlivem tamního dění, alespoň tedy ne přímo, ale byla si jistě vědoma jejich důležitosti. Proto také zaměřila svou

⁴⁴⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4.. 2. květen 1793. nestr.

⁴⁴⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 4. díl. 1792-3. 7. duben 1792. s. 16.

⁴⁴⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 10. díl 1803-4. 19. duben 1803. nestr, „*Je suis bien occupé de mon déjeuner de demain, c'est sur 200 personnes que je compte et il faut transporter table, chaine, chaque Cuillere [...].*“ „*Jsem velmi zaměstnána mým ztížejším obědem pro 200 osob jak počítám a je třeba přivést stůl, židle, každou lžičku [...]*“ Slavnost se uskutečnila o den později, a hraběnka k ní poznamenává toto, z čehož je patrné, jaký pro ni měla tato událost význam. TAMTÉŽ. 20. duben 1803. nestr.

⁴⁴⁸ TAMTÉŽ. 20. dubna 1803. nestr.

pozornost i na toto téma. Dne 1. července 1791 neopomněla poznamenat, jak hrabě Nostic vyprávěl o útěku francouzského krále,⁴⁴⁹ který se uskutečnil v červnu téhož roku.⁴⁵⁰ Tehdy byla francouzská revoluce v plném proudu.⁴⁵¹ Jak vnímala hraběnka dění v západní Evropě, zapsala také několikrát do svých spisů.⁴⁵²

Velkou událostí pro počátky jejích záznamů byla bezesporu nemoc císaře Josefa II. a jeho úmrtí. Na počátku roku 1790, když se zhoršil císařův stav a očekávalo se, zda přežije, byla hraběnka často na návštěvách u svých známých, aby zjistila novinky z dění v paláci. Každou si pak do deníku pilně zapisovala. Císařovu úmrtí věnovala několik stránek. Ještě před jeho skolem se o zdraví císaře zajímala, jak to jen šlo. Dne 26. ledna si hraběnka do deníku poznamenává: „*Il y a déjà une couples de jours que quand on demande a quelqu'un, comment se porte l'Empereur, [...]*“.⁴⁵³ Z textu je cítit, že ve společnosti se o zdraví vládce tehdy mluvilo velmi často. O několik dní později již zmiňuje císařovu snahu zajistit si epitaf.⁴⁵⁴ Dne 7. února slyšela, že lékaři dávají císaři šest týdnů až dva měsíce života.⁴⁵⁵ Takové štěstí ale neměl.

Dne 17. února manželka pozdějšího císaře Františka II. Alžběta Vilemína Württemberská porodila po těžkém porodu dceru.⁴⁵⁶ Strýc Josef II. se z ní ale těšil jen krátce, neboť zemřel 20. února 1790 v ranních hodinách.⁴⁵⁷ Dne 19. února 1790 uvádí, že v sedm hodin ještě podepsal poslední rozhodnutí a ve tři čtvrtě na šest ráno naposledy vydechl.⁴⁵⁸ Tato ztráta autorku zaměstnala na několik dní a v deníku se objevují citace německy psaných lístků vztahujících se k této věci, které císař posílal jednotlivým šlechticům. Událostem, které následovaly, se autorka ve svých denících věnuje dlouho s velkou pozorností. Den po jeho úmrtí si zaznamenává, že bylo vidět císaře vystaveného v jeho ložnici. Počet lidí byl ale

⁴⁴⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl. 1791-2. 1. červenec 1791. s. 47.

⁴⁵⁰ HROCH, Miroslav a kolektiv. *Encyklopedie dějin novověku 1492–1815*. Praha, 2005. s. 360. (Dále jen Hroch. M. *Encyklopedie dějin novověku 1492–1815*.)

⁴⁵¹ TAMTÉŽ. s. 360

⁴⁵² Viz např. ZELENÁ, Pavla. *Proměny francouzské společnosti očima šlechticů z habsburské monarchie na konci 18. a na počátku 19. století*. Magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta univerzity Palackého v Olomouci. Olomouc, 2010.; Sama si zaznamenávala události dotýkající se nejen Francie a perzekuce krále, později i zpráv související s Napoleonem, ale také problémy v Nizozemí.

⁴⁵³ „*Je to už několik dní co se někdo ptal jak se má císař, [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl. 1790. 30. leden 1790. s. 22.

⁴⁵⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl. 1790. 30. leden 1790. s. 24

⁴⁵⁵ TAMTÉŽ. 8. únor 1790. s. 34.

⁴⁵⁶ TAMTÉŽ. 17. únor 1790. s. 46.

⁴⁵⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl. 1790. 19. únor 1790. s. 52.

⁴⁵⁸ TAMTÉŽ. 19-20. února 1790. s. 51-2.

omezen a ona o to neměla zájem. Poté bylo tělo přemístěno.⁴⁵⁹ Ani po ukončení všech smutečních ceremonií ale vladař nebyl zapomenut.⁴⁶⁰

Ale nezapomíná ani na jiné panovníky. Rok po úmrtí císaře Leopolda II. zaznamenává smutné výročí na první list nového deníku.⁴⁶¹ Ostatně i Leopoldovu korunovaci českým králem hraběnka do svých poznámek zachytila. Stalo se tak 6. září 1791⁴⁶² a autorka se tohoto ceremoniálu také účastnila. Protože bylo třeba být na místě brzy a musela vstávat v pět hodin ráno, zkrátila i své večerní aktivity předcházející den.⁴⁶³ V následujícím několikastránkovém zápise popisuje celou ceremonii.⁴⁶⁴ Nebyla to však poslední slavnostní událost, které se hraběnka dožila. Nový český král zemřel více jak půl roku po své korunovaci. Nahradil jej jeho syn, pozdější císař František II. Každá taková událost byla spjata s oslavami vybočujícími ze stereotypu roční periodicity. Marie Sidonie tak v souvislosti dosazením nového panovníka na trůn nejprve zachycuje na konci června jeho cestu na korunovaci římským králem,⁴⁶⁵ dne 6. července 1792 pak obdržela zprávu od matky, že se korunovace uskutečnila.⁴⁶⁶ Je tedy patrné, že obě pilně sledovaly politické dění. Autorka tehdy pobývala na Nových Dvorech, kam za ní manžel 11. července 1792 přijel a o korunovaci krále jí vyprávěl.⁴⁶⁷ Příímým účastníkem tedy jistě nebyla. V srpnu 1792 pak autorka zanechala ve svých spisech popis korunovace Františka II. českým králem.⁴⁶⁸ Ostatně dožila se i Františkovy korunovace císařem v srpnu 1804. Další změna panovníka se již za jejího života neudála. Podobně jako ona i jiné šlechtičny zabývaly se těmito významnými událostmi a ve svých pozůstalostech zachovaly jejich popis. Patřila mezi ně i Pavlína z Arenbergu,⁴⁶⁹ provd. ze Schwarzenbergu.⁴⁷⁰

Denní poznámky nenesou pouze informace o závažných věcech či informace o společnosti a rodinně, ale i obyčejné události. Byly jimi například hodnocení portrétu jedné

⁴⁵⁹ TAMTÉŽ. 21 únor 1790. s. 57.

⁴⁶⁰ TAMTÉŽ. 13 březen 1790. s. 94.

⁴⁶¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 3. díl. 1792-3. 1. březen 1793. s. 1.

⁴⁶² Tuto událost popisuje ve své studii Josef Petráň. PETRÁŇ, Josef. Leopold II. In RYANTOVÁ, Marie; VOREL, Petr. *Čeští králové*. Praha ; Litomyšl : Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-940-6. s. 499-507.

⁴⁶³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl. 1791-2. 5. září 1791. s. 75.

⁴⁶⁴ TAMTÉŽ. s. 75-78.

⁴⁶⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 4. díl. 1792-3. 30. 6. 1792. s. 31.

⁴⁶⁶ TAMTÉŽ. 6. červenec 1792. s. 34.

⁴⁶⁷ TAMTÉŽ. 11. červenec 1792. s. 35.

⁴⁶⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 4. díl. 1792-3. 11. srpen 1792. s. 55-60.

⁴⁶⁹ LENDEROVÁ, M. Matka, dcera, vnučka s. 132.

⁴⁷⁰ LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*. s. 87-8.

šlechtičny⁴⁷¹ či zpráva o „oplácanosti“ dětí jisté hraběnky.⁴⁷² Stránky plnily ale i informace o úmrtí známých osob, jako generála Laudona v červenci 1790,⁴⁷³ ke kterému několik dní před touto tragédií připisuje i možnou příčinu. „[...] j'appris une bien fascheuse nouvelle, celle de la dangereuse maladie du marechal laudon, il avoit fait sa tournée a l'Armée, précisément dans la plus grande chaleur, il avoit mangé beaucoup de glace, cela lui avoit donné la fièvre, [...]“.⁴⁷⁴ Zaznamenává také úmrtí arcibiskupa Antonína Petra Příchovického z Příchovic,⁴⁷⁵ který měl být blízkým přítelem tchýně Marie Sidonie i celé rodiny.⁴⁷⁶ Ostatně v prosinci 1790 jej autorka sama navštívila.⁴⁷⁷ I na základě toho očekávala rodina v balíčku, který nedlouho po jeho skonu obdržela, arcibiskupův testament. Podle zmínek autorky jim toho mnoho nasliboval, ale své závazky příliš neplnil.⁴⁷⁸ Obsah balíčku byl pro ně též zklamáním. Z dalších událostí zmiňuje například vraždu Marata roku 1793.

Mezi možnostmi, jak trávit večery, patřily karetní hry. Jen velmi málo nás hraběnka informuje o penězích, které prohrála⁴⁷⁹ či vyhrála,⁴⁸⁰ i takové zápisy se ale v denících najdou. Velmi oblíbenou hrou byl whist, jehož kořeny spadají do 17. století a od té doby se začal více rozšiřovat. Největší rozmach této hry pro čtyři hráče nastal po vídeňském kongresu.⁴⁸¹ Ale už v 90. letech 18. století ji velmi často hraběnka Chotková uvádí jako pravidelnou součást své zábavy, především ve večerních hodinách trávených u svých známých. I další karetní hra, jíž byly taroky, čítající čtyři hráče,⁴⁸² nachází u autorky „kladnou odezvu“. V osobních denících Marie Sidonie ale není tak často zmiňována jako whist, jenž je uváděn i v deníku cestovním.

⁴⁷¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 1. díl 1790. 23. březen 1790. s. 106.

⁴⁷² TAMTÉŽ. 26. březen 1790. s. 113.

⁴⁷³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl 1790-1. 20. červen 1790. s. 30.

⁴⁷⁴ „[...] dozvěděla jsem se o jedné velmi nepřijemné novince, o nebezpečné nemoci generála Laudona. Měl činit svou vojenskou cestu v největším horku, jedl hodně zmrzliny, která mu způsobila teplotu [...]“ TAMTÉŽ. 13. červenec 1790. s. 27.

⁴⁷⁵ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001. s. 723.; SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 14. a 17. duben 1793. nestr.

⁴⁷⁶ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 399.

⁴⁷⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl 1790-1. 4. prosinec 1790. s. 96.

⁴⁷⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl 1793-4., 19. březen 1793. netr.

⁴⁷⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 4. díl. 1792-3. 21. února 1793. s. 170.; TAMTÉŽ. 6. února 1793. s. 164.; V říjnu roku 1794 nás informuje, že prohrála 7 dukátů. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl 1793-4. 15. října 1794. nestr.

⁴⁸⁰ TAMTÉŽ. 22. duben 1793. nestr.

⁴⁸¹ OMASTA, Vojtěch – RAVIK, Slavomír. *Karty, hráči, karetní hry*. Praha, 2007. s. 342-3. (Dále jen OMASTA, V. *Karty, hráči, karetní hry*); např. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 4. díl. 1792-3. 26. února 1793. s. 179.

⁴⁸² OMASTA, V. *Karty, hráči, karetní hry*. s. 303.

Dalšími karetními hrami byly casino,⁴⁸³ tressette,⁴⁸⁴ boston⁴⁸⁵ či l'hombre.⁴⁸⁶ Obliba karetních her byla podle všeho značná, a to i v 18. století.⁴⁸⁷ Kromě nich se zmiňuje i o biliáru,⁴⁸⁸ kuželkách⁴⁸⁹ nebo tritracku.⁴⁹⁰ Mimoto hráli například i lotto dauphin,⁴⁹¹ hru vynalezenou za vlády Ludvíka XVI. ve Francii pro králova syna.⁴⁹² Nejčastěji ale autorka pouze uvádí, že hrála, a nespecifikuje, kterou hrou se ten den pobavila. Že mohla být hra karet náročná, dokládá i fakt, že jí jeden večer způsobila prohra peněz bolení hlavy, povinně totiž musela na plese konaném 24. února 1791 hrát padesátkrát hru tresesse a nevedlo jí podle všeho nejlépe.⁴⁹³ Ostatně prohra finančního obnosu nebyla pro hraběnku příjemnou zprávou ani v jiných dnech. „[...] *je fus porter mon chagrin chès ma belle mere ou je perdis mon argeant aussi voilà un premier d'Avril très peu agreable.*“⁴⁹⁴

Velmi oblíbenou činností „Sidi“ byly projížďky či procházky, které činila nejen se svou rodinou, ale i s přáteli. Cílem se staly parky, kostely, ale i přírodní krásy. Dne 25. srpna 1791 se projížděla po vodě lodí s armádní hudbou, hned o den později se již se svou sestrou procházela po lese. Jindy se projížděli či procházeli po břehu Labe.⁴⁹⁵ Každý rok když objížděla panství, trávil čas v Nových Dvorech u Kutné Hory. Projížďky pořádala i do vesnic patřících k panství, jako Ovčáry či Hlízov a zajela i do Kutné Hory. Pokud trávil čas ve Veltrusech, které ve svých zápisech uvádí jako „Isle“, tedy ostrov, objížděla i tam místní

⁴⁸³ OMASTA, V. *Karty, hráči, karetní hry*. s. 194.

⁴⁸⁴ Karetní hra pocházející z Itálie, populární v 17. století. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Dvacátýpátý díl. T - Tzschirner. Praha, 1906. s. 705.

⁴⁸⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 9. díl. 21. ledna 1802. nestr.

⁴⁸⁶ OMASTA, V. *Karty, hráči, karetní hry*. s. 336.

⁴⁸⁷ PETRÁŇ, Josef (ed.). *Dějiny hmotné kultury*. II/2. Praha, 1997. s. 715.

⁴⁸⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 3. díl. 1791-2. 8. února 1792. s. 173.; či SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 5. díl. 1793-4. 26. července 1794. nestr.

⁴⁸⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 7. díl. 1796-8. 26. června 1797. nestr.

⁴⁹⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc, 8. díl. 1798-1800. 18. září 1799. nestr.

⁴⁹¹ TAMTÉŽ. 2. listopad 1798. nestr.

⁴⁹² Autor neuveden. *The history of Gaming. The European Lotteries*. neuveden. [2011-3-14]. URL: <http://https://www.european-lotteries.org/pdf/history_of_gaming.pdf>.

⁴⁹³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 2. díl. 1790-91. 25. únor 1791. s. 152.

⁴⁹⁴ „[...] *byla jsem u tchýně přenést svůj žal, kde jsem prohrála peníze také. Tedy první den dubna byl velmi nepřijemný.*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc, 3. díl. 1791-2. 1. duben 1792. s. 181.

⁴⁹⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 4. díl 1792-3. 21. červenec 1792. s. 37.

vesnice jako Kozomín, Dušníky či Ouholice. Podle zápisů v denících si svůj pobyt na panstvích užívala a i ve svých dopisech zachycovala své zážitky z milovaného venkova.⁴⁹⁶

Ne vždy však bylo možné trávit volný čas venku, neboť jako i dnes, vše bylo podřízeno počasí. I přesto občas vyrazila na svou projížďku v kočárech a procházku s i deštníky.⁴⁹⁷ Doma se tak věnovala četbě nebo psaní a hudbě.⁴⁹⁸ Ráda trávila svůj čas na zahradě, pokud to bylo možné, a tak nepřízeň počasí nepřijímala s nadšením.

Co bylo cílem projížďek kromě přírodních krás? Mohla to být jako na konci června 1790 přehlídka voskových figurín, které se „Sidi“ ve Vídni, snad v samotném Prateru, účastnila,⁴⁹⁹ na Kačině třeba místní bažantnice,⁵⁰⁰ ale nalezneme i zmínky o návštěvě porcelánky.⁵⁰¹ Že ne všechny procházky byly příjemné, dokazuje za všechny jedna z roku 1793, při níž přecházeli přes můstek. Profesor, o jehož osobě hraběnka více ve svých zápisech neprozrazuje, který jí podal ruku, strhl ji padaje sebou. „[...] *je fus très fâchée de me trouver mouillée jusqu'aux os l'impossibilité d'avoir les Voitures m'obligea a marcher près d'une heure dans cet état mes juppons imbibés d'eau étoient d'une pesanteur [...]*“⁵⁰² Po příchodu domů nemohla nikoho najít, a tak „[...] *je m'aidois comme je pûs [...]*“⁵⁰³ Při tehdejší oblečení, které se nosilo, nebylo pro hraběnku jistě příliš jednoduché se ze šatů vysvléci.

Že patřila do vyšší společnosti, dokládá i fakt, že část svého času pobývala také na panovnickém dvoře. Ve Vídni pak kromě jiného navštěvovala s dětmi Prater.⁵⁰⁴ Někdy jen tak na procházku, jindy aby jim udělala radost.⁵⁰⁵ Účastnila se i letů balonem. Nezaznamenává, zda byla přímým účastníkem letu, ale promenáda dne 11. září 1793 „[...] *fut encore égarée*

⁴⁹⁶ CERMAN, I. *Chotkové*. s. 347.

⁴⁹⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 5. díl 1793-4. 22. srpen 1794. nestr.

⁴⁹⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. díl. 1790-1. 1. říjen 1790. s. 66.

⁴⁹⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. díl. 1790. 30. červen 1790. s. 20.

⁵⁰⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. Díl. 1790-1. 13 říjen 1791. s. 107.

⁵⁰¹ Autorka tehdy pobývala ve Vídni. V zápiscích však místo, kde se porcelánka nacházela, blíže nespecifikovala. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl. 1791-2. 3. únor 1792. s. 146.

⁵⁰² „[...] *byla jsem velmi rozhněvaná a mokrá až na kost. Nemožnost využít kočáry mne donutila jít asi jednu hodinu v tomto stavu. Mé spodničky namočené vodou mne tížily [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 5. díl. 1793-4. 29. srpen 1793. nestr.

⁵⁰³ „[...] *jsem si pomohla jak jsem mohla [...]*“ TAMTÉŽ.

⁵⁰⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 6. díl. 1795-6. 1. dubna 1795. nestr.

⁵⁰⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl. 1791-2. 19. červen 1791. s. 43.

*par une Magnifique partie de Ballon.*⁵⁰⁶ Jednalo se o velkou podívanou, a tak se již dříve byla hraběnka podívat na přípravu k odletu tohoto stroje v květnu 1791.⁵⁰⁷ Účastnila se i vzletu stroje pana Jeana Pierra Blancharda,⁵⁰⁸ ale prý se netlačila, aby byla mezi prvními, a odletěla z města až okolo páté hodiny se dvěma syny.⁵⁰⁹ „*j'arrivai sans le moindre accident malgré la foule qu'il y avoit au Prater et qui faisoit en spectacle superbe [...]*“⁵¹⁰ Že se nejednalo o poslední setkání s tímto dopravním prostředkem, dokazuje i zápis z 1. října 1793, kdy si hraběnka poznamenává, že s ostatními dámami šla usednout k četbě a pracovat, muži si mezi tím udělali výlet balonem.⁵¹¹

Patřil-li den procházkám, projížďkám a různým návštěvám, večer byl v době plesové sezóny, která trvala od prosince do dubna,⁵¹² ve znamení tance. Plesy byly hojně navštěvovány a sloužily mimo prostoru pro kulturní a taneční vyžití také pro setkávání lidí, jejich poznávání⁵¹³ a výměně informací. Co se tančilo v čase života Marie Sidonie? Autorka zmiňuje často tanec „contredance“. Jedná se o pozměněný anglický lidový tanec, který byl předváděn Němci, Francouzi a Angličany, skládali pro něj například Mozart či Beethoven.⁵¹⁴ Mimo to se objevuje také „quadrille“, tedy čtverylka.⁵¹⁵

Plesy pořádal nejen císařský dvůr, ale i šlechta ve svých palácích a vyslanci. Mnoho z nich bylo velmi navštěvovaných. V únoru 1792 autorka v zápisech uvádí, že se tančí nějaký neapolský tanec, který se jmenuje tarantelle.⁵¹⁶ „*il faut être aussi leste qu'elle et avoir des*

⁵⁰⁶ „[...] byla zakončena a ještě rozveselena skvělým letem balonu.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 5. díl 1793-4. 11. září 1793. nestr.

⁵⁰⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl 1791-2. 29. května 1791. s. 33.

⁵⁰⁸ Jean Pierre Blanchard byl francouzských vzduchoplavcem. Experimentoval se zviřaty s padákem, jako první přeletěl La Manche v balonu. *Grand Larousse encyclopédique: en dix volumes*. Tome 2. Larousse: Paris, 1960. s. 166.

⁵⁰⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl 1791-2. 29. května 1791. s. 33.

⁵¹⁰ „[...] letěla jsem bez nejmenšího problému přes dav, který v Prateru byl, a který činil skvělé představení [...]“ TAMTÉŽ. s. 33-4.

⁵¹¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 5. díl 1792-3. 1. října 1793. nestr.

⁵¹² LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*. s. 208.

⁵¹³ Viz dopisy autorky o jejích stycích se svým nápadníkem. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefinou, provd. Ledebur 1772. (Marie Sidonie sestře)

⁵¹⁴ Autor neznámý. *contredanse*. Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online. neuveveno. [2011-3-15]. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/135429/contredanse>>.; Velký rozmach nastal na konci 17. století a trval až do konce 18. století, poté se oblíbě těší již jen na venkově. *Grand Larousse encyclopédique: en dix volumes*. Tome 3. Larousse: Paris, 1960. s. 455.

⁵¹⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl 1791-2. 25. září 1791. s. 99.

⁵¹⁶ Neapolský tanec s kastanětami a tamburínou, měl být zázračný proti kousnutí tarantule. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Dvacátýpátý díl. T - Tzschirner. Praha, 2002. s. 6.

grâces aussi [?] mais il est vrai qu' alors c'est plus charmante chose [...].⁵¹⁷ Popsaný tanec si mohla hraběnka zatančit například na plese pořádaném na španělském velvyslanectví, a to společně s dalšími jako „la segedille“ a „le fandago“, oba tančené s kastanětami.⁵¹⁸ Často se autorka vracela z plesu v pozdních nočních hodinách. Že i zábava může být unavující, dokládá zápis o plese konaném 25. února 1791, z něhož byla podle svých slov celá nemocná.⁵¹⁹

Čas autorky vyplňovaly mimo jiné i náboženské zvyklosti, kterým však velkou pozornost v zápiscích nevěnovala. Zbožnost projevuje autorka v pramenech především pravidelnou návštěvou mši a zpovědí, jindy se jedná o poděkování bohu za dobré zprávy, prosbou o uzdravení dětí. Nenalezneme však u ní projevy velké zbožnosti. Nejvíce se k bohu obrací v době úmrtí svých příbuzných.⁵²⁰ Někdy své návštěvy kostela činila i s dětmi či manželem. Účastnila se mši za zemřelé i církevních svátků.⁵²¹ Nerevoltovala proti církvi, nestavěla se proti ní, jen svou náboženskou víru ve svých spisech přehnaně neprožívala. Na počátku dubna 1790 se po bohoslužbě například účastnila mytí nohou.⁵²² To do svých záznamů ukládá i o 2 roky později, 5. dubna 1792 „[...] *J'assistai ensuite a la Gran Messe le diné des Pauvres et le lavement de pieds qui est vraiment très beau a voir comme j'y étois de Commande j'eus aussi mes petites fonctions avec mes sept compagnes [...]*“.⁵²³ Účastnila se i bohoslužby za získání boží přízně pro nového panovníka.⁵²⁴

Jednou z povinností „Sidi“, jako příslušnice šlechty, byla i filantropie. Především za válek měla dostatek prostoru.⁵²⁵

⁵¹⁷ „*Je třeba být také mrštný a mít ladnost. Také [?], ale je pravda, že potom je to nejokouzlující věc [...]*.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl 1791-2. 2. února 1792. s. 146.

⁵¹⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl 1791. 21. února 1792. s. 158.

⁵¹⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl 1791-2. 25. února 1791 s. 152.

⁵²⁰ LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*. s. 175.

⁵²¹ TAMTÉŽ. s. 176.

⁵²² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl 1790. 1. březen 1790. s. 117. – Na tento den připadl zelený čtvrtek před velikonoce, se kterým je spojena tradice mytí nohou.

⁵²³ „[...] *Pomáhala jsem potom na velké mši, jídle pro chudé a mytí nohou, které je skutečně velmi krásné vidět. Byla jsem tam jako velitel, měla jsem také mé malé funkce s mými sedmi společníky [...]*.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl 1791-2. 5. duben 1792. s. 186.

⁵²⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl. 1790. 18. duben 1790. s. 141.

⁵²⁵ LENDEROVÁ, M. *Matka, dcera, vnučka*. s. 118.

Dalších zábavou byla četba. Bohužel málokdy autorka uvedla konkrétní dílo, kterému věnovala čas, a omezuje se pouze na konstatování, že četla. Snad považovala takovouto zprávu pro své deníkové záznamy za nudnou a nedůležitou.

Dalším oživením byla lovecká sezóna. Že se lovu patrně účastnila i hraběnka, dokládá její korespondence s otcem. Ten ji o svých lovech informuje a v jednom dopise uvádí, kolik zvěře již její sestra zastřelila. Není tedy důvod pochybovat, že by se autorka této aktivity také nemohla účastnit. Ostatně otec jí sděluje, že na ně, tedy hraběnku s manželem, ještě nějaká zvěř zbyla. Ostatně jednalo se o jednu z pohybových aktivit, které se šlechta obecně účastnila.⁵²⁶ Lovu na medvěda konaného v březnu 1791 se patrně sama přímo neúčastnila, ale ve svém deníku nás o něm informuje. Akce stála život „[...] *4 ours deux Loups en Renard et un Cerf [...]*“.⁵²⁷ Kromě nich se daly chytat i motýly, jaká to však byla zábava oproti lovu na vysokou, hraběnka nedodává.⁵²⁸

Také společenské aktivity v podobě hudebních a jiných uměleckých představení objevují na stránkách deníků. Hned v prvním díle zachycuje autorka premiéru Mozartovy opery *Cossi fan tutte* konané 26. ledna 1790 ve Vídni.⁵²⁹ Jak hodnotila hraběnka toto dílo slavného autora spadající do žánru *opera buffa*.⁵³⁰ „[...] *dont la Musique de Mozart, est si savante qu'elle n'est pas du tout agréable, le sujet est pitoyable, les Acteurs ne savoient pas trop leur rôle, aussi le public n'a pas été content, [...]*“.⁵³¹ Toto dílo autor nepsal pro své potěšení, ale pro peníze, které potřeboval. I když autorka operu celkově hodnotí špatně, dnešní pohled na ni je mnohem pozitivnější.⁵³² O dva roky později nalezneme další hodnocení opery, tentokrát od italského skladatele Francesca Bianchi⁵³³ nesoucí název *La Vendetta di Nino*. Hudbu shledala průměrnou, naopak ji velmi zaujaly dekorace, oblečení a také jeden

⁵²⁶ PETRÁŇ, Josef (ed.). *Dějiny hmotné kultury*. II/2. Praha, 1997. s. 747-50.

⁵²⁷ „[...] *4 medvědy, 2 vlky, lišáka a jelena [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. díl. 1790-1. 23. březen 1791. s. 169.

⁵²⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl. 1791-2. 4. červen 1791. s. 36.

⁵²⁹ WARRACK, John – WEST, Ewan. *Oxfordský slovník opery*. Praha, 1998. s. 536. (Dále jen WARRACK, J. *Oxfordský slovník opery*.); Libreto k opeře napsal Lorenzo Da Ponte, italský libretista a básník. TAMTÉŽ. s. 109.

⁵³⁰ Tento druh komické opery se objevuje v polovině 17. století. Jejím největším představitelem byl bezesporu J. W. A. Mozart. TAMTÉŽ. s. 393.

⁵³¹ „[...] *tedy Mozartova hudba je tak promyšlená, že není vůbec příjemná, námět je ubohý, herci neznali příliš své role, také obecenstvo nebylo příjemné [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl. 1790. 26. leden 1790. s. 22.

⁵³² HOSTOMSKÁ, Anna. *Opera: průvodce operní tvorbou*. Brno, 1999. s. 59.

⁵³³ WARRACK, J. *Oxfordský slovník opery*. s. 48.

z herců.⁵³⁴ Ostatně ne jednou autorka hodnotí výkony účinkujících i celkový dojem opery. Některá představení ji tedy nadchla, jiná, jak sama uvádí, ji dokonce nudila až k smrti.⁵³⁵

Jestliže ji Mozart svou prací nezaujal, skladby Haydna a Händela patřily patrně mezi hraběčiny oblíbené. Již na konci roku 1793 píše, že se účastnila koncertu, na němž byla hrána hudba „[...] *composée par le fameux Hendl et d'une très bonne exécution comme une pièce étoit Musique d'Eglise ou il auroit fallu l'Orgue [...]*“.⁵³⁶ Chválou nešetřila ani pro Haydnovu hudbu. „*J'ai entendu une superbe et bien [?] musique de Haidn cela s'appelle la Creation du monde [...]*“.⁵³⁷ Často autorka konkrétní název díla neuvádí. Některá z děl, která autorka v poznámkách zmiňuje, byla psána patrně dnes již neznámými umělci, či spíše ne tak populárními a název díla v současnosti přežívá snad jen v povědomí posluchačů z řad odborné veřejnosti. Takovou operou je například dílo Gaspara Spontiniho, italského skladatele a dirigenta žijícího na přelomu 18. a 19. století, jehož komickou operu Milton,⁵³⁸ dle data prvního uvedení lze snad soudit, že se skutečně jedná o toto dílo, připomíná hraběnka ve svém zápise z 18. června 1806.⁵³⁹ I soukromé koncerty či spíše posezení se pořádaly. Na konci března 1792 si autorka poznamenává, že jim potěšení ze své improvizace poskytl jakýsi pan „Ghisilievi“, pro kterou mu ale nedali dostatečně zajímavé téma.⁵⁴⁰

Ani baletní představení nezůstala mimo oblast zájmu Marie Sidonie. Patrně stejně jako u oper nejsou již všechna díla, která autorka zhlédla, v povědomí veřejnosti. Ostatně produkce různých představení, která se tehdy dávala, byla vysoká, stejně jako dnes populární hudby. Na mnohé interprety si za několik let také ani nevzpomeneme. Z baletních děl, která autorka navštívila, tedy jmenujme alespoň balet italského tanečníka a choreografa Salvatore Vignana,⁵⁴¹ který viděla v lednu roku 1794.⁵⁴²

⁵³⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 4. díl. 1792-3. 10. leden 1792. s. 138.

⁵³⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 5. díl. 1793-4. 23. říjen 1793. s. 111.

⁵³⁶ „[...] *složenou slavným Händelem a velmi dobré provedení. Jako kus byla chrámová hudba, kde bylo třeba varhan [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 5. díl. 1793-4. 28. prosinec 1793. nestr.

⁵³⁷ „*Slyšela jsem jednu skvělou a velmi [?] hudbu od Haydna nazvanou Stvoření [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 8. díl. 1798-1800. 27. duben 1798. nestr.

⁵³⁸ WARRACK, J. Oxfordský slovník opery. s. 514.

⁵³⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 11. díl. 1805-6. 18. června 1806. nestr.

⁵⁴⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 3. díl. 1791-2. 27. březen 1792. s. 162.

⁵⁴¹ Umělec měl skutečně v této době působit ve Vídni. Autor neuveden. Encyklopaedia Britannica Philippines. neuvedeno. [2011-3-15]. URL:< <http://www.britannica.com/ph/dance/vigan-salvatore-382003.html>>; Pro toho umělce komponoval i sám L. van Beethoven. *Grand Larousse encyclopédique: en dix volumes*. Tome 10. Larousse: Paris, 1964. s. 816.

Společenské aktivity autorky byly tak dle dochovaných pramenů rozmanité. Plesy, procházky, hudební i divadelní představení, společenské akce a společná posezení plnila její volný čas a poskytovala nejen zábavu, ale také poučení a především možnost ke společenským kontaktům, které byly třeba nejen pro získání nových informací, ale mohly také pomoci při výběru životního partnera pro děti a případně i při zajištění jejich kariéry.

4.3.5. Vlastní portrét Marie Sidonie v pramenech

Jaký je tedy obraz hraběnky Chotkové ve světle dochovaných pramenů? A co nám o sobě sama prozradila?

Asi nejzásadnější věcí je její jmenování dvorní dámou.⁵⁴³ Dekret obdržela na konci roku 1790⁵⁴⁴ a již den poté, 5. prosince, se účastnila ve Vídni události na dvoře.⁵⁴⁵ Nebylo však lehké být přítomna všem povinným aktivitám, zvláště, pokud o nich autorka nedopatřením ani nevěděla.⁵⁴⁶ O povinnostech nás místy informuje v záznamech a občas ji zaměstnávaly více, než sama chtěla. Účastnila se audiencí, doprovázela císařovnu na cesty. Popisuje tedy nejen průběh některých ceremonií, audiencí, ale i např. protokolárních překročení.⁵⁴⁷ Jako správná služebnice musela být připravena i při porodu císařovny,⁵⁴⁸ aby mohla k narození dítěte co nejdříve poblahopřát. V první polovině roku 1793 byla častou návštěvnicí v paláci, stejně jako v jiných letech ve stejném období.

V záznamech nalezneme poznámky o služebnictvu, nad nímž měla dohled, avšak informací je v denících velmi poskrovnu, a proto jim nebyla vyčleněna samostatná kapitola. O výměně komorné nás informuje již v polovině února 1793.⁵⁴⁹ Podle všeho však ve službě dlouho nevydržela, protože v následujícím měsíci se dočteme o opětovném hledání vhodné komorné.⁵⁵⁰ Zájem měla autorka i o kuchaře. Jednoho z nich zkoušela v únoru roku 1791.⁵⁵¹

⁵⁴² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 5. díl. 1793-4. 25. leden 1794. nestr.

⁵⁴³ Tento fakt je zmíněn i v knize Ivo Cermana. CERMAN, I. *Chotkové*. 405.

⁵⁴⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. díl. 1790-1. 4. prosinec 1790. s. 96.

⁵⁴⁵ TAMTÉŽ. 5. prosinec 1790.

⁵⁴⁶ I tak jí ale způsobovaly problémy. TAMTÉŽ. 20. leden 1791. s. 130.

⁵⁴⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 4. díl. 1792-3. 5. únor 1793. s. 164.

⁵⁴⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 5. díl. 1793-4. 20. březen 1793.

⁵⁴⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 4. díl. 1792-3. 13. únor 1793. s. 167.

⁵⁵⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 5. díl. 1793-4. 13. březen 1793. nestr.

⁵⁵¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. díl. 1790-1. 23. únor 1791. s. 151.

O běžných starostech s hospodářstvím nás autorka příliš neinformuje. Snad vzhledem ke svému zadání v prvním díle deníků, nepřikládala této věci takovou váhu. Občasné nemoci služebnictva, především pak guvernantek dětí, zachytila hraběnka také, informací je však velmi málo. Nejvíce se pak ke svým vztahům ke služebnictvu, které ji obklopovalo, vyjádřila v souvislosti se svatbou komorné. Na počátku roku 1798 zaznamenává, že jí komorná oznámila odchod ze služby, neboť se bude vdávat.⁵⁵² V dubnu si hraběnka poznamenává: „[...] *je l'ai embrassé et lui ai dit que je savois bien ne pas perdre en elle seulement une femme de chambre.*“⁵⁵³ Jako dárek na rozloučenou jí věnovala „[...] *une robe d'etoffe bleue et blanc et une de Taffetas soucis glacés de blanc un service de Porcelaine du napage en piece et une grande cuillere d'Argeant [...]*“.⁵⁵⁴ Autorka se s ní o několik dní později loučí a popisuje tuto scénu takto: „[...] *ma bonne freytag vint encore une fois me baiser la main eu sanglotant je ne restai pas les yeux secs non plus en me separant de cette excellente femme de chambre surement unique en son espèce.*“⁵⁵⁵ Snad byla skutečně takovou skvělou komornou, jak ji autorka popisuje, a její ztráta tedy pro ni znamenala velkou změnu v životě, neboť těžko se pak takový člověk nahrazuje. Že tomu tak opravdu bylo, zjišťujeme jen několik málo měsíců poté. V říjnu si Marie Sidonie svému deníku postěžovala „[...] *ma femme de Chambre freytag est bien mal remplacé par Mlle Kraft [...]*“.⁵⁵⁶ Snad nebyla tato slečna tak špatnou služebnou, jen neměla zkušenosti, které za svou službu její předchůdkyně získala. Faktem ale zůstává, že to není jediná stížnost autorky. V souhrnu událostí roku 1798 poznamenává:

„[...] *J'ai eu bien du chagrin du mariage de ma femme de chambre freytag qui est pour moi une vrai calamité la Separation des deux gouverneurs venant au même tems en est une aussi par la difficulté de trouver quelqu'un de convenable dans ces tems de perversité d'irreligion enfin après bien des peins et des recherches je me flatte d'avoir trouvé ce qu'il me faut.*“⁵⁵⁷

⁵⁵² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 7. díl. 1796-8. 1. únor 1798. nestr.

⁵⁵³ „[...] *objala jsem jí a řekla, že dobře vím, že v ní neztrácím jen komornou.*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 8. díl. 1798-1800. 22. duben 1798. nestr.

⁵⁵⁴ „[...] *šaty z modré a bílé látky, jedny z taftu, [?] politý bílou, porcelánový servis, prostírání, velkou lžičku peněz [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 8. díl. 1798-1800. 22. duben 1798. nestr.

⁵⁵⁵ „[...] *má dobrá Freytag přišla ještě jednou mě políbit ruku vzlykajíc. Mé oči nezůstaly suché, ne více mne oddělující od této skvělé komorné, jistě jedinečné ve svém druhu.*“ TAMTÉŽ. 2. květen 1798. nestr.; Dále pak o ní pojednává ještě v několika následujících dnech.

⁵⁵⁶ „[...] *komorná Freytag je velmi zle nahrazena slečnou Kraft [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 8. díl. 1798-1800. 14. říjen 1798. nestr.

⁵⁵⁷ „[...] *byla jsem velmi smutná ze svatby mé komorné Freytag, která je pro mne skutečnou pohromou. Odchod dvou správců přišel ve stejný čas, je také těžké najít někoho vhodného v tomto období zkaženosti, bezbožnosti.*“

Co přesně myslela autorka bezbožnými léty, není jisté, ale patrně ve svém tvrzení odrážela celkové nálady doby a dění ve Francii.

I v roce 1803 zanechala informace o svých ostatních služebných. „*Ma petite femme de chambre est excellente, la fille de garderobbe de ma fille une perfection et deux nouveaux laquais, sutout Antoine impayable [...]*“.⁵⁵⁸ Tehdy byla na cestě z Vídně na Nové Dvory a popis tak patrně souvisí s jejich odolností při cestování. I tak nám ale alespoň zanechala zprávu s kým svou cestu absolvovala. Jejími dalšími průvodci pak byl syn se svým doprovodem.⁵⁵⁹

Také osobní deníky tak mohou být zdrojem informací o cestování v tomto období. Není sice zmiňováno tak často jako u deníku cestovního, ale i zde lze nalézt zmíněné informace. Ostatně každý rok docházelo ke „stěhování“ šlechty z Vídně na venkovská panství. K pohodlnější dopravě přispělo i postupné modernizování cest, kterého se dožila⁵⁶⁰ a o němž se v pozdějších letech zasloužil i syn hraběnky Karel Chotek. Ke zvýšení komfortu cestování přispěly kromě lepších cest také dopravní prostředky. V 19. století nalezneme mnoho druhů kočárů.⁵⁶¹ Který z nich užívala hraběnka ke svým cestám není z deníků patrné.

Druhá polovina 19. století přináší ve šlechtickém prostředí časté cestování za zábavou. Do té doby souviselo především s politickými a vojenskými povinnostmi, cílem bylo i studium, diplomatické posláním, duchovní cesty, cesty spojené s hospodářskými povinnostmi.⁵⁶² Protože informace byly důležitou součástí života jako dnes a šlechta potřebovala přehled nejen o svých panstvích, politické situaci, ale také rodině, využívala kromě pošty pro zasílání běžných psaní také poštovní holuby a v neposlední řadě posly. Ti měli oproti poště tu výhodu, že doručovali zprávy i mimo předem určené dny. Najímala si je nejen města, církev, šlechta, ale i panovníci. V roce narození hraběnky zavedla tehdejší

Nakonec po velkých útrapách a hledání si myslím, že jsem našla co je třeba [...].“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 8. díl. 1798-1800. 31. prosinec 1798. nestr.

⁵⁵⁸ „*Má malá komorná je skvělá, garderobiérka mé dcery je perfektní a dva noví lokajové [...]*“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 9. díl. 1800-1. 21. březen 1800. nestr.

⁵⁵⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 9. díl. 1800-1. 21. březen 1800. nestr.

⁵⁶⁰ Myšlenka zlepšení dopravních komunikací se objevuje ve Francii na počátku 18. století a vzniká i první učebnice s první školou zaměřující se na tuto problematiku. Ještě před narozením hraběnky Chotkové bylo v Rakousku postaveno v letech 1738-1739 prvních deset kilometrů tzv. říšské silnice, která vycházela z francouzského vzoru. Za Marie Terezie se výstavba soustředila na alpské přechody. HLAVÁČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníků*. Praha, 1996. s. 20–21, 33.

⁵⁶¹ Základní dělení kočárů bylo podle zavěšení karoserie na povozy a kočáry. Kočáry byly oproti povozům díky svému zavěšení karoserie na řemenech pro cestování pohodlnější. HLAVÁČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníků*. s. 36.; také Kol. autorů. *Dějiny pošty v Českých zemích*. Praha, 2000. s. 37.

⁵⁶² LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – DOUŠOVÁ, Hana. *Dějiny každodennosti „Dlouhého“ 19. století* : 1. díl. s. 105–106.

vladařka Marie Terezie evidenci všech soukromých posílů.⁵⁶³ Podotkněme ještě, že o zavedení pošty v Čechách se zasloužil šlechtický rod Thurn Taxisů, Marie Terezie ji posléze převedla pod správu státu.

Autorka nás každý rok informuje o svých cestách z Vídně do Čech na svá panství. Cesta však skýtala různé nástrahy a také trvala okolo dvou dnů. Někdy se hraběnka zastavila ještě v jiných městech, pak se cesta protáhla. Bylo tedy nutné se někde ubytovat. Místy nás o kvalitě hostinců sama autorka informuje, neboť na tu měl dát každý cestující pozor. V nejhrošším případě mohlo při špatném výběru jít cestovateli i o zdraví. Průvodci začátečníkům byla tzv. apodemika,⁵⁶⁴ kde se poučil nejen o nebezpečích, která cestování přináší, ale i jak jim předcházet. Nedoporučovalo se spát v hostincích, které se na přelomu 18. a 19. století nacházely již u všech větších silnic a rušnějších cest, pouze v prádle poskytnutém ubytovacím zařízením, ale vzít si sebou alespoň vydělanou jelenici, která měla zabránit přenosu nemocí. Zda si ji sebou hraběnka vozila, lze jen těžko říci. Stejně tak velikost zavazadel, která sebou vozila, nelze zjistit. Doporučovány byly vysoké kufry s malým zámekem, které byly z hlediska bezpečnosti vhodnější.⁵⁶⁵ Cestování lodí nabízelo cestovatelům další možnost přepravy. V Čechách se tohoto dopravního prostředku využívalo jen minimálně, rozvoj nastal až okolo poloviny 19. století.⁵⁶⁶ O jeho využití nás autorka v denících místy informuje, využívala ale tento prostředek pouze na výlety.

V poměru k zápisům o nemocech příbuzných, přátel a známých jsou zápisy o zdraví samotné autorky mnohem méně časté. Nemůžeme však říci, že by je opomíjela. Obecně se nejvíce hovořilo o bolestech zubů,⁵⁶⁷ hlavy, rýmě či teplotách⁵⁶⁸ a ani deníky Marie Sidonie nebyly výjimkou. Zmiňuje nám roku 1790 v prosinci svou nehodu.

„[...] j' eus aujourd' hui un singulier accident qui auroit pu être fort funeste pour moi un de mes grands Carrossiens s' effraya, rua, et me jetta son fer dans la voiture armé [...] Dieu merci il n' arriva rien a personne quoique nous étions trois personnes en Voiture.“⁵⁶⁹

V lednu roku 1793 při cestě z kostela si nechala dokonce na doporučení lékaře pustit žilou.⁵⁷⁰ O několik dní později se přiznává k bolesti hlavy.⁵⁷¹ To byla ostatně nejčastější

⁵⁶³ HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníků*. s. 45-47.

⁵⁶⁴ Příručky pro cestovatele té doby. HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníků*. s. 90.

⁵⁶⁵ TAMTÉŽ s. 90.

⁵⁶⁶ TAMTÉŽ. s. 82-83.

⁵⁶⁷ např. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. díl. 1790-1. 6. leden 1791. s. 115.

⁵⁶⁸ LENDEROVÁ, M. „A ptáš se, knížko má...“ . s. 179.

⁵⁶⁹ „[...] J měla jsem dnes zvláštní nehodu, která pro mne mohla být osudná. Jeden z mých velkých karosářů se polekal, vrhl a hodil mi svou tyč na vyztužený vůz, [...] díky bohu se nikomu nic nestalo. Ve voze jsme byli tři.“ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 4. díl. 1792-3. 4. prosinec 1792. s. 120.

nemoc, kterou autorka trpěla. Co ji ale způsobovalo, není ve většině případů možné určit. Jednou z příčin mohly být i starosti.⁵⁷² Ušetřena nebyla ani zdravotních problémů se žaludkem.⁵⁷³

Hraběnka ve svých zápiscích neopomněla ani svou velkou toaletu.⁵⁷⁴ V 18. století se pomalu opět vrací zvyk umývání alespoň jednou týdně. Středověk díky morovým epidemiím přinesl strach z vody a tato fobie začala ustupovat až v průběhu 18. století,⁵⁷⁵ především v jeho druhé polovině.⁵⁷⁶ Autorka tedy již snad patřila mezi šlechtu, která si dopřávala koupel častěji. Nutno podotknout, že na vině byl i nedostatek vody. Zaznamenává si tak nejen některé koupele vlastní, ale také svého muže, patrně ale jen ty související s jeho léčbou. Že svou toaletu činila častěji než jednou za týden dokládají nejen zápisy z roku 1790, ale i 1791. Proto je otázkou, zda hraběnka skutečně při této své toaletě činila i koupel, jak to naznačuje při zmínce o svém muži. Snad svou velkou toaletou měla na mysli i koupel a malá toaleta byla pouze omytí rukou a obličeje či pouze výměna čisté spodní košile.⁵⁷⁷ Ke správné toaletě nesměl kromě toaletního pokoje chybět také toaletní stolek.

Jak prožívala hraběnka své každoroční oslavy narozenin? Narodila se 10. listopadu a vždy v předvečer tohoto dne chodila poděkovat bohu za vše, co jí doposud učinil⁵⁷⁸ a vyzpovídat se, aby mohla další rok svého života začít nanovo. V žádném roce zachyceném v denících však skutečnou oslavu tohoto dne nepopisuje. Snad to bylo především nepřítomností manžela, na kterou si také stěžuje. Ostatně nedostavil se ani na své narozeniny. Naopak jí činilo potěšení, když tento den mohla strávit se svými potomky.

Jako žena přelomu století byla tedy na hranici změn, které toto období provázely. Nebyla ani „novou matkou“, ale už ani ženou končícího 18. století. I ve vztahu ke svému muži došlo k jistému posunu. Fakt, že Jan Rudolf Chotek měl ve své volbě životní partnerky volnou ruku, naznačuje posun v chápání tohoto svazku, i když jistě vybíral i s ohledem na postavení rodiny a její finanční situaci a toto se ještě v dalších letech nemění. Ostatně ještě v době Žofie Chotkové, která se provdala za Františka Ferdinanda d'Este, bylo jejich stavově

⁵⁷⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 4. díl. 1792-3. 19. leden 1793. s. 145.

⁵⁷¹ TAMTÉŽ. 22. leden 1793. s. 145.

⁵⁷² Chtěl rozptýlit svého syna, ale kůň byl nemocen, což jí způsobilo bolest hlavy. TAMTÉŽ. 29. květen 1791.

⁵⁷³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 6. díl. 1795-6. 25. květen 1795. nestr.

⁵⁷⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. DÍL. 1790. 6. duben 1790. s. 122.

⁵⁷⁵ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě*. s. 132-4.

⁵⁷⁶ DUBY, G. *Histoire des femmes*. 3. díl. s. 74.

⁵⁷⁷ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě*. s. 133-134.

⁵⁷⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 2. díl. 1790-1. 9. listopad 1791. s. 118.

nerovné manželství vnímáno ženichovou rodinou s velkou nevolí. Hraběnka Chotková se věnovala aktivitám typickým pro její postavení i době, ve které žila. Svého muže reprezentovala ve společnosti, účastnila se proto aktivit s tím spojených jako plesů a uměleckých událostí. Zároveň jako dvorní dáma, kterou se stala roku 1790, byla účastna i akcí spojených s panovnickým dvorem. Jejím životním posláním ale bylo především stát se matkou a dát svému muži potomka, který zaujme jeho místo a zachová rod v dalších generacích. Proto lze její obraz života chápat pouze jako celek s předchozími kapitolami.

5. Edice části textu z cestovního deníku hraběnky Chotkové

5.1. Poznámky k edici

Tato edice části textu si klade za cíl co nejpřesněji zachovat autorčin text se všemi zvláštnostmi i gramatickými chybami. Proto byla v tomto případě využita metoda transkripce, tedy přesného přepisu pramenu. Pouze u písmen u a n, která si jsou v zápise mnohdy nerozeznatelně podobná, je užito písmeno podle smyslu slova. Aby byl překlad rozeznatelný od citovaného textu, je v edici psán kurzívou.

Edice obsahuje i překlad pramenů z důvodu užití méně obvyklého jazyka, který není ovládán většinou čtenářů a případných badatelů.

Vybrané texty jsou mnohdy zkráceny, neboť jejich úkolem je představit hraběnku v několika životních situacích, ukázat rozličné prameny, které se po ní zachovaly a styl, jakým informace zaznamenávala. Také mnoho bylo z pramenů již citováno v samotném textu a proto je tato edice spíše doplňkem. Samotná edice jednoho vybraného druhu pramenu by byla pro tuto práci příliš rozsáhlá.

5.2. Vysvětlení zkratk a znaků využívaných v textu

[?] označení nejistého přečtení textu (pokud je znak uveden za slovem); zcela nečitelný text (pokud stojí samostatně)

[!] – nahrazuje v textu zkratku autorky pro atd. či atp., její zkratka je nečitelná, proto je uváděna takto

[...] - označení vypuštěného textu

<> - označení škrtnutého textu v pramenu

1) Předmluva k prvnímu osobnímu deníku – 1790

Tato část textu osvětluje hraběčiny pohnutky k založení deníku i předsevzetí, která si v úvodu svých zápisů předsevzala.

Je me suis souvent <toujours> proposée, d'écrire tous les jours ce qui se passeroit d'intéressant, depuis la Politique jusqu'a la mode et la plaisanterie, c'est a dire, tout ce que je croirois pouvoir dans ma vieillesse, si j'y parviens jamais, m'amuser, et me rappeler vivement les événemens les plus remarquables, et les personnes avec qui j'ai vécu jusqu'a présent, je n'ai pas rempli ce projet, soit paresse soit manque de tems, peut être reprenois je un jour la partie de ma vie déjà écoulée, pour la joindre a celle ci, qui vraisemblablement n'en sera plus que la plus petite moitié, ayant déjà quarante et un an, Ce qui nécessairement doit me décider a ne plus différer, dailleurs jamais peut être époque n'at elle presenté des scènes plus étonnantes, et plus propre a fixer l'attention générale. Toute l'Europe presque embrasé, l'Angleterre a peine rentrée sous le Gouvernement d'un Roi dont la démence l'année passé, a donné lieu aux plus vifs débats sur la Régence est dans ce moment ci, le pays le plus tranquil. La France dans une éffervescence totale, le Roi absolument en Tutèle, [...] ⁵⁷⁹

Často jsem zamýšlela, že bych denně zapisovala, co zajímavého se událo od politiky až po módu a zábavu, to znamená vše, co by vedlo v mém stáří, jestli ho někdy dosáhnu, k pobavení a živému připomenutí nejvýznamnějších událostí a lidí, se kterými jsem se až do dnes setkala. Nenaplnila jsem tento projekt buď z lenosti, nebo nedostatku času. Možná alespon teď tím získám část svého života uplynulého, pravděpodobně to bude jeho menší polovina, neb je mi už 41 let, což mě nezbytně donutilo rozhodnout se více to neoddalovat, ostatně možná nikdy epocha nepředvedla scény více překvapující a více skutečné k upevnění obecné pozornosti. Celá Evropa je téměř roznícená, Anglie sotva vstoupila pod správu krále, tak šílenství předchozího roku zavdalo příčinu pro nejpronikavější diskuze o nynějším regentství, země velmi poklidné. Francie je v celkovém vzrušení, král je pod kuratelou národního shromáždění, [...]

⁵⁷⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl. 1790. předmluva, s. 1.

2) Část hraběnčina textu osvětlující důvody, pro které rok a půl nepsala své poznámky a věci, které se mezi tím udály. - 1811

Jedná se pouze o velmi krátký úsek textu, neboť celý text zabírá několik stran. Datován je rokem 1811, ale vznikl patrně až během roku 1813.

Janvier 1811

Il y a un an et demie que je n'ai rien écrit, la raison en est si déchirante que j'ai peine a reprendre ce journal, je ne veux plus lui donner cette forme, mais plutôt cette de Mémoires , et m'écrire que ce qui peut interesser et amuser. depuis la malheureuse époque ou j'ai cessé d'écrire, il s'est passé de bien grands événemens, dont s'autres parleront, La paix la plus désastreuse, le mariage le plus revoltant, sont les événemens principeaux les miens l'heureux accouchement de ma fille Clary⁵⁸⁰, d'un garçon a l'Isle mon tranquil séjour a la Campagne, le bonheur que j'eus d'y avoir ma Soeur pendant deux Mois et demie, ma fille qui passa son hiver a Prague, a deux reprises a Neühoff, ou elle vint pour deux Mois ou 6 Semaines. Mon Mari ne passa pas l'hiver avec moi, vers Noël il retourna a Vienne, prance que l'Empereur lui donna la Commission de la Compilation de Loix, qu'avoit eu le Comte de Rotterhann, et je ne le sevis qu'au mois de Mai, cependant je ne pouvois être fâchée de cette absence, après les désagrémens qu'il avoit eu, a son départ de Vienne, dont j'ai parlé dans mon journal, [...] cependant Dieu daigna soutenir ma santé, si non brillante, au moins tollerable, et meilleure que je ne m'y attendois, il est vrai que ce bon Neühoff m'a toujours été si salutaire, que dans l'espace de 38 ans je n'ai jamais passé jour au lit malgré mes fréquentes grosses. Il n'eu est pas de même a l'Isle ou j'ai été deux années Consecutives très serieusement Malade [...] A la fin de mars je pris le douloureuse parti d'aller voir ma belle fille et mes pauvres petits Enfans a une Campagne de la Princesse Auersperg a deux heures de Prague. [...]⁵⁸¹

⁵⁸⁰ Inventář k rodu Clary-Aldringen však žádný porod dcery v období let 1811-12 neuvádí. Musela mít tedy autorka na mysli narození Leontýny v roce 1810, a nebo Edmunda roku 1813. JAKLOVÁ, P. – SMÍŠKOVÁ, H.. *Rodinný archiv Clary-Aldringenů*. nestr.

⁵⁸¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deniky z Teplíc 1. díl. 1790. předmluva, s. 1.

Leden 1811

Je to rok a půl co jsem nic nenapsala. Důvod je tak srdcervoucí, že mám problém znovu psát deník. Nechci mu více dávat tuto podobu, ale raději tuto memoárovou a psát jen to co může zaujmout a pobavit. Od této nešťastné epochy, kdy jsem ukončila psaní, stalo se mnoho velkých událostí, o kterých se hovoří. Ten strašný mír, nejodpornější svatba, jsou hlavní události, moje jsou šťastný porod mé dcery Clary, která porodila chlapce ve Veltrusech, můj poklidný pobyt na venkově, štěstí, že jsem tam měla svou sestru na dva a půl měsíce. Má dcera strávila zimu v Praze, dvakrát byla v Nových Dvorech, kam přijela na dva měsíce nebo šest týdnů. Můj manžel nestrávil zimu se mnou, okolo Vánoc se vrátil do Vídně, protože mu císař dal příkaz učinit kompilaci [?], kterou měl hrabě Rotterhann a já zuřila až v březnu, nicméně nemohu se zlobit kvůli této absenci. Po nepříjemnostech, které měl se svým odjezdem z Vídně, o kterých jsem mluvila ve svém deníku. [...] Nicméně Bůh ráčil podpořit mé zdraví, pokud ne skvělé, tak alespoň uspokojivé a lepší, než jsem očekávala. Je pravda, že tyto milé Nové Dvory mi tak pomohly, že během 38 let jsem nestrávila jediný den v posteli, a to i přes má častá těhotenství. Ve Veltrusech to nebylo stejné. Tam jsem strávila dva následující roky velmi vážně nemocná. [...] Na konci března jsem si vybrala bolestnou část, jet navštívit svou snachu a mé chudáky vnoučata na venkov k hraběnce Auersperkové, dvě hodiny od Prahy. [...]

3) Porovnání hraběčniných textů z období května v rozmezí třinácti let. - 1790 a 1803

Ukázka má čtenáři ukázat jak vypadaly hraběčniny zápisky v rozmezí 13 let, týkající se období poloviny května, kdy rodina slavila nejen narozeniny otce, ale také jmeniny Jana Rudolfa Chotka a jeho výročí svatby s Marií Sidonií. Zároveň je patrné, čemu se během dní autorka věnovala, co jí trápilo a jak jednotlivé zápisy vypadaly.

Mai 1790⁵⁸²

le 15

Mon petit garçon est bien souffrant aujourd'hui, et mon mari n'est pas trop content non plus, c'étoit bien assès d'inquiétude, mais a 1 heure on vient me dire que ma belle Mere avoit eu une foiblesse, et qu'on alloit la saigner, j'y allois tout de suite, et mes inquietudes se [?] des que je la vis se facher contre le medecin, je dinois chès ma mere, je passai toute l'après diné chès elle de mon mari, je [?] voir mon fils, et finis par aller faire la partie de mde de Pergen a son jardin, puisque j'étois sans inquietudes pour le moment pour ma belle mere.

15. květen

Můj malý chlapec dnes velmi trpí a můj manžel není také moc spokojený. Byla dost velká obava a v jednu hodinu mi také přišel říci, že má tchýně měla slabost, a že šla na pouštění žilou. Šla jsem tam okamžitě a obávala jsem se [?], že ji uvidím hněvat se na lékaře. Jedla jsem u matky, po večeri jsem trávila čas u matky mého muže, [?] šla jsem se podívat na syna a zakončila hrou u Pergen na její zahradě, když jsem byla na moment bez obav o mou tchýni.

16 Mon fils a mal passé la nuit, ce sont les jours de separations, qui sont toujours douloureuse, ma belle Mere est mieux tant qu'elle est couché, mais du moment qu'elle leve la tête, elle y a un sentiment qui n'est pas de la douleur, mais une préssion très inquiétante, et qui déplait fort au Medecin; Mon mari dont c'est la fête m'a paru assès bien ce matin, il a diné de bon appetit il étoit moins content vers le soir. Nous avons diné en famille dans la Chambre a diné de ma belle Mere, dabord parce que c'étoit Dimanche, et puis parce que [?] la fête de mon mari, c'étoit aussi cette de mon fils aimé, qui a aussi déjéuné avec nous; je n'ai fait que garder les malades, mon fils, ma belle mere, [?] [...] S. M. La Reine est arrivée avec trois Archiduchesse

⁵⁸² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1. díl. 1790. s. 172-3.

aujourd'hui a 8 heures ½ du soir, le Roi est allé au devant d'elle, ils ont diné a Laxembourg⁵⁸³, la table étoit commandée pour quinze personnes, cependant les Archiducs nouveaux arrivés m'en étoient pas, ils ont diné en Ville et ont été se promener au Prater, ou ils ont mis pied a terre, et ont bien fourni a la Curiosité, naturelle du Public de Wienne. Mon mari en rentrant hier pour souper, m'a appris que le Maréchal des Etats, Comte de Pergen,⁵⁸⁴ avoit demandé et obtenu sa resignation de cette charge [...]

16. května – Můj syn strávil špatnou noc. Toto jsou dny odloučení, které jsou stále bolestivé. Má tchýně se měla lépe, když ležela, ale když zvedla hlavu, měla v ní pocit bolesti, tlak velmi zneklidňující, který se lékaři velice nelíbí. Můj manžel, jehož je to oslava se cítil ráno velmi dobře, jedl s velkou chutí, okolo večera však už tak spokojený nebyl. Jedli jsem v rodině v pokoji mé tchýně, protože byla neděle a potom, protože je to svátek mého muže, je to také svátek mého milovaného syna, který také obědval s námi. Nedělala jsem nic jiného, než hlídala mé nemocné, mého syna, mou tchýni [?] [...] S. M. královna přijela se třemi arcivévodkyněmi dnes v půl deváté večer. Král přijel před ní. Jedli v Laxemburgu, stůl byl připraven pro pět osob, nicméně arcivévodové nově přejítí tam nebyli. Jedli ve městě a projížděli se po Prateru kde sesedli a poskytli tak přírodní podívanou vídeňskému publiku. Můj manžel včera cestou domů na večeri se dozvěděl, že hrabě Pergen byl žádán a obdržel rezignaci na svůj úřad [...]

17 Il y a aujourd'hui 42 ans que mon mari est né, et 18 que j'ai le bonheur d'être sa femme, sans que pendant tout ce tems, j'ai eu d'autres chagrins de sa part que ceux que [?] causés l'excès de ma tendresse, qui dans ce moment ce est bien affectés de l'état de sa santé, au moins de l'impression qu'elle fait sur son esprit, car j'ai le bonheur de me convaincre, par le raisonnement, que ces [?] ne sont d'aucune conséquence, mais c'est toujours une triste vie, que de voir continuellement quelqu'un d'aussi cher, et d'aussi intéressant, se plaindre et être mécontent, [...]

17. květen - Je to dnes 42 let, co se narodil můj manžel a osmnáct let, co má štěstí být jeho ženou, aniž bychom za celou tuto dobu měli nějaké problémy z jeho strany, než ty zapříčiněné nadbytkem mé něhy, která v této chvíli velmi zasažena stavem jeho zdraví., alespoň dojemem,

⁵⁸³ Jedná se o zámek nedaleko Vídně.

⁵⁸⁴ VEBER, Václav, et al. *Dějiny Rakouska*. Praha, 2002. s. 350, 383.

že působí na jeho rozum, měla jsem štěstí se přesvědčit úsudkem, že[?] nejsou žádné následky, ale je to stále smutný život, když vidíte někoho tak drahého a zajímavého, jak si stěžuje a je nešťastný. [...]

Mai 1803⁵⁸⁵

16 J'entendis la messe de l'Achevêque a St Jean; j'eus mon diné de famille avec les Wilzek et canal; je fus a l'opera de Titus, et puis souper chès la Pre Auersperg pour prendre congé de mon cher pepi, et de sa bonne petite femme;⁵⁸⁶ j'avois un peu mal aux dents, j'avois peur être pris du froid en allant voir la Pre Furstemberg a son jardin, [...]

16. května - Vyslechla jsem mši od arcibiskupa v kostele svatého Jana; měla jsem rodinné jídlo s Wilczekem. Byla jsem na opeře od Tita[?] a potom večerela u kněžny Auersperkové, abych se rozloučila s mým drahým Pepim a jeho dobrou ženou. Trochu mě bolely zuby, asi jsem si je nachladila jdouc navštívit kněžnu Fürstembergovou⁵⁸⁷ a její zahradu. [...]

17 Jour de naissance de mon Mari, nous n'aumes pas même le plaisir de diner avec lui, c'est presque de fondation, tous les ans il est incomodé ce jour la, on disoit que la veille parce que c'est sa fête il se régale et fait quelqu'excés. [...] mes [?] de dents avoient fort augmentès je souffris horriblement la nuit [...]

17. května - Den narozenin mého manžela. Neměli jsme to potěšení s ním pojíst. Je to téměř pravidlem. Všechny roky je v tento den nemocen. Říká, že je to ponocováním. Protože je to oslava, pobavil se a učinil nějaké prostopášnosti. [...], mé [?] zubů se velmi zhoršili a v noci jsem velmi trpěla [...]

⁵⁸⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 10. díl. 1803-4, květen 1803. nestr.

⁵⁸⁶ Syn Josef Chotek s chotí Marií Sofií Auersperkovou.

⁵⁸⁷ Je členkou německého knížecího rodu. Bohužel hraběnka neudává u šlechticů a především jejich manželek křestní jména a nelze tak zcela určit, o kterou osobu se jedná.

4) Jak mohly také vypadat deníkové zápisy, když se hraběnce patrně nedostávalo dost času, ukazuje následující část citované stránky. Pro lepší představu je tato stránka přiložena v části obrazových příloh.⁵⁸⁸ Je možné, že se mělo jednat o poznámky hraběnky, neboť dříve předeslala, že chce již psát formou memoárů a ne seníků, ale i přesto se k původní formě po nějaké době vrací.

Květen 1813⁵⁸⁹

6 j eu chès Madame de Pergen encore perte considerable

7 Dimanche j'ai été chès Wilzek puis chès ma fille

8 Visitte chè Pergen Soirée de ma Soeur

[...]

12 Visitte a Louise retraitte

13 J eu chès ma Soeur

14 <Soirée> ches Pergen

15 Tante kiskny soirée ches Louise malade

[...]

19 Louise et Retraire

20 Louisa

[...]

6. května – Byla jsem u Pergen. Ještě velká ztráta.

7. května – Neděle, byla jsem u Wilczeka, potom u mé dcery.

8. května – Návštěva u Pergen, večer u dcery.

[...]

12. května – Návštěva louisy, odpočinek.

13. května – Byla jsem u sestry.

14. května – U Pergen.

15. května – Teta kiskná, večer u nemocné Louisy.

[...]

⁵⁸⁸ Vzhledem k faktu, že jednotlivé poznámky jsou velmi krátké, budou přeloženy v jedné poznámce za sebou.

⁵⁸⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 13. díl. 1813-18. nestr.

5) Dopis o plese, kde tančil hraběnčin neznámý s její sestrou Terezou 15.2.1772⁵⁹⁰

Jedná se o citaci části dopisu, který Marie Sidonie píše sestře Marii Josefě. V něm je patrná náklonnost k nejmenovanému muži, s největší pravděpodobností to byl však její budoucí choť.

Je ne comptois pas vous écrire aujourd'hui, mon coeur, cent mille occupations qu'il seroit inutile de vous détailler, [...] je n'ai à vous parler que d'un seul jour, <qui eu> dont j'ai été extrêmement contante, quoique en apparence il aura paru, que j'en avois beaucoup moins <?> sujet qu'à l'ordinaire, c'étoit Mercredi passé, précisément le jour ou vous m'écrivîtes, je commençois à la Redoutte les Contradanses avec Vallenstein, en descendant la Collonne, je fus bien étonnée de trouver C., qui dansoit avec ma soeur Therêze, il est vrai que cela s'étoit fait par hazard, il comptoit jouer, mais on le pria de la part de la Cour de danser, puis qu'il paroisoit y avoir disette de danseur, il demanda ma soeur, et le fit de si bonne grace, qu'on eut dit que c'étoit de son étrange, de son choise; [...] j'ai lui dis bon jour sur le même ton, et passai outre, quand j'avois fini, je me mettois au près de ma chere

Nepočítala jsem s tím, že Vám budu psát, mé srdce, sto tisíc zbytečností, které by bylo zbytečné Vám podrobně uvádět. [...] Musím Vám říci, o jednom dni, kdy jsem byla velmi šťastná, ačkoli na venek se zdálo, že jsem měla mnohem méně obvyklého motivu. Byla to minulá středa, právě den, kdy jste mi psala. Začínala jsem na Redutě, Contredance s Valdštejnem, sjíždějící z kolony, byla jsem velmi překvapena vidíc C..., který tančil s mou sestrou Terezou. Je pravda, že se to stalo náhodou. Chtěl hrát, ale byl žádán o tanec. Potom co [?] tam nedostatek tanečníků, zeptal se mé sestry s tak velkou sličností, že šlo říci, že to byl podivný výběr. [...] Já mu řekla stejným tónem dobrý den a pokračovala. když jsem skončila, oblékla jsem se blízko mé matky....

maman, cela ne paroisoit pas affecté, puique comme je commençois touto mes amies dansoient encore [...] il voulut s'approcher une couple de fois, mais ne le fit point, je n'aime pas trop qu'il craigne si fort ma chere maman, mais il est vrai que la plus part de tems, beaucoup plus fâchée, on piquée, contre lui que moi même, elle le traite assès mal; aussi tôt qu'il me vit avec la Tonerl⁵⁹¹ il nous vient trouver, [...], il étoit aussi beaucoup ce jou là avec

⁵⁹⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary - Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 262, kart. č. 113, Korespondence se sestrou Marií Josefínou, provd. Ledebur, Dopis z 15. května 1772.

⁵⁹¹ Blíže nespecifikovaná žena, která v tomto období hraběnku často doprovázela.

mes soeurs, et sur un ton de bonne amitié qui me faisoit d'autant plus de plaisir à voir, qu'il n'étoit pas naturelle, [...] vous ne sauriés croire l'effet que cela me faisoit, de le voir danser <? cela> au milieu de ma famille, ni plus, ni moins, que s'il en étoit aussi, il étoit d'ailleurs ce jour là fort joli, et je vous avone[?] qu'il a fait un peu de chemin auprès de votre sidi; du plus loin qu'il me voyoit, il me suivoit des yeux, et me regardoit s'un air[?] dont j'étois fort contente, il ne dansa qu'un seul menuet et ce fut avec moi, [...]

zdálo se to bez úspěchu. Tak jsem začala tančit ještě se všemi svými přáteli. [...] chtěl se několikrát přiblížit, ale neučinil tak. Nemám to příliš ráda, že se bojí tolik mé drahé matky, ale je pravda, že je mnohem častěji, mnohem více našťvaná, mne samotnou popichovala proti němu. Ona ho přijímá velmi špatně. Také hned jak mě spatřil s Tonerl, šel nás najít [...]. Také tak dnes byl dnes hodně s mými sestrami a v tónu dobrého přátelství, které se utvářelo, neboť je větší potěšení vidět, že nebyl přirozený. [...] nevěřila byste, jaký to na mě mělo vliv, vidět ho tancovat uprostřed mé rodiny. Nic víc nic míň, než že tam byl také. Byl ostatně dnes velmi krásný a já Vám [?], že učinil malou cestu u vaší Sidi; později, když mě viděl, následoval mne očima a díval se na mne [?], takže jsem byla spokojená. Tancoval pouze menuet a ten jen se mnou [...]

[...] j'étoit a en bout de la salle et lui <moi> a l'autre, il fit un mouvement comme s'il vouloit encore me dire quelque chose, mais j'étois deja trop loin; [...] il me vient de tous les cotès des avis, des avertisiement, que surement ce mariage se fera; pour moi je n'ose encore [?] fier, et n'espere [...]

[...] byla jsem na jedné straně místnosti a on na druhé. Učinil pohyb, jako by mi chtěl ještě něco říci, ale já byla už příliš daleko. [...] ze všech stran mi chodí názory, upozornění o tom že se jistě tato svatba uskuteční. Pro mě, já si ještě netroufám [?] hrdá a nedoufám, [...]

6) dopis o žádosti o ruku

„Ma chere maman vous fait demander ma chere soeur, si vous n'êtes pas grosse; dans ce moment ci, cela est très important a savoir il ne s'agit pas de moins, que de bien prendre vos dimentions, pour faire votre entrechât[?]; oui ma chere soeur, il en est tems, depuis hier, le sort de votre heureuse Sidi est décidé, que ne puis je donner cette lettre a un oiseau pour vous la faire avoir plus vitte, et ne pas vous faire perdre un instant du plaisir que vous fera sans doute cette nouvelle; vous sauvès donc, mon coeur, que j'allois hier à l'assemblée sans avoir certainement, le moindre soupçon de ce qui devoit s'y passer, la Tonerl contribua même à ma sécuritée, on me disant que son frere avoit dit à Chotek, qu'il se faisoit conscience d'accepter ces cent ducats, puisque certainement ce ne seroit que pour quelques jours; et que l'autre avoit repondu, dites pour quelques mois. pendant que j'étois avec la Tonerl et la Swartzemberg il vint me parler comme a l'ordinaire, la Pre. me quitta, et la Tonerl qui ordinairement ne m'abandonne pas, eu fit de même, sans doute, par une disposition secrette de la Providence, qui vouloit que ce jour fut l'époque de mon bonheur.

Má matka se Vás chce zeptat, má drahá sestrou, zda nejste těhotná. V tento moment je to velmi důležité vědět. Nejedná se o nedostatky, než zcela počítat s Vašimi rozměry kvůli Vašemu pozvání. Ano má sestro, od včera je čas, kdy byl osud Vaší šťastné Sidi rozhodnut. Nemohu dát tento dopis pro Vás ptáku a učinit to rychleji a nezkazit Vám okamžik potěšení, který Vám tato novinka jistě učiní. Vy tedy víte, mé srdce, že jsem včera jela na schůzku, aniž bych měla ovšem sebemenší tušení, co se stane. Tonerl přispívala k mému bezpečí tvrdíce mi, že její bratr řekl Chotkovi, že učinil vědomý souhlas přijetím těchto 100 dukátů, zatím co dozajista to bylo jen na pár dní. [...] Zatím co jsem byla s Tonerl a Schwarzenbergovou, přišel si se mnou promluvit jako obvykle. Pre⁵⁹². mě opustila a Tonerl, která mne obvykle neopouští, učinila to samé. bezpochyby podle tajné prozřetelné dohody, která chtěla, aby tento den byl časem mého štěstí.

⁵⁹² Jedná se patrně o další doprovod hraběnky Marie Sidonie.

Il entama la conversation par me questionner au sujet du mariage de la Swartzemberg; [...] je vois bien ce que vous voulès dire, mais je vous assure qu'il n'eu à jamais été question. cependant il n'est pas <bien> étonnant qu'on l'ait dit, on m'à deja prettés tant de personnes qui n'aut jamais songés à moi, qu'il peut bien être mis au nombre, je rouge un peu, et pris un air plus serieuse en disant cela, c'étoit couper le noeud gordien, [...] il dit je ne sais si j'oserois saisir ce moment pour me déclarer, il y a deja fort longtems que je cherche l'occassion de vous dire ne m'en demandés pas de compte, ma chere soeur, il me seroit impossible de vous le rendre, il parla surement pendant un quart d'heure, [...]

Začal konverzaci vyptáváním se na svatbu Schwarzenbergové. [...] Vidím velmi co chcete říci, ale já vás ujišťuji, že to nikdy nebyla otázka. Přesto není <velmi> udivující, že to řekl. Už mi připisovali tolik o osob, že jsem nikdy nesnil, že byste tam mohla být. Trochu jsem zčervenala a nadechla se velmi vážně řkouc toto: Bylo to řezání gordického uzlu [...] řekl: nevím zda si troufnu chopit tohoto momentu k mému vyznání, je to už dlouhá doba co hledám příležitost Vám říci Neptejte se mne má drahá sestro, bylo to pro mne nemožné Vám to říci, Mluvil určitě čtvrt hodiny [...]

[...] je ramassois toutes mes forces pour lui dire que je croyois bien qu'il ne seroit pas surpris de mon embarras, que je ne m'étoit pas du tout preparée a une conversation de cette nature; [...] ayant voulu avant tout, avoir mon agrément, et ne me tenir que de moi même [...]

[...] sbírala jsem všechny mé síly abych mu řekla, že jsem věřila, že nebyl překvapen mými rozpaky, že jsem nebyla připravena na tuto upřímnou konverzaci. [...] Především chtěl mít můj souhlas [...]

6. Závěr

Cílem předložené magisterské práce bylo zachytit a popsat život vysoce postavené šlechtičny žijící na přelomu 18. a 19. století na základě dochovaných osobních deníků, doplněny byly informacemi z několika málo dochovaných dopisů, a představit ji jako dceru, manželku a matku. Jaké jsou stěžejní informace ze života této ženy?

Hraběnka Marie Sidonie Chotková, roz. Clary-Aldringen (1748 – 1824), byla typickou ženou své doby a svého postavení. Stála na pomezí dvou rozdílných světů, které se postupně prolínaly. Jedním z nich byl svět, ve kterém byla vychována s chůvami a kojnými, na druhé straně byl ten, kde se matka starala sama o tuto základní potřebu nejmladších dětí. Ona sama, i když za jejího života již nalezneme alespoň jednu aristokratku, byla jí Pavlína ze Schwarzenbergu, která některé ze svých dětí sama kojila, tomuto trendu ještě „nepropadla“.

Narodila se v roce 1748 v jedné z významných šlechtických rodin tehdejší doby. Otcem byl František Václav Clary Aldringen, matkou pak Marie Josefa Hohenzollern-Hechingen. O autorčině nejranějším dětství máme stále velmi málo informací roztroušených v několika publikacích. Studované prameny dovolily nahlédnout až do pozdějších let života této ženy, konkrétně do období po hraběčných osmnáctých narozeninách. Přesto, že informací je stále poskrovnu, korespondence podhalila nejen některé aktivity této mladé ženy, ale nalezen byl i nedatovaný lístek s popsáním studijním dnem. Částečně se odkryly události okolo svatby s manželem Janem Rudolfem Chotkem, která se uskutečnila v květnu 1772. Mimo to lze v korespondenci vysledovat okolnosti úmrtí jednoho z Mariiných bratrů, které popisovala, své již provdané sestře, Marii Josefě Ledebur. Ostatně, především jejich vzájemná korespondence a dopisy Marie Sidonie s rodiči, se staly doplňujícím pramenem ke studiu osobních deníků hraběnky Chotkové pocházejících z let 1790-1818.

Osobní deníky Marie Sidonie čítají třináct svazků a zachycují její život v čase, kdy byla již několikanásobnou matkou. Nejstaršímu synovi bylo tehdy sedmnáct let, nejmladšímu pak pouhé čtyři roky. I když autorčiny deníky řadíme mezi mateřské a bezesporu svými zmínkami o dětech tam patří, nalezneme v nich, a to především v nejstarších svazcích, informací jen pomálu. S přibývajícím věkem dětí se situace postupně mění, avšak stále v nich zabírá nejvíce místa popis každodenních událostí a společenských aktivit hraběnky, společně s událostmi politickými, které pilně sledovala. Během dlouhé doby, pokrývající 28 let života, kdy si autorka psala své deníky, došlo ve třech případech k jejich přerušení. Ve dvou případech byl výpadek zapříčiněn smrtí milovaných synů, v posledním případě, jak jeden z textů v deníku napovídá, autorčinou chorobou. Tehdy přerušila své zápisy na jeden a půl

roku. I po tak dlouhé přestávce se však dokázala ke psaní vrátit a zanechala po sobě poznámky až do roku 1818. V té době Marii Sidonii zbývalo už jen šest let života.

Důvodem založení byla její snaha zachovat informace, které by si ve stáří chtěla připomenout, a stejný důvod ji po odmlčení přiměl se ke psaní vrátit. I díky tomu lze zápisy využít částečně i jako kroniku rodu. Vždyť co jiného je tak důležité, aby si to zasloužilo zapsat, jako byla narození vnoučat, úmrtí v rodině či úspěšně zakončené zkoušky. Bohužel se ale díky zpětnému dopisování některých záznamů, nelze na dataci některých událostí zcela spolehnout.

Spolu s korespondencí odhalily prameny život hraběnky Chotkové v manželství i mimo něj. Jana Rudolfa, jak prameny napovídají, si brala ráda. Deníky nenaznačují, že by mezi manželi vládly neshody, naopak poznámky poodhalují jistou náklonnost a především hraběnkinu starostlivost o manžela. V době, kdy si začala dění jednotlivých dní zaznamenávat, trpěl Jan Rudolf často migrénami a jinými zdravotními obtížemi, což, jak sama píše, ovlivňovalo její náladu. Stejně tak zdraví potomků bylo pro Marii Sidonii velmi důležité. I když často své děti v prvních dílech svých deníků opomíjela a věnovala jim málo prostoru, později je již patrné, že byla na své děti pyšná, měla o ně starost a bála se o jejich život. Především v případě synů, kteří často sloužili v armádě, byla tato obava oprávněná. Ostatně smrt dvou z nich zapříčinila její přerušení deníkových záznamů.

I přes mnoho nemocí a zdravotních komplikací, které hraběnka poznamenává a také její předchozí častá těhotenství, dožili se oba manželé požeňnaného věku 76 let. Během tak dlouhého života stačila manželovi povít 10 dětí, zajistit výchovu potomků, stát po jeho boku a reprezentovat jej. Ve volném čase navštěvovala kulturní představení, chodila do společnosti, kde mimo jiné hrála mnoho rozličných karetních her. Účastnila se i bezpočty plesů. Byla dvorní dámou a účastnila se tak oficiálních setkání. Již z období svého mládí, kdy byla vychovávána spolu s habsburskými arcivévodkyněmi, měla k této rodině blízko.

Hraběnkín čas se dělil mimo jiné podle ročního období. Letní měsíce trávila vždy na panstvích ve středních Čechách, v zimě prožívala plesovou sezónu ve Vídni. Jan Rudolf byl během celého roku svou prací velmi zaneprázdněn, a tak se často stávalo, že neměl na manželku čas. Ta si občas do deníku na tuto skutečnost postěžovala, na jiných místech však sama poznamenala, že tuto jeho nepřítomnost chápe. Ostatně sama dle svých záznamů doma utrávila velmi málo času. Pokud nebyla ve společnosti, navštívila svou matku či tchýni, kam chodila velice pravidelně a účastnila se tam společných obědů a večeří. Z deníků je také patrné, že mnohé věci se děly právě u těchto dvou žen. V době, kdy obě ženy zemřely a Marie

Sidonie již měla sama děti, jež se staly rodiči, přenáší se místo konání rodinných událostí právě k ní.

Sama tato práce nemůže postihnout celou šíři pramenů, které po sobě autorka Marie Sidonie Chotková, roz. Clary–Aldringen, zanechala, ale představuje budoucím zájemcům o život této šlechtičny nejen základní přehled o jejím životě a zálibách, ale také dochované prameny uložené v děčínské pobočce státního archivu.

Další zkoumání si život této ženy jistě zaslouží. Možné je pomocí rodinné korespondence zmapovat její osud před sňatkem s Janem Rudolfem, ale i vztahy, které v rodině panovaly. Stejně tak deníky poskytují ještě mnoho možností pro badatelskou práci. Doufejme, že se prameny užité v této práci stanou podkladem i k většímu díle, než jen k vysokoškolským pracím či menším článkům. Vzhledem ke stavu, v jakém je pozůstalost zachována, otevírá se tu prostor pro celkovou edici alespoň některých z nich.

7. Užití prameny a literatura

7.1. Seznam pramenů

a) uložené ve Státním oblastním archivu Litoměřice, pobočka Děčín

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deníky z Teplíc 1790-1798.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 1798-1818.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 110, Deník z cest po Benátkách a Milánu 1782.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od matky Marie Josefy Clary-Aldringen, roz. Hohenzollern 1767-1801.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 114, Korespondence se sourozenci Janem Nepomukem, Marií Kristinou, provd. Hoyos a Marií Terezií, provd. Wilczek a Jos. Wilczeckem 1772-1819.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 112, Korespondence od otce Františka Václava 1776-1781.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 240, kart. č. 94, Korespondence otce s dcerami Marií Sidonií, provd. Chotkovou a Marií Josefinou provd. Ledebur 1767-1784.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od dcery Marie Sidonie, provd. Chotkové 1768-1901.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 262, kart. č. 114, Korespondence od dcery Louisy 1819-1822.

b) uložené ve Státním oblastním archivu Praha

Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Chotků, inv. č.672, LXII Svatební smlouvy a úmrtí oznámení členů rodu, kt. 48, č. 1.

Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Chotků, inv. č.188, X Spisy a listiny týkající se chotkovského rodu 18. a 19. století, kt. 8, č. 42.

Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Chotků, inv. č.600, Dopisy a jiné písemnosti k úmrtí Marie Sidonie Chotkové (1824), kt. 40, č. 2

Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Chotků, inv. č.604, Dopisy od rodičů (Jana Rudolfa Chotka a Marie Sidonie Chotkové), od tchána Jindřicha Rottenhana a tchýně Gabriely Rotterhanové 1783-1807, kt. 6, č. 41

Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Chotků, inv. č.1456, Sidonie Chotková – dopisy s Karlem Chotkem (1804-1823), kt. 171.

c) ostatní prameny

KNESCHKE, Ernst Heinrich. Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon im Vereine mit mehreren Historikern. Bd. II. (Bozepolski-Ebergassing). Leipzig, 1929.

WURZBACH, Constantin. Biographisches Lexikon des kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensßkizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Reißerstaate und in feinen Kronländern gelebt haben. 2. Teil, Bninski - Cordova. Wien, 1857.

WURZBACH, Constantin. *Biographisches Lexikon des kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensßkizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Reißerstaate und in feinen Kronländern gelebt haben.* 9. Teil, Hibler - Hysel . Wien, 1863.

WURZBACH, Constantin. *Biographisches Lexikon des kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensßkizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Reißerstaate und in feinen Kronländern gelebt haben.* 56. Teil, Wiedemann – Windisch. Wien, 1888.

LEDR, Josef. *Hrabata Chotkové z Chotkova a Vojnina*, Kutná hora 1886. 74 s.

7.2. Literatura

ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy, Evropa 1789-1918*. Brno, 2005. ISBN 80-7325-060-8

BASTL, Beatrix, Hochzeitsrituale. Zur Sozialanthropologie von Verhaltensweisen innerhalb des österreichischen Adels der Frühen Neuzeit, In Wolfgang Adam (Hg.), *Geselligkeit und Gesellschaft im Barockzeitalter*, Wiesbaden 1997, s. 751-764.

BAŠTÁŘ, Milan – INDRA. Bořivoj. *Rodinný archiv Chotků*. Praha, 1999. [strojopis].

BOLOGNE, Jean Claude. Svatby, dějiny svatebních obřadů na západě. Praha, 1997. ISBN 8072070541.

BŮŽEK, Václav a kolekt. *Úvod do studia historie*. České Budějovice, 1994. ISBN 80-7040-063-3.

CERMAN, Ivo. *Chotkové: příběh úřednické šlechty*. Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-977-5

CERMAN, Ivo. Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts. In BŮŽEK, Václav - KRÁL, Pavel. *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006, s. 283-301. ISSN 0862-6111.

CERMAN, Ivo. Vzdělání a socializace kancléře Rudolfa Chotka. In *Český časopis historický 10*, 2003. ISBN 818-853. ISSN 0862-6111.

CLINE, Cheryl. *Women's Diaries, Journals, and Letters: An Annotated Bibliography*. New York: Garland, 1989. ISBN 978-0824066376.

DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen im burgerlichen Jahrhundert Hofdamen Stiftsdamen Salondamen 1800-1870*. Frankfurt, 1998. 279 s. ISBN: 978-3596138807.

DUBY, Georges – PERROT. Michelle. *Histoire des femmes, Tome 3 16e-18e siècles*. Paris, 2002. 672 s. ISBN 2-262-01871-5.

DUBY, Georges – PERROT. Michelle. *Histoire des femmes, Tome 4 Le 19e siècle*. 768 s. Paris, 2002. ISBN 978-2-262-01872-6. GONCOURT, Edmond Louis Antoine Hout de. *La femme au dix-huitieme siecle*. Paris, 1920.

Grand Larousse encyclopédique: en dix volumes. Tome 2. Larousse: Paris, 1960.

Grand Larousse encyclopédique: en dix volumes. Tome 3. Larousse: Paris, 1960.

- Grand Larousse encyclopédique: en dix volumes*. Tome 4. Larousse: Paris, 1961.
- Grand Larousse encyclopédique: en dix volumes*. Tome 10. Larousse: Paris, 1964.
- HALDA, Jan. *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti* 1. díl. Praha, 1992. ISBN 80-901020-3-4.
- HLAVÁČEK – KAŠPAR – NOVÝ. *Vademecum pomocných věd historických*. Praha, 1994. ISBN 80-7319-004-4.
- HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníků*. Praha, 1996. ISBN 80-7203-015-9.
- HEYDEN-RYNSCH, Verena von der. *Écrire la vie. Trois siècles de journaux intimes féminins*. Paris, 1998. ISBN 2-07-074980-0.
- HOSTOMSKÁ, Anna. *Opera: průvodce operní tvorbou*. Brno, 1999. ISBN 80-2050-578-4.
- HROCH, Miroslav a kolektiv. *Encyklopedie dějin novověku 1492 – 1815*. Praha, 2005. ISBN 80-7277-246-5.
- JAKLOVÁ, Pavla – SMÍŠKOVÁ, Helena. *Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948*. Děčín, 2004. [strojopis].
- Kol. autorů. *Dějiny pošty v Českých zemích*. Praha, 2000. ISBN 80-86437-02-7
- KOLEKTIV autorů. *Francouzsko-český, česko-francouzský studijní slovník*. Olomouc, 1998. ISBN 80-86002-44-6.
- KUBEŠ, Jiří, Fragmenty písemností z kavalírské cesty hrabat z Clary-Aldringenu z roku 1727, In *Theatrum historiae. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice* 1, Pardubice 2006, 83-108 s. ISSN 1802-2502
- LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má...*“: *Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, ISBN 978-80-7254-956-6.
- LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.) *Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice, 2006. 209-213 s. ISBN 80-7194-920-5.
- LENDEROVÁ, Milena. Feminismus, gender, emancipace a ženská otázka. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 15.3.2011 [cit. 2011-03-15]. URL: <www.msmt.cz/file/9633_1_1/>.

LENDEROVÁ, Milena. Chvála deníků a dopisů. In. LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (ed.): *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004. s. 21-31. ISBN 80-7194-650-8.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. Praha, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena. Matka, dcera, vnučka (Filippina, Elisa, Tekla) – dny všední i sváteční tří dam schlikovského rodu. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší 15. Semily*, 2002. s. 43 – 67. ISBN 80-86254-07-0. ISSN 1211-975X.

LENDEROVÁ, Milena. Normy ženského chování a jejich proměny v průběhu devatenáctého století. In *Studie k sociálním dějinám 19. století 7*, 1997. s. 29-43.

LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (ed.). Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? In. *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities*. Č. 9. Pardubice, 2004. 82 s. ISBN 80-7194-650-8, ISSN 1213-3485.

LENDEROVÁ, Milena – BEZECNÝ, Zdeněk. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history. In. LENDEROVÁ, Milena – ČADKOVÁ, Kateřina – STRÁNÍKOVÁ, Jana (ed.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006. s. 525-532. ISBN 80-7194-920-5.

LENDEROVÁ, Milena. *Tragický bál: život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-657-6.

LENDEROVÁ, Milena. Ženské deníky jako pramen k poznání mentality elit. In. *Studie k sociálním dějinám 3*. Kutná Hora – Opava – Praha 1999, s. 39-54. ISBN 80-86224-00-7.

LENDEROVÁ, Milena. Zrození dětství. In ČAPEK, Jan et al. *Scientific Papers of University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities*, 7, Pardubice, 2001. s. 71-87. ISBN 80-7194-455-6. ISSN 121-6629.

LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

LENDEROVÁ, Milena. Řeč svatebních oznámení. In HALÍŘOVÁ, Martina. *Oznamuje se láskám našim aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007. s. 105-112. ISBN 8086046974.

LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – DOUŠOVÁ, Hana. *Dějiny každodennosti „Dlouhého“ 19. století* : 1. díl: Dějiny hmotné kultury. Pardubice, 2001. 148 s. ISBN 80 – 795 – 01.

LENDEROVÁ, Zdena. Od tragmantlu ke kočárku. In JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří. *Dítě a dětství napříč staletími*. Pardubice, 2002. s. 107-116. ISBN 978-80-7194-515-4.

LETT, Didier. *Frères et soeurs: Histoire d'un lien*. Paris, 2009. 238 s. ISBN 978-2-228-90461-2.

LISÁ, Eva. *Karel hrabě Chotek: nejvyšší purkrabí království Českého*. (Ed.) Milada Sekyrková. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 18. Praha, 2008. 115 s. ISBN 978-80-7037-179-4.

MAŠEK, Petr. *Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů českých zemí*. 2. rozšířené vydání. Praha 1999. ISBN 80-204-0760-X.

MICHLOVÁ, Jana, Počátky zámecké knihovny Clary-Aldringenů v Teplicích , In *Zprávy a studie* sv. 21 , RMT , 1997 , s. 99-106. ISSN 0231-7648

OMASTA, Vojtěch – RAVIK, Slavomír. *Karty, hráči, karetní hry*. Praha, 2007. s. 342-3.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. První díl, A-Alpy. Praha, 1996. 992 s. ISBN 80-7185-058-6.;

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Třetí díl. B-Bianchi, Praha, 1996. ISBN 80-7185-070-5.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, Pátý díl, C-Čechůvky. Praha, 1997. 894 s. ISBN 80-7185-102-7

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Devatenáctý díl. P-Pohoř, Praha, 2000. ISBN 80-7185-274-0.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Dvacátýpátý díl. T - Tzschirner. Praha, 2002. ISBN 80-7185-439-5.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Dvacátýpátý díl. T - Tzschirner. Praha, 1906.

OSTROVSKÁ, Sylvia. Pohledy na habsburskou monarchii v 18. století. In *Acta universitatis palackianae sis facultas philosophica*. 2000. č. 29. s. 115-123. ISBN 80-244-0135-5

OSTROVSKÁ, Sylvia. *Slavné ženy v Teplicích: Křižovatky moci a krásy*. Teplice, 1994. ISBN 80-85321-13-0.

PEER, Přemysl. *Dějiny Teplicka do roku 1848*, Teplice, 1969. ISBN neuvedeno.

PETRÁŇ, Josef (ed.). *Dějiny hmotné kultury*. II/2. Praha, 1997. ISBN 80-7184-084-X.

POUZAR, Vladimír. *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha, 1999. ISBN 80-85955-13-X.

POUZAR, Vladimír. *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha, 2001. ISBN 80-85955-17-2.

SCHULZE, Winfried: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung*. In. SCHULZE, Winfried (ed.), *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlin 1996, s. 11–30 [online]. Dokument je dostupný na adrese URL:

<http://books.google.cz/books?id=CtqmFvIhOQEC&printsec=frontcover&dq=ego+dokument&source=bl&ots=FuzwtQ5qCF&sig=6c57cGL4A2HIu2ayZQQUNJSIT3E&hl=cs&ei=cVGZS_6DN5jWmwOzhOWmCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CBEQ6AEwAQ#v=onepage&q=&f=false>. [cit. 2011-03-15].

SLABÁKOVÁ, Radmila. Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti? In. LENDEROVÁ – KUBEŠ (ed.). *Osobní deník*. In. *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities*. Č. 9. Pardubice, 2004. s. 41-47. ISBN 80-7194-650-8, ISSN 1213-3485.

SMÍŠKOVÁ, Helena. Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice. In *Archivní časopis* 55, 2005, s. 117-127. ISSN 0004-0393

ŠVAŘÍČKOVA SLABÁKOVÁ, Radmila. *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7203-859-6

ŠPECINGER, Otakar. *Chotkovské Veltrusy*. Kralupy nad Vltavou, 1962. 15 s. ISBN neuvedeno.

ŠTOVÍČEK, Milan a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16.století do současnosti*. Praha, 2002. ISBN 8086466000.

TAIŠLOVÁ, Jitka. *Mluvnice francouzštiny*. Praha, 2002. ISBN 80-7335-004-1.

THÉBAUD, Françoise. *Écrire l'histoire des femmes et du genre*. 2. édition. Lyon, ENS Editions, 2007. ISBN 978-2-84788-093-9.

TINKOVÁ, Daniela. Věčně nemocná žena: žena a mateřství v lékařském myšlení na prahu moderní doby. In. *Dějiny a současnost*. 2004. č. 1. s. 7-11. ISSN 0418-5129.

TINKOVÁ, Daniela. „Žena“ – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století. In LENDEROVÁ, Milena et al. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice, 2006. s. 19-32. ISBN 80-7194-920-5.

UCHALOVÁ, Eva. Česká móda: pro salon i promenádu. Praha, 1999. ISBN 80-7033-607-2.

UCHALOVÁ, Eva. Od pranýřů k legínám. Dětské odívání na cestě k účelnosti. In JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří. *Dítě a dětství napříč staletími*. Pardubice, 2002. s. 94-6.

VAŠÁK, Pavel. *Textologie: teorie a ediční praxe*. Praha, 1993. ISBN 80-7066-638-2.

VEBER, Václav, et al. *Dějiny Rakouska*. Praha, 2002. ISBN 978-80-7106-239-4.

WARRACK, John – WEST, Ewan. *Oxfordský slovník opery*. Praha, 1998. ISBN 80-7176-871-5.

ZHOŘ, Antonín. *Sám proti osudu*. Praha, 1978.

ŽUPANIČ, Jan – STELLNER, František – FIALA, Milan. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. Praha, 2001. ISBN 80-86493-00-8.

Diplomové a bakalářské práce

ZELENÁ, Pavla. *Proměny francouzské společnosti očima šlechticů z habsburské monarchie na konci 18. a na počátku 19. století*. Magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta univerzity Palackého v Olomouci. Olomouc, 2010.

¹ MIXÁNKOVÁ, Hana. *Cestovní deník Marie Sidonie Chotkové z cest po Benátkách a Milánu (1782)*. Bakalářská práce. Filozofická fakulta univerzity Pardubice. Pardubice, 2008.

Webové stránky

Catalogue SUDOC. Datum aktualizace neuvedeno. [cit. 2011-3-15].
URL: <<http://www.sudoc.abes.fr/DB=2.1/SET=3/TTL=1/SHW?FRST=2>>

SCHALLER, Peggy. *Jeanne Marie Le Prince de Beaumont (1711-1780): Biographical Essay for Chawton House Library and Women Writers*. Chawton House Library, 2011 [cit. 2011-3-15]. URL: <<http://www.chawton.org/files/LeprinceBeaumont.pdf>>.

Po kom se jmenujeme. Encyklopedie křestních jmen. Libri. datum neuvedeno. [2011-2-23].
URL: <<http://www.libri.cz/databaze/jmena/den.php?m=5&d=16>> .

Historie obce Záboří nad Labem. 16.3.2011. [2011-3-16]. URL:
<<http://www.zaborinadlabem.cz/informace-o-obci/historie/>> .

WEBER. Martin et al. *Aktivita 802A02 Dokumentace a interpretace vývoje komponované krajiny v oblasti Nových Dvůrů a Kačiny*. projekt VaV MŠMT Kačina 2006-2011. 9.2.2009 [2011-3-15]. URL: <<http://www.projektkacina.estranky.cz/clanky/vystupy-2008/aktivita-802a02-dokumentace-a-interpretace-vyvoje-komponovane-krajiny-v-oblasti-novych-dvoru-a-kaciny-.html>>.

Autor neuveden. *The history of Gaming*. The European Lotteries. neuvedeno. [2011-3-14].
URL: <http://https://www.european-lotteries.org/pdf/history_of_gaming.pdf>.

Autor neznámý. *contredanse*. *Encyclopædia Britannica*. *Encyclopædia Britannica Online*. neuvedeno. [2011-3-15]. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/135429/contredanse>>.

Autor neuveden. Encyklopaedia Britannice Philippines. neuvedeno. [2011-3-15]. URL:<
<http://www.britannica.com.ph/dance/vigan-salvatore-382003.html>>

8. Přílohy

Příloha číslo 1 – portrét Marie Sidonie Chotkové

Státní zámek Velké Březno, obrazová sbírka, portrét Marie Sidonie Chotkové, in. č. VB371.
(foto autor)

Příloha číslo 2 – portrét Jana Nepomuka hraběte Chotka

Státní zámek Velké Březno, obrazová sbírka, portrét Jana Nepomuka hraběte Chotka, in. č. VB 446. (foto autor)

Příloha číslo 3 – Ukázka z deníku autorky

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948, inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 1798-1818. 13. díl 1813-18.
(foto autor)

Příloha číslo 4 - Ukázka z deníku autorky

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948 inv. č. 261, kart. č. 111, Deníky z Teplíc 13. díl. 1813-18. nestr.
(foto autor)

Příloha číslo 5 – Ukázka nejstarší dochované korespondence po Marii Sidonii Clary-Aldringen

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Clary-Aldringenů, Teplice (1138) 1416-1948. inv. č. 253, kart. č. 105, Dopisy od Marie Sidonie, provd. Chotkové (matce), Dopis ve složce 1768. nedat.

(foto autor)

Příloha číslo 1

Portrét hraběnky Marie Sidonie Chotkové, roz. Clary-Aldringen

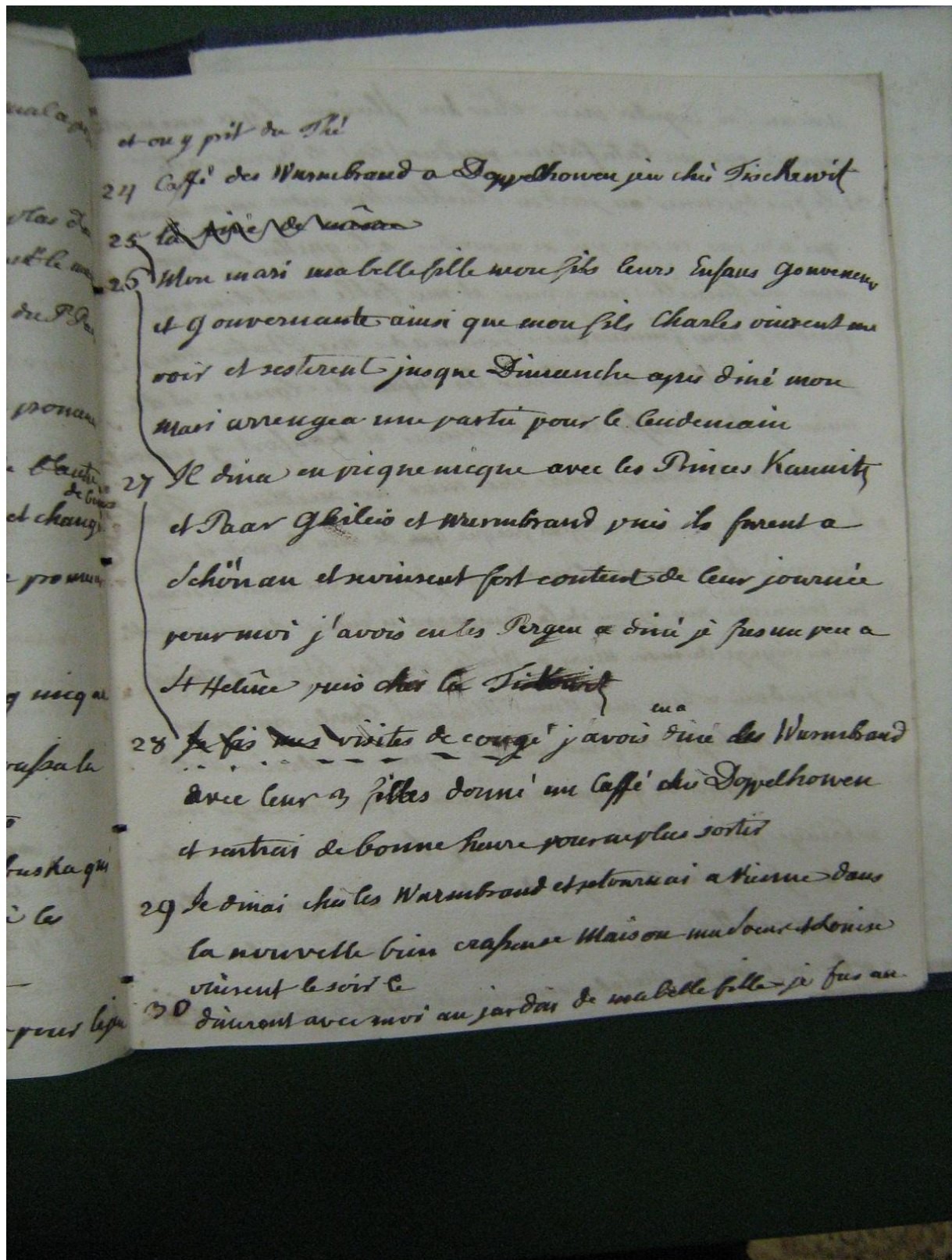
Příloha číslo 2

Portrét Jana Rudolfa Chotka manžela hraběnky Marie Sidonie

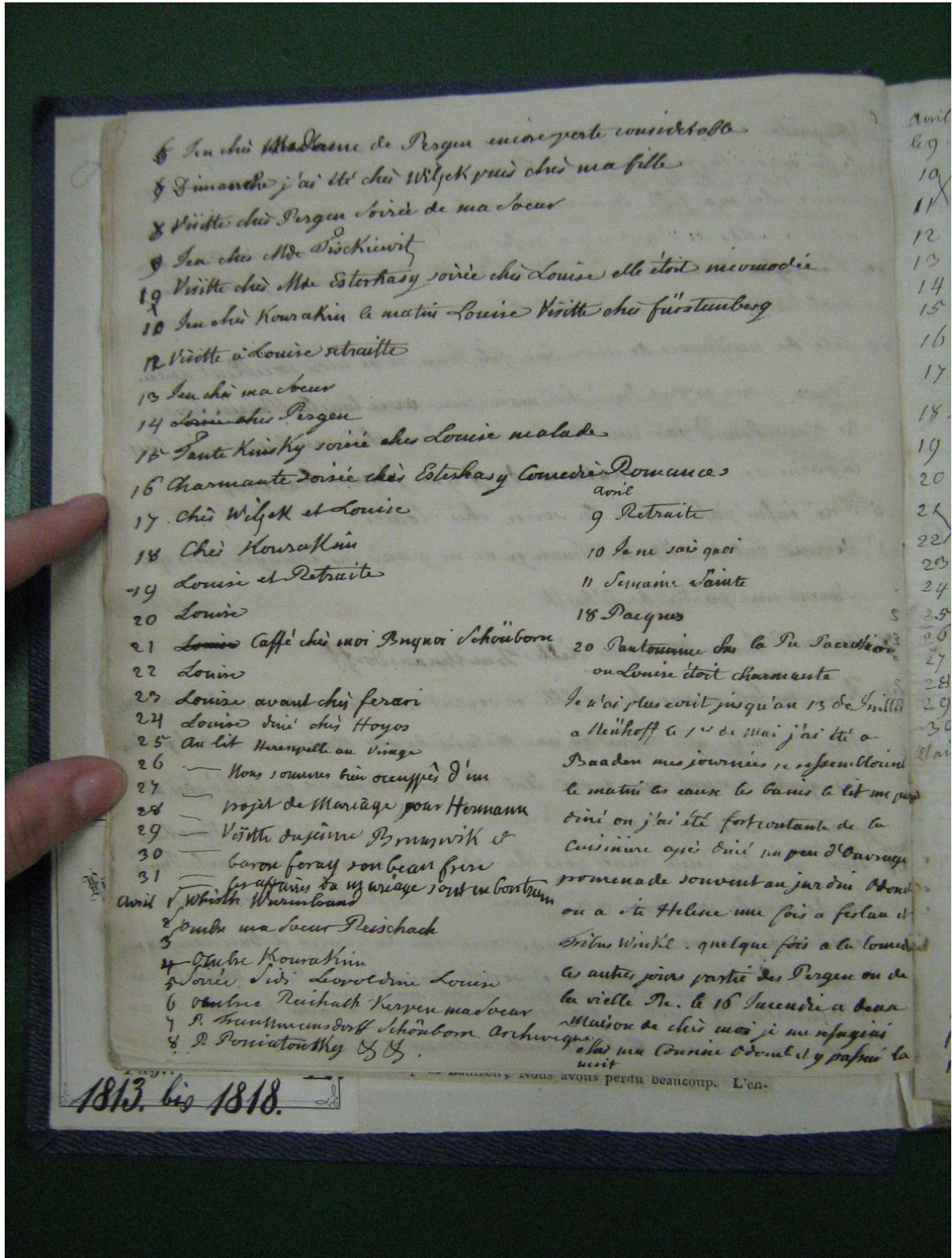
Příloha číslo 3

Ukázka z deníku autorky – jsou zde patrné některé úpravy a snahy o záměnu textu

Příloha číslo 4

Ukázka z deníku autorky – jeden z nejhustěji popsaných listů obsahující místy pouze jednoslovné zápisy

Příloha číslo 5

Ukázka nejstarší dochované korespondence po Marii Sidonii Clary-Aldringen

Jeudi nous nous sommes levés à l'heure ordinaire, à neuf heure et demie, nous
avons entendus la messe, en revenant nous avons étudiés la Géographie, à onze
heures nous l'avons répétée, à midi on nous a servi, à deux heures nous avons
écrits en allemand, à trois heures en François, à quatre nous avons eu le dîner
de Clavesin, pendant que l'un touchoit l'autre desuinoit, à chaque heures nous
avons dit le Chapel, et à six moins un quart, nous sommes allées au jardin
de Schwartzemberg, ou nous nous sommes prommenées, j'usqua sept heures et
demi.

9. Summary

The final thesis was targeted to capture and describe the life of a highly-exalted noblewoman, who lived on the turn of 18th and 19th century. The thesis was based on the preserved personal diaries, which were supplemented with information from a small number of preserved letters, and introduced the Countess Marie Sidonie Chotková as a daughter, wife and mother. And what is the main information from the life of the woman?

The Countess Marie Sidonie Chotková, born Clary-Aldringen (1748 – 1824), was a typical woman of the time and of the social status. The Countess stood on the edge of two different centuries, the second period evolving from the first one. It was the change of the world, where on one side a child was raised by the wet nurses and nursemaids and on the other side by a mother's responsibility for the needs of the youngest. The Countess herself was not fully accustomed to these new manners and this was not the behaviour according to the new social customs, even though some other noblewomen of the time were already starting to breastfeed their children, such as Pavlína from Schwarzenberg.

Marie Sidonie was born in 1748 in one of the important nobleman's families of the period. Her father was František Václav Clary Aldringen and the mother Josefa Hohenzollern-Hechingen. There is still a little information about the authoress' childhood that is mainly spread through the various publications. The studied sources allowed to uncover more from the years of the lady's youth, and more closely to the period after the countess's 18th birthday. Despite the scarce resources of the information, her correspondence uncovered some of the activities of the young lady, and one undated note revealed the schedule of her study day. Such letters also partially revealed the events around her wedding with Jan Rudolf Chotek, her future husband, which happened in May 1772. Moreover, the correspondence to Maria Sidonie's married sister Marie Josefa Ledebur described the events of the death of one of her brothers. In fact these letters to her sister and her parents became supplementary resources to the study of the personal diaries of the Countess Chotkové from the years between 1790 and 1818.

The personal diaries of Marie Sidonie are comprised by thirteen volumes, which capture occasions of her life in the period, when she was already a multiple-mother. Her oldest son was seventeen years old at the time, and the youngest brother was only four years old. These diaries are officially classified as mother's diaries thanks to the notes about the children that definitively belong within this category, despite containing not much information about the children, especially in the oldest volumes. With the increasing age of

the children, the number of hints and notes uncover their lives. The main notes are, however, still aimed at the Countess's description of the daily and social activities, as well as, at the political events, which she paid attention to. Within the long period of twenty-eight years that the authoress precisely covered, the three major interruptions occurred. Two of these occasions were caused by the death of the beloved sons, and last one by the illness of the Authoress, where the interruption took one and half year. Even after such a long time, Maria Sidonie was able to continue in writing of the diaries and captured information until 1818, just six years before her death.

The main reason for starting to write diaries was Maria Sidonie's care for preserving information, which she wanted to remember in her late-age, and the same reason forced her to start again when she interrupted the diaries, as mentioned above. Thanks to that, the diaries partially fill the blank spaces in the family chronicle. Anyway, what else can be so important to win the chance to be written on the pages of her diary, than the birth dates of the grandchildren, deaths in the family or successfully finished exams? However, not all the information is reliable due to the backward filling information of her daily records from time to time.

Together with the correspondence the sources reveal the life of the Countess Chotková before and during her marriage. The sources show that she enjoyed the idea of being married to Jan Rudolf. There are no hints of the misunderstandings between the husband and the wife, on the contrary, the notes unravels her care and attachment to her husband. In the time when she started her diary writing, the Count Chotek suffered from the migraines and other health problems, which, as she wrote, affected her moods. Also the health conditions of her children were very important to Marie Sidonie. Even that the children were very often omitted in the first few volumes of her diaries, later on she started to be proud of their successes and was worried by the possible harms which could happen to them. This was of course more common in case of her sons, which very often served in the army. Anyway, the death of her two sons caused the interruption of the diaries writing in two cases.

In spite of many health issues noted by the Countess and her multiple pregnancies, the couple lived to reach the seventy-sixth of their old age. During such a long time the Countess was able to give birth to ten children, raise them, support her husband and represent him during the official occasions. In her free time she attended cultural performances and other social activities, where she for example played many different types of card games. Marie Sidonie also attended dancing balls in countless occasions. She was a maid of honour on Habsburgs' Court, where she attended many official meetings. She was really close to that

family, even during her youth, where she was brought up together with Habsburgs' archduchess.

The Countess's time and daily schedule was formed also by the flow of seasons. She usually spent her summer months on the manor of Nové Dvory and Veltrusy. On the contrary, the winter months and the ball season were spent in Wien. Jan Rudolf was fully occupied by his work, so he was very often busy enough not to have time for his wife. She complained a bit about it on the pages of her diaries, but also stated that she fully understands to his reasons. Anyway, according to her own records she spent very little time inside their house. She visited her mother-in-law, as well as own mother for meals as often as she attended many different cultural events. According to the diary writings, many events happened at these ladies' manors. When these women died, Marie Sidonie was already a mother herself and her children had already become parents as well so that all the family meetings moved from the women's house to Marie Sidonie's manor.

This final thesis cannot cover the whole spectrum of historical sources which was left by Marie Sidonie Chotková, but can bring basic information of her life and pastime. The spectrum also focuses on her other sources, which are all gathered in the National archive branch office in Děčín.

The life of this woman is surely important enough to be studied more closely in the future. It is possible to map her fate before she married to Jan Rudolf, the family relations and many more other topics, which can be revealed by the analyses of her diaries. It can be recommended to employ the used sources for further study. According to the actual state of the heritage, there is a space for overall edition of the sources.